Shri Shiva Mahapuranam 1 vidyeshvarasaMhitA

श्रीशिवमहापुराणम् १ विद्येश्वरसंहिता

Document Information

Text title : Shivapuranam 1 vidyeshvarasaMhitA

File name : shivapurANam1vidyeshvarasaMhitA.itx

Category : shiva, purANa, shivapurANa

Location : doc_purana

Proofread by : Revathy Rajaraman and team members Uma Mahesh, Jayalakshmi Jayaraman, Malati Shekar, Meenakshi Premanand, Lata Murali, Sornavalli K, K C Swaminathan, Gayathri Veda

Latest update : January 23, 2026

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

January 31, 2026

sanskritdocuments.org

श्रीशिवमहापुराणम् १ विद्येश्वरसंहिता

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
॥ श्रीशिवमहापुराणम् ॥ विद्येश्वरसंहिता

१.१. प्रथमोऽध्यायः । मुनिप्रश्नोत्तरवर्णनम् ।

आद्यन्तमङ्गलमजातसमानभाव-
मार्यं तमीशमजरामरमात्मदेवम् ।
पञ्चाननं प्रबलपञ्चविनोदशीलं
सम्भावये मनसि शङ्करमम्बिकेशम् ॥ १॥

व्यास उवाच ।
धर्मक्षेत्रे महाक्षेत्रे गङ्गाकालिन्दिसङ्गमे ।
प्रयागे परमे पुण्ये ब्रह्मलोकस्य वर्त्मनि ॥ १॥

मुनयः शंसितात्मानः सत्यव्रतपरायणाः ।
महौजसो महाभागा महासत्रं वितेनिरे ॥ २॥

तत्र सत्रं समाकर्ण्य व्यासशिष्यो महामुनिः ।
आजगाम मुनीन् द्रष्टुं सूतः पौराणिकोत्तमः ॥ ३॥

तं दृष्ट्वा सूतमायान्तं हर्षिता मुनयस्तदा ।
चेतसा सुप्रसन्नेन पूजां चक्रुर्यथाविधि ॥ ४॥

ततो विनयसंयुक्ताः प्रोचुः साञ्जलयश्च ते ।
सुप्रसन्ना महात्मानः स्तुतिं कृत्वा यथाविधि ॥ ५॥

रोमहर्षण सर्वज्ञ भवान् वै भाग्यगौरवात् ।
पुराणविद्यामखिलां व्यासात् प्रत्यर्थमीयिवान् ॥ ६॥

तस्मादाश्चर्यभूतानां कथानां त्वं हि भाजनम् ।

रत्नानामुरुसाराणां रत्नाकर इवार्णवः ॥ ७॥

यच्च भूतं च भव्यं च यच्चान्यद्वस्तु वर्तते ।
न त्वयाविदितं किञ्चित् त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ ८॥

त्वं मद्दिष्टवशादस्य दर्शनार्थमिहागतः ।
कुर्वन् किमपि नः श्रेयो न वृथागन्तुमर्हसि ॥ ९॥

तत्त्वं श्रुतं स्म नः सर्वं पूर्वमेव शुभाशुभम् ।
न तृप्तिमधिगच्छामः श्रवणेच्छा मुहुर्मुहुः ॥ १०॥

इदानीमेकमेवास्ति श्रोतव्यं सूत सन्मते ।
तद्रहस्यमपि ब्रूहि यदि तेऽनुग्रहो भवेत् ॥ ११॥

प्राप्ते कलियुगे घोरे नराः पुण्यविवर्जिताः ।
दुराचाररताः सर्वे सत्यवार्तापराङ्मुखाः ॥ १२॥

परापवादनिरताः परद्रव्याभिलाषिणः ।
परस्त्रीसक्तमनसः परहिंसापरायणाः ॥ १३॥

देहात्मदृष्टयो मूढा नास्तिकाः पशुबुद्धयः ।
मातृपितृकृतद्वेषाः स्त्रीदेवाः कामकिङ्कराः ॥ १४॥

विप्रा लोभग्रहग्रस्ता वेदविक्रयजीविनः ।
धनार्जनार्थमभ्यस्तविद्या मदविमोहिताः ॥ १५॥

त्यक्तस्वजातिकर्माणः प्रायशः परवञ्चकाः ।
त्रिकालसन्ध्यया हीना ब्रह्मबोधविवर्जिताः ॥ १६॥

अदयाः पण्डितम्मन्याः स्वाचारव्रतलोपकाः ।
कृष्युद्यमरताः क्रूरस्वभावा मलिनाशयाः ॥ १७॥

क्षत्रियाश्च तथा सर्वे स्वधर्मत्यागशीलिनः ।
असत्सङ्गाः पापरता व्यभिचारपरायणाः ॥ १८॥

अशूरा अरणप्रीताः पलायनपरायणाः ।
कुचौरवृत्तयः शूद्राः कामकिङ्करचेतसः ॥ १९॥

शस्त्रास्त्रविद्यया हीना धेनुविप्रावनोज्झिताः ।
शरण्यावनहीनाश्च कामिन्यूतिमृगाः सदा ॥ २०॥

प्रजापालनसद्धर्मविहीना भोगतत्पराः ।
प्रजासंहारका दुष्टा जीवहिंसाकरा मुदा ॥ २१॥

वैश्याः संस्कारहीनास्ते स्वधर्मत्यागशीलिनः ।
कुपथाः स्वार्जनरतास्तुलाकर्मकुवृत्तयः ॥ २२॥

गुरुदेवद्विजातीनां भक्तिहीनाः कुबुद्धयः ।
अभोजितद्विजाः प्रायः कृपणा बद्धमुष्टयः ॥ २३॥

कामिनीजारभावेषु सुरता मलिनाशयाः ।
लोभमोहविचेतस्काः पूर्तादिषु वृषोज्झिताः ॥ २४॥

तद्वच्छूद्राश्च ये केचिद् ब्रह्मणाचारतत्पराः ।
उज्ज्वलाकृतयो मूढाः स्वधर्मत्यागशीलिनः ॥ २५॥

कर्तारस्तपसां भूयो द्विजतेजोऽपहारकाः ।
शिश्वल्पमृत्युकाराश्च मन्त्रोच्चारपरायणाः ॥ २६॥

शालग्रामशिलादीनां पूजका होमतत्पराः ।
प्रतिकूलविचाराश्च कुटिला द्विजदूषकाः ॥ २७॥

धनवन्तः कुकर्माणो विद्यावन्तो विवादिनः ।
आख्यानोपासनाधर्मवक्तारो धर्मलोपकाः ॥ २८॥

सुभूपाकृतयो दम्भाः सुदातारो महामदाः ।
विप्रादीन् सेवकान् मत्वा मन्यमाना निजं प्रभुम् ॥ २९॥

स्वधर्मरहिता मूढाः सङ्कराः क्रूरबुद्धयः ।
महाभिमानिनो नित्यं चतुर्वर्णविलोपकाः ॥ ३०॥

सुकुलीनान्निजान् मत्वा चतुर्वर्णैर्विवर्तनाः ।
सर्ववर्णभ्रष्टकराः मूढाः सत्कर्मकारिणः ॥ ३१॥

स्त्रियश्च प्रायशो भ्रष्टा भर्त्रवज्ञानकारिकाः ।
श्वशुरद्रोहकारिण्यो निर्भया मलिनाशनाः ॥ ३२॥

कुहावभावनिरताः कुशीलाः स्मरविह्वलाः ।
जारसङ्गरता नित्यं स्वस्वामिविमुखास्तथा ॥ ३३॥

तनया मातृपित्रोश्च भक्तिहीना दुराशयाः ।
अविद्यापाठका नित्यं रोगग्रसितदेहकाः ॥ ३४॥

एतेषां नष्टबुद्धीनां स्वधर्मत्यागशीलिनाम् ।
परलोकेऽपीह लोके कथं सूत गतिर्भवेत् ॥ ३५॥

इति चिन्ताकुलं चित्तं जायते सततं हि नः ।
परोपकारसदृशो नास्ति धर्मोऽपरः खलु ॥ ३६॥

लघूपायेन येनैषां भवेत् सद्योऽघनाशनम् ।
सर्वसिद्धान्तवित्त्वं हि कृपया तद्वदाधुना ॥ ३७॥

व्यास उवाच ।
इत्याकर्ण्य वचस्तेषां मुनीनां भावितात्मनाम् ।
मनसा शङ्करं स्मृत्वा सूतः प्रोवाच तान् मुनीन् ॥ ३८॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां मुनिप्रश्नवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १.१॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.२. द्वितीयोऽध्यायः । मुनिप्रश्नानामुत्तराणि ।

सूत उवाच ।
साधु पृष्टं साधवो वस्त्रैलोक्यहितकारकम् ।
गुरुं स्मृत्वा भवत्स्नेहाद्वक्ष्ये तच्छृणुतादरात् ॥ १॥

वेदान्तसारसर्वस्वं पुराणं चैवमुत्तमम् ।
सर्वाघौघोद्धारकरं परत्र परमार्थदम् ॥ २॥

कलिकल्मषविध्वंसि यस्मिञ्छिवयशः परम् ।
विजृम्भते सदा विप्राश्चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥ ३॥

तस्याध्ययनमात्रेण पुराणस्य द्विजोत्तमाः ।
सर्वोत्तमस्य शैवस्य ते यास्यन्ति सुसद्गतिम् ॥ ४॥

तावद्विजृम्भते पापं ब्रह्महत्यापुरस्सरम् ।
यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥ ५॥

तावत्कलिमहोत्पाताः सञ्चरिष्यन्ति निर्भयाः ।
यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥ ६॥

तावत्सर्वाणि शास्त्राणि विवदन्ते परस्परम् ।
यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥ ७॥

तावत्स्वरूपं दुर्बोधं शिवस्य महतामपि ।
यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥ ८॥

तावद्यमभटाः क्रूराः सञ्चरिष्यन्ति निर्भयाः ।
यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥ ९॥

तावत्सर्वपुराणानि प्रगर्जन्ति महीतले ।
यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥ १०॥

तावत्सर्वाणि तीर्थानि विवदन्ते महीतले ।
यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥ ११॥

तावत्सर्वे मुदा मन्त्रा विवदन्ते महीतले ।
यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १२॥

तावत्सर्वाणि क्षेत्राणि विवदन्ते महीतले ।
यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १३॥

तावत्सर्वाणि पीठानि विवदन्ते महीतले ।
यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १४॥

तावत्सर्वाणि दानानि विवदन्ते महीतले ।
यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १५॥

तावत्सर्वे च ते देवा विवदन्ते महीतले ।
यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १६॥

तावत्सर्वे च सिद्धान्ता विवदन्ते महीतले ।
यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १७॥

अस्य शैवपुराणस्य कीर्तनश्रवणाद् द्विजाः ।
फलं वक्तुं न शक्नोमि कार्त्स्न्येन मुनिसत्तमाः ॥ १८॥

तथापि तस्य माहात्म्यं वक्ष्ये किञ्चित्तु वोऽनघाः ।
चित्तमाधाय शृणुत व्यासेनोक्तं पुरा मम ॥ १९॥

एतच्छिवपुराणं हि श्लोकं श्लोकार्धमेव च ।
यः पठेद्भक्तिसंयुक्तः स पापान्मुच्यते क्षणात् ॥ २० ॥

एतच्छिवपुराणं हि यः प्रत्यहमतन्द्रितः ।
यथाशक्ति पठेद् भक्त्या स जीवन्मुक्त उच्यते ॥ २१ ॥

एतच्छिवपुराणं हि यो भक्त्यार्चयते सदा ।
दिने दिनेऽश्वमेधस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ २२ ॥

एतच्छिवपुराणं यः साधारणपदेच्छया ।
अन्यतः शृणुयात् सोऽपि मत्तो मुच्येत पातकात् ॥ २३ ॥

एतच्छिवपुराणं यो नमस्कुर्याददूरतः ।
सर्वदेवार्चनफलं स प्राप्नोति न संशयः ॥ २४ ॥

एतच्छिवपुराणं वै लिखित्वा पुस्तकं स्वयम् ।
यो दद्याच्छिवभक्तेभ्यस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ २५ ॥

अधीतेषु च शास्त्रेषु वेदेषु व्याकृतेषु च ।
यत्फलं दुर्लभं लोके तत्फलं तस्य सम्भवेत् ॥ २६ ॥

एतच्छिवपुराणं हि चतुर्दश्यामुपोषितः ।
शिवभक्तसभायां यो व्याकरोति स उत्तमः ॥ २७ ॥

प्रत्यक्षरं तु गायत्रीपुरश्चर्याफलं लभेत् ।
इह भुक्त्वाखिलान् कामानन्ते निर्वाणतां व्रजेत् ॥ २८ ॥

उपोषितश्चतुर्दश्यां रात्रौ जागरणान्वितः ।
यः पठेच्छृणुयाद्वापि तस्य पुण्यं वदाम्यहम् ॥ २९ ॥

कुरुक्षेत्रादिनिखिलपुण्यतीर्थेष्वनेकशः ।
आत्मतुल्यधनं सूर्यग्रहणे सर्वतोमुखे ॥ ३० ॥

विप्रेभ्यो व्यासमुख्येभ्यो दत्त्वा यत्फलमश्नुते ।
तत्फलं सम्भवेत्तस्य सत्यं सत्यं न संशयः ॥ ३१ ॥

एतच्छिवपुराणं हि गायते योऽप्यहर्निशम् ।
आज्ञां तस्य प्रतीक्षेरन् देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥ ३२ ॥

एतच्छिवपुराणं यः पठञ्छृण्वन् हि नित्यशः ।

यद्यत् करोति सत्कर्म तत्कोटिगुणितं भवेत् ॥ ३३॥

समाहितः पठेद्यस्तु तत्र श्रीरुद्रसंहिताम् ।
स ब्रह्मघ्नोऽपि पूतात्मा त्रिभिरेव दिनैर्भवेत् ॥ ३४॥

तां रुद्रसंहितां यस्तु भैरवप्रतिमान्तिके ।
त्रिः पठेत्प्रत्यहं मौनी स कामानखिलाँल्लभेत् ॥ ३५॥

तां रुद्रसंहितां यस्तु सम्पठेद् वटबिल्वयोः ।
प्रदक्षिणां प्रकुर्वाणो ब्रह्महत्या निवर्तते ॥ ३६॥

कैलाससंहिता तत्र ततोऽपि परमा स्मृता ।
ब्रह्मस्वरूपिणी साक्षात् प्रणवार्थप्रकाशिका ॥ ३७॥

कैलाससंहितायास्तु माहात्म्यं वेत्ति शङ्करः ।
कृत्स्नं तदर्धं व्यासश्च तदर्धं वेद्म्यहं द्विजाः ॥ ३८॥

तत्र किञ्चित्प्रवक्ष्यामि कृत्स्नं वक्तुं न शक्यते ।
यज्ज्ञात्वा तत्क्षणाल्लोकश्चित्तशुद्धिमवाप्नुयात् ॥ ३९॥

न नाशयति यत्पापं सा रौद्री संहिता द्विजाः ।
तन्न पश्याम्यहं लोके मार्गमाणोऽपि सर्वदा ॥ ४०॥

शिवेनोपनिषत्सिन्धुमन्थनोत्पादितां मुदा ।
कुमारायार्पितां तां वै सुधां पीत्वामरो भवेत् ॥ ४१॥

ब्रह्महत्यादिपापानां निष्कृतिं कर्तुमुद्यतः ।
मासमात्रं संहितां तां पठित्वा मुच्यते ततः ॥ ४२॥

दुष्प्रतिग्रहदुर्भोज्यदुरालापादिसम्भवम् ।
पापं सकृत् कीर्तनेन संहिता सा विनाशयेत् ॥ ४३॥

शिवालये बिल्ववने संहितां तां पठेत् तु यः ।
स यत्फलमवाप्नोति तद्वाचोऽपि न गोचरे ॥ ४४॥

संहितां तां पठन् भक्त्या यः श्राद्धे भोजयेद् द्विजान् ।
तस्य ये पितरः सर्वे यान्ति शम्भोः परं पदम् ॥ ४५॥

चतुर्दश्यां निराहारो यः पठेत् संहितां च ताम् ।
बिल्वमूले शिवः साक्षात्स देवैश्च प्रपूज्यते ॥ ४६॥

अप्यन्याः संहितास्तत्र सर्वकामफलप्रदाः ।
उभे विशिष्टे विज्ञेये लीलाविज्ञानपूरिते ॥ ४७॥

तदिदं शैवमाख्यातं पुराणं वेदसम्मितम् ।
निर्मितं तच्छिवेनैव प्रथमं ब्रह्मसम्मितम् ॥ ४८॥

विद्येशं च तथा रौद्रं वैनायकमथौमिकम् ।
मात्रं रुद्रैकादशकं कैलासं शतरुद्रकम् ॥ ४९॥

कोटिरुद्रसहस्राद्यं कोटिरुद्रं तथैव च ।
वायवीयं धर्मसंज्ञं पुराणमिति भेदतः ॥ ५०॥

संहिता द्वादशमिता महापुण्यतरा मताः ।
तासां सङ्ख्यां ब्रुवे विप्राः शृणुतादरतोऽखिलम् ॥ ५१॥

विद्येशं दशसाहस्रं रुद्रं वैनायकं तथा ।
औमं मातृपुराणाख्यं प्रत्येकाष्टसहस्रकम् ॥ ५२॥

त्रयोदशसहस्रं हि रुद्रैकादशकं द्विजाः ।
षट्सहस्रं च कैलासं शतरुद्रं तदर्धकम् ॥ ५३॥

कोटिरुद्रं त्रिगुणितमेकादशसहस्रकम् ।
सहस्रकोटिरुद्राख्यमुदितं ग्रन्थसङ्ख्यया ॥ ५४॥

वायवीयं खाब्धिशतं धर्मं रविसहस्रकम् ।
तदेवं लक्षसङ्ख्याकं शैवं सङ्ख्याविभेदतः ॥ ५५॥

व्यासेन तत्तु सङ्क्षिप्तं चतुर्विंशत्सहस्रकम् ।
शैवं तत्र चतुर्थं वै पुराणं सप्तसंहितम् ॥ ५६॥

शिवेन कल्पितं पूर्वं पुराणं ग्रन्थसङ्ख्यया ।
शतकोटिप्रमाणं हि पुरा सृष्टौ सुविस्तृतम् ॥ ५७॥

व्यस्तेऽष्टादशधा चैव पुराणे द्वापरादिषु ।
चतुर्लक्षेण सङ्क्षिप्ते कृते द्वैपायनादिभिः ॥ ५८॥

प्रोक्तं शिवपुराणं हि चतुर्विंशत्सहस्रकम् ।
श्लोकानां सङ्ख्यया सप्तसंहितं ब्रह्मसम्मितम् ॥ ५९॥

विद्येश्वराख्या तत्राद्या रौद्री ज्ञेया द्वितीयिका ।
तृतीया शतरुद्राख्या कोटिरुद्रा चतुर्थिका ॥ ६०॥

पञ्चमी चैवमौम्याख्या षष्ठी कैलाससंज्ञिका ।
सप्तमी वायवीयाख्या सप्तैवं संहिता मताः ॥ ६१॥

ससप्तसंहितं दिव्यं पुराणं शिवसंज्ञकम् ।
वरीवर्ति ब्रह्मतुल्यं सर्वोपरिगतिप्रदम् ॥ ६२॥

एतच्छिवपुराणं हि सप्तसंहितमादरात् ।
परिपूर्णं पठेद्यस्तु स जीवन्मुक्त उच्यते ॥ ६३॥

श्रुतिस्मृतिपुराणेतिहासागमशतानि च ।
एतच्छिवपुराणस्य नार्हन्त्यल्पां कलामपि ॥ ६४॥

शैवं पुराणममलं शिवकीर्तितं तद्
व्यासेन शैवप्रवणेन च सङ्गृहीतम् ।
सङ्क्षेपतः सकलजीवगुणोपकारं
तापत्रयघ्नमतुलं शिवदं सतां हि ॥ ६५॥

विकैतवो धर्म इह प्रगीतो
वेदान्तविज्ञानमयः प्रधानः ।
अमत्सरान्तर्बुधवेद्यवस्तु
सत्क्ृप्तमन्त्रौघत्रिवर्गयुक्तम् ॥ ६६॥

शैवं पुराणतिलकं खलु सत्पुराणं
वेदान्तवेदविलसत्परवस्तुगीतम् ।
यो वै पठेच्च शृणुयात् परमादरेण
शम्भुप्रियः स हि लभेत् परमां गतिं वै ॥ ६७॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां मुनिप्रश्नोत्तरवर्णनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ १.२॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.३. तृतीयोऽध्यायः । साध्यसाधनविचारः ।

व्यास उवाच ।
इत्याकर्ण्य वचः सौतं प्रोचुस्ते परमर्षयः ।
वेदान्तसारसर्वस्वं पुराणं श्रावयाद्भुतम् ॥ १॥

इति श्रुत्वा मुनीनां स वचनं सुप्रहर्षितः ।
संस्मरञ्छङ्करं सूतः प्रोवाच मुनिसत्तमान् ॥ २॥

सूत उवाच ।
शृण्वन्तु ऋषयः सर्वे स्मृत्वा शिवमनामयम् ।
पुराणप्रवणं शैवं पुराणं वेदसारजम् ॥ ३॥

यत्र गीतं त्रिकं प्रीत्या भक्तिज्ञानविरागकम् ॥ ४॥

वेदान्तवेद्यं सद्वस्तु विशेषेण प्रवर्णितम् ॥ ५॥

शृण्वन्तु ऋषयः सर्वे पुराणं वेदसारजम् ।
पुरा कालेन महता कल्पेऽतीते पुनः पुनः ॥ ६॥

अस्मिन्नुपस्थिते कल्पे प्रवृत्ते सृष्टिकर्मणि ।
मुनीनां षट्कुलीनानां ब्रुवतामितरेतरम् ॥ ७॥

इदं परमिदं नेति विवादः सुमहानभूत् ।
तेऽभिजग्मुर्विधातारं ब्रह्माणं प्रष्टुमव्ययम् ॥ ८॥

वाग्भिर्विनयगर्भाभिः सर्वे प्राञ्जलयोऽब्रुवन् ।
त्वं हि सर्वजगद्धाता सर्वकारणकारणम् ॥ ९॥

कः पुमान् सर्वतत्त्वेभ्यः पुराणः परतः परः ।
ब्रह्मोवाच ।
यतो वाचो निवर्तन्ते अप्राप्य मनसा सह ॥ १०॥

यस्मात् सर्वमिदं ब्रह्मविष्णुरुद्रेन्द्रपूर्वकम् ।
सह भूतेन्द्रियैः सर्वैः प्रथमं सम्प्रसूयते ॥ ११॥

एष देवो महादेवः सर्वज्ञो जगदीश्वरः ।
अयं तु परया भक्त्या दृश्यते नान्यथा क्वचित् ॥ १२॥

रुद्रो हरिर्हरश्चैव तथान्ये च सुरेश्वराः ।
भक्त्या परमया तस्य नित्यं दर्शनकाङ्क्षिणः ॥ १३॥

बहुनात्र किमुक्तेन शिवे भक्त्या विमुच्यते ।
प्रसादाद्देवताभक्तिः प्रसादो भक्तिसम्भवः ।
यथेहाङ्कुरतो बीजं बीजतो वा यथाङ्कुरः ॥ १४॥

तस्मादीशप्रसादार्थं यूयं गत्वा भुवं द्विजाः ।
दीर्घसत्रं समाकृध्वं यूयं वर्षसहस्रकम् ॥ १५॥

अमुष्यैवाध्वरेशस्य शिवस्यैव प्रसादतः ।
वेदोक्तविद्यासारं तु ज्ञायते साध्यसाधनम् ॥ १६॥

मुनयः ऊचुः ।
अथ किं परमं साध्यं किं वा तत्साधनं परम् ।
साधकः कीदृशस्तत्र तदिदं ब्रूहि तत्त्वतः ॥ १७॥

ब्रह्मोवाच ।
साध्यं शिवपदप्राप्तिः साधनं तस्य सेवनम् ।
साधकस्तत्प्रसादाद्यो नित्यादिफलनिस्पृहः ॥ १८॥

कर्म कृत्वा तु वेदोक्तं तदर्पितमहाफलम् ।
परमेशपदप्राप्तिः सालोक्यादिक्रमात्ततः ॥ १९॥

तत्तद्भक्त्यनुसारेण सर्वेषां परमं फलम् ।
तत्साधनं बहुविधं साक्षादीशेन बोधितम् ॥ २०॥

सङ्क्षिप्य तत्र वः सारं साधनं प्रब्रवीम्यहम् ।
श्रोत्रेण श्रवणं तस्य वचसा कीर्तनं तथा ॥ २१॥

मनसा मननं तस्य महासाधनमुच्यते ।
श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च मन्तव्यश्च महेश्वरः ॥ २२॥

इति श्रुतिः प्रमाणं नः साधनेनामुना परम् ।
साध्यं व्रजत सर्वार्थसाधनैकपरायणाः ॥ २३॥

प्रत्यक्षं चक्षुषा दृष्ट्वा तत्र लोकः प्रवर्तते ।
अप्रत्यक्षं हि सर्वत्र ज्ञात्वा श्रोत्रेण चेष्टते ॥ २४॥

तस्माच्छ्रवणमेवादौ श्रुत्वा गुरुमुखाद् बुधः ।
ततः संसाधयेदन्यत् कीर्तनं मननं सुधीः ॥ २५॥

क्रमान्मननपर्यन्ते साधनेऽस्मिन् सुसाधिते ।
शिवयोगो भवेत्तेन सालोक्यादिक्रमाच्छनैः ॥ २६॥

सर्वाङ्गव्याधयः पश्चात् सर्वानन्दश्च लीयते ।
अभ्यासात् क्लेशमेतद् वै पश्चादाद्यन्तमङ्गलम् ॥ २७॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनविचारं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ १.३॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.४. चतुर्थोऽध्यायः । श्रवणकीर्तमननानां श्रेष्ठत्वम् ।

मुनय ऊचुः ।
मननं कीदृशं ब्रह्मञ्छ्रवणं चापि कीदृशम् ।
कीर्तनं वा कथं तस्य कीर्तयैतद्यथायथम् ॥ १॥

ब्रह्मोवाच ।
पूजाजपेशगुणरूपविलासनाम्नां
युक्तिप्रियेण मनसा परिशोधनं यत् ।
तत्सन्ततं मननमीश्वरदृष्टिलभ्यं
सर्वेषु साधनवरेष्वपि मुख्यमुख्यम् ॥ २॥

गीतात्मना श्रुतिपदेन च भाषया वा
शम्भुप्रतापगुणरूपविलासनाम्नाम् ।
वाचा स्फुटं तु रसवत् स्तवनं यदस्य
तत्कीर्तनं भवति साधनमत्र मध्यम् ॥ ३॥

येनापि केन करणेन च शब्दपुञ्जं
यत्र क्वचिच्छिवपरं श्रवणेन्द्रियेण ।
स्त्रीकेलिवद् दृढतरं प्रणिधीयते यत्
तद्वै बुधाः श्रवणमत्र जगत्प्रसिद्धम् ॥ ४॥

सत्सङ्गमेन भवति श्रवणं पुरस्तात्
सङ्कीर्तनं पशुपतेरथ तद् दृढं स्यात् ।

सर्वोत्तमं भवति तन्मननं तदन्ते
सर्वं हि सम्भवति शङ्करदृष्टिपाते ॥ ५॥

सूत उवाच ।
अस्मिन् साधनमाहात्म्ये पुरा वृत्तं मुनीश्वराः ।
युष्मदर्थं प्रवक्ष्यामि शृणुध्वमवधानतः ॥ ६॥

पुरा मम गुरुर्व्यासः पराशरमुनेः सुतः ।
तपश्चचार सम्भ्रान्तः सरस्वत्यास्तटे शुभे ॥ ७॥

गच्छन् यदृच्छया तत्र विमानेनार्करोचिषा ।
सनत्कुमारो भगवान् ददर्श मम देशिकम् ॥ ८॥

ध्यानारूढः प्रबुद्धोऽसौ ददर्श तमजात्मजम् ।
प्रणिपत्याह सम्भ्रान्तः परं कौतूहलं मुनिः ॥ ९॥

दत्त्वार्घ्यमस्मै प्रददौ देवयोग्यं च विष्टरम् ।
प्रसन्नः प्राह तं प्रह्वं प्रभुर्गम्भीरया गिरा ॥ १०॥

सनत्कुमार उवाच
सत्यं वस्तु मुने दध्याः साक्षात्करणगोचरः ।
स शिवोऽथ सहायोऽत्र तपश्चरसि किङ्कृते ॥ ११॥

एवमुक्तः कुमारेण प्रोवाच स्वाशयं मुनिः ।
धर्मार्थकाममोक्षाश्च वेदमार्गे कृतादराः ॥ १२॥

बहुधा स्थापिता लोके मया त्वत्कृपया तथा ।
एवं भूतस्य मेऽप्येवं गुरुभूतस्य सर्वतः ॥ १३॥

मुक्तिसाधनकं ज्ञानं नोदेति परमाद्भुतम् ।
तपश्चरामि मुक्त्यर्थं न जाने तत्र कारणम् ॥ १४॥

इत्थं कुमारो भगवान् व्यासेन मुनिनार्थितः ।
समर्थः प्राह विप्रेन्द्रा निश्चयं मुक्तिकारणम् ॥ १५॥

श्रवणं कीर्तनं शम्भोर्मननं च महत्तरम् ।
त्रयं साधनमुक्तं च विद्यते वेदसम्मतम् ॥ १६॥

पुराहमथ सम्भ्रान्तो ह्यन्यसाधनसम्भ्रमः ।
अचले मन्दरे शैले तपश्चरणमाचरम् ॥ १७॥

शिवाज्ञया ततः प्राप्तो भगवान् नन्दिकेश्वरः ।
स मे दयालुर्भगवान् सर्वसाक्षी गणेश्वरः ॥ १८॥

उवाच मह्यं सस्नेहं मुक्तिसाधनमुत्तमम् ।
श्रवणं कीर्तनं शम्भोर्मननं वेदसम्मतम् ॥ १९॥

त्रिकं च साधनं मुक्तेः शिवेन मम भाषितम् ।
श्रवणादित्रिकं ब्रह्मन् कुरुष्वेति मुहुर्मुहुः ॥ २०॥

एवमुक्त्वा ततो व्यासं सानुगो विधिनन्दनः ।
जगाम स्वविमानेन पदं परमशोभनम् ॥ २१॥

एवमुक्तं समासेन पूर्ववृत्तान्तमुत्तमम् ।
ऋषय ऊचुः ।
श्रवणादित्रयं सूत मुक्त्युपायस्त्वयेरितः ॥ २२॥

श्रवणादित्रिकेऽशक्तः किं कृत्वा मुच्यते जनः ।
अयत्नेनैव मुक्तिः स्यात् कर्मणा केन हेतुना ॥ २३॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखण्डे चतुर्थोऽध्यायः ॥ १.४॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.५. पञ्चमोऽध्यायः । शिवलिङ्गमहिमवर्णनम् ।

सूत उवाच ।
श्रवणादित्रिकेऽशक्तो लिङ्गं वेरं च शाङ्करम् ।
संस्थाप्य नित्यमभ्यर्च्य तरेत् संसारसागरम् ॥ १॥

अपि द्रव्यं वहेदेव यथाबलमवञ्चयन् ।
अर्पयेल्लिङ्गवेरार्थमर्चयेदपि सन्ततम् ॥ २॥

मण्डपं गोपुरं तीर्थं मठं क्षेत्रं तथोत्सवम् ।
वस्त्रं गन्धं च माल्यं च धूपं दीपं च भक्तितः ॥ ३॥

विविधान्नं च नैवेद्यमपूपव्यञ्जनैर्युतम् ।

छत्रं ध्वजं च व्यजनं चामरं चापि साङ्गकम् ॥ ४॥

राजोपचारवत् सर्वं धारयेल्लिङ्गवेरयोः ।
प्रदक्षिणां नमस्कारं यथाशक्ति जपं तथा ॥ ५॥

आवाहनादि सर्गान्तं नित्यं कुर्यात् सुभक्तितः ।
इत्थमभ्यर्च्ययन् देवं लिङ्गे वेरे च शाङ्करे ॥ ६॥

सिद्धिमेति शिवप्रीत्या हित्वापि श्रवणादिकम् ।
लिङ्गवेरार्चनामात्रान्मुक्ताः पुर्वे महाजनाः ॥ ७॥

मुनय ऊचुः ।
वेरमात्रे तु सर्वत्र पूज्यन्ते देवतागणाः ।
लिङ्गे वेरे च सर्वत्र कथं सम्पूज्यते शिवः ॥ ८॥

सूत उवाच ।
अहो मुनीश्वराः पुण्यं प्रश्नमेतन्महाद्भुतम् ।
अत्र वक्ता महादेवो नान्योऽस्ति पुरुषः क्वचित् ॥ ९॥

शिवेनोक्तं प्रवक्ष्यामि क्रमाद् गुरुमुखाच्छ्रुतम् ।
शिवैको ब्रह्मरूपत्वान्निष्कलः परिकीर्तितः ॥ १०॥

रूपित्वात् सकलस्तद्वत्तस्मात् सकलनिष्कलः ।
निष्कलत्वान्निराकारं लिङ्गं तस्य समागतम् ॥ ११॥

सकलत्वात् तथा वेरं साकारं तस्य सङ्गतम् ।
सकलाकलरूपत्वाद् ब्रह्मशब्दाभिधः परः ॥ १२॥

अपि लिङ्गे च वेरे च नित्यमभ्यर्च्यते जनैः ।
अब्रह्मत्वात्तदन्येषां निष्कलत्वं न हि क्वचित् ॥ १३॥

तस्मात्ते निष्कले लिङ्गे नाराध्यन्ते सुरेश्वराः ।
अब्रह्मत्वाच्च जीवत्वात्तथान्ये देवतागणाः ॥ १४॥

तूष्णीं सकलमात्रत्वादर्च्यन्ते वेरमात्रके ।
जीवत्वं शङ्करान्येषां ब्रह्मत्वं शङ्करस्य च ॥ १५॥

वेदान्तसारसंसिद्धं प्रणवार्थे प्रकाशनात् ।
एवमेव पुरा पृष्टो मन्दरे नन्दिकेश्वरः ॥ १६॥

सनत्कुमारमुनिना ब्रह्मपुत्रेण धीमता ।

सनत्कुमार उवाच ।
शिवान्यदेववश्यानां सर्वेषामपि सर्वतः ॥ १७॥

वेरमात्रं च पूजार्थं श्रुतं दृष्टं च भूरिशः ।
शिवमात्रस्य पूजायां लिङ्गं वेरं च दृश्यते ॥ १८॥

अतस्तद् ब्रूहि कल्याण तत्त्वं मे साधुबोधनम् ।
नन्दिकेश्वर उवाच ।
अनुत्तरमिमं प्रश्नं रहस्यं ब्रह्मलक्षणम् ॥ १९॥

कथयामि शिवेनोक्तं भक्तियुक्तस्य तेऽनघ ।
शिवस्य ब्रह्मरूपत्वान्निष्कलत्वाच्च निष्कलम् ॥ २०॥

लिङ्गं तस्यैव पूजायां सर्ववेदेषु सम्मतम् ।
तस्यैव सकलत्वाच्च तथा सकलनिष्कलम् ॥ २१॥

सकलं च तथा वेरं पूजायां लोकसम्मतम् ।
शिवान्येषां च जीवत्वात् सकलत्वाच्च सर्वतः ॥ २२॥

वेरमात्रं च पूजायां सम्मतं वेदनिर्णये ।
स्वाविर्भावे च देवानां सकलं रूपमेव हि ॥ २३॥

शिवस्य लिङ्गं वेरं च दर्शने दृश्यते खलु ।
सनत्कुमार उवाच ।
उक्तं त्वया महाभाग लिङ्गवेरप्रचारणम् ॥ २४॥

शिवस्य च तदन्येषां विभज्य परमार्थतः ।
तस्मात्तदेव परमं लिङ्गं वेरादिसम्भवम् ॥ २५॥

श्रोतुमिच्छामि योगीन्द्र लिङ्गाविर्भावलक्षणम् ।
नन्दिकेश्वर उवाच ।
शृणु वत्स भवत्प्रीत्या वक्ष्यामि परमार्थतः ॥ २६॥

पुरा कल्पे महाकाले प्रपन्ने लोकविश्रुते ।
अयुध्येतां महात्मानौ ब्रह्मविष्णू परस्परम् ॥ २७॥

तयोर्मानं निराकर्तुं तन्मध्ये परमेश्वरः ।
निष्कलस्तम्भरूपेण स्वरूपं समदर्शयत् ॥ २८॥

ततः स्वलिङ्गचिह्नत्वात् स्तम्भतो निष्कलं शिवः ।

स्वलिङ्गं दर्शयामास जगतां हितकाम्यया ॥ २९॥

तदाप्रभृति लोकेषु निष्कलं लिङ्गमैश्वरम् ।
सकलं च तथा वेरं शिवस्यैव प्रकल्पितम् ॥ ३०॥

शिवान्येषां तु देवानां वेरमात्रं प्रकल्पितम् ।
तत्तद् वेरं तु देवानां तत्तद्भोगप्रदं शुभम् ।
शिवस्य लिङ्गवेरत्वं भोगमोक्षप्रदं शुभम् ॥ ३१॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां शिवल्लिङ्गमहिमवर्णनं नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ १.५॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.६. षष्ठोऽध्यायः । कैलासयात्रावर्णनम् ।

नन्दिकेश्वर उवाच ।
पुरा कदाचिद्योगीन्द्र विष्णुर्विषधरासनः ।
सुष्वाप परया भूत्या स्वानुगैरपि संवृतः ॥ १॥

यदृच्छयागतस्तत्र ब्रह्मा ब्रह्मविदां वरः ।
अपृच्छत् पुण्डरीकाक्षं शयानं सर्वसुन्दरम् ॥ २॥

कस्त्वं पुरुषवच्छेषे दृष्ट्वा मामपि दृप्तवत् ।
उत्तिष्ठ वत्स मां पश्य तव नाथमिहागतम् ॥ ३॥

आगतं गुरुमाराध्यं दृष्ट्वा यो दृप्तवच्चरेत् ।
द्रोहिणस्तस्य मूढस्य प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ ४॥

इति श्रुत्वा वचः क्रुद्धो बहिः शान्तवदाचरन् ।
स्वस्ति ते स्वागतं वत्स तिष्ठ पीठमितो विश ॥ ५॥

किमु ते व्यग्रवद्वक्त्रं विभाति विषमेक्षणम् ।
ब्रह्मोवाच -
वत्स विष्णो महामानमागतं कालवेगतः ॥ ६॥

पितामहश्च जगतः पाता च तव वत्सक ।

विष्णुरुवाच -
मत्स्थं जगदिदं वत्स मनुषे त्वं हि चोरवत् ॥ ७॥

मन्नाभिकमलाज्जातः पुत्रस्त्वं भाषसे वृथा ।
नन्दिकेश्वर उवाच ।
एवं हि वदतोस्तत्र मुग्धयोरजयोस्तदा ॥ ८॥

अहमेव वरो न त्वमहं प्रभुरहं प्रभुः ।
परस्परं हन्तुकामौ चक्रतुः समरोद्यमम् ॥ ९॥

युयुधातेऽमरौ वीरौ हंसपक्षीन्द्रवाहनौ ।
वैरञ्च्या वैष्णवाश्चैवं मिथो युयुधिरे तदा ॥ १०॥

तावद्विमानगतयः सर्वा वै देवजातयः ।
दिदृक्षवः समाजग्मुः समरं तं महाद्भुतम् ॥ ११॥

क्षिपन्तः पुष्पवर्षाणि पश्यन्तः स्वैरमम्बरे ।
सुपर्णवाहनस्तत्र क्रुद्धो वै ब्रह्मवक्षसि ॥ १२॥

मुमोच बाणानसहानस्त्रांश्च विविधान् बहून् ।
मुमोचाथ विधिः क्रुद्धो विष्णोरुरसि दुःसहान् ॥ १३॥

बाणाननलसङ्काशानस्त्रांश्च बहुशस्तदा ।
तदाश्चर्यमिति स्पष्टं तयोः समरगोचरम् ॥ १४॥

समीक्ष्य दैवतगणाः शशंसुर्भृशमाकुलाः ।
ततो विष्णुः सुसङ्क्रुद्धः श्वसन् व्यसनकर्शितः ॥ १५॥

माहेश्वरास्त्रं मतिमान् सन्दधे ब्रह्मणोपरि ।
ततो ब्रह्मा भृशं क्रुद्धः कम्पयन् विश्वमेव हि ॥ १६॥

अस्त्रं पाशुपतं घोरं सन्दधे विष्णुवक्षसि ।
ततस्तदुत्थितं व्योम्नि तपनायुतसन्निभम् ॥ १७॥

सहस्रमुखमत्युग्रं चण्डवातभयङ्करम् ।
अस्त्रद्वयमिदं तत्र ब्रह्मविष्ण्वोर्भयङ्करम् ॥ १८॥

इत्थं बभूव समरं ब्रह्मविष्ण्वोः परस्परम् ।
ततो देवगणाः सर्वे विषण्णा भृशमाकुलाः ।
ऊचुः परस्परं तात राजक्षोभे यथा द्विजाः ॥ १९॥

सृष्टिः स्थितिश्च संहारस्तिरोभावोऽप्यनुग्रहः ।
यस्मात् प्रवर्तते तस्मै ब्रह्मणे च त्रिशूलिने ॥ २०॥

अशक्यमन्यैर्यदनुग्रहं विना
तृणक्षयोऽप्यत्र यदृच्छया क्वचित् ॥ २१॥

इति देवा भयं कृत्वा विचिन्वन्तः शिवक्षयम् ।
जग्मुः कैलासशिखरं यत्रास्ते चन्द्रशेखरः ॥ २२॥

दृष्ट्वैवममरा हृष्टाः पदं तत्पारमेश्वरम् ।
प्रणेमुः प्रणवाकारं प्रविष्टास्तत्र सद्मनि ॥ २३॥

तेऽपि तत्र सभामध्ये मण्डपे मणिविष्टरे ।
विराजमानमुमया ददृशुर्देवपुङ्गवम् ॥ २४॥

सव्योत्तरेतरपदं तदर्पितकराम्बुजम् ।
स्वगणैः सर्वतो जुष्टं सर्वलक्षणलक्षितम् ॥ २५॥

वीज्यमानं विशेषज्ञैः स्त्रीजनैस्तीव्रभावनैः ।
शंस्यमानं सदा वेदैरनुगृह्णन्तमीश्वरम् ॥ २६॥

दृष्ट्वैवमीशममराः सन्तोषसलिलेक्षणाः ।
दण्डवद् दूरतो वत्स नमश्चक्रुर्महागणाः ॥ २७॥

तानवेक्ष्य पतिर्देवान् समीपे चाह्वयद् गणैः ।
अथ संह्लादयन् देवान् देवो देवशिखामणिः ।
अवोचदथ गम्भीरं वचनं मधुमङ्गलम् ॥ २८॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां देवानां कैलासयात्रावर्णनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ १.६॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.७. सप्तमोऽध्यायः । समरे शम्भोरनलस्तम्भाविष्कारः ।

ईश्वर उवाच ।
वत्सकाः स्वस्ति वः कच्चिद्वर्तते मम शासनात् ।

जगच्च देवतावंशः स्वस्वकर्मणि किं न वा ॥ १॥

प्रागेव विदितं युद्धं ब्रह्मविष्ण्वोर्मया सुराः ।
भवतामभितापेन पौनरुक्त्येन भाषितम् ॥ २॥

इति सस्मितया माध्व्या कुमार परिभाषया ।
समतोषयदम्बायाः स पतिस्तत्सुरव्रजम् ॥ ३॥

अथ युद्धाङ्गणं गन्तुं हरिधात्रोरधीश्वरः ।
आज्ञापयद्गणेशानां शतं तत्रैव संसदि ॥ ४॥

ततो वाद्यं बहुविधं प्रयाणाय परेशितुः ।
गणेश्वराश्च सन्नद्धा नानावाहनभूषणाः ॥ ५॥

प्रणवाकारमाद्यन्तं पञ्चमण्डलमण्डितम् ।
आरुरोह रथं भद्रमम्बिकापतिरीश्वरः ।
ससूनुगणमिन्द्राद्याः सर्वेऽप्यनुययुः सुराः ॥ ६॥

चित्रध्वजव्यजनचामरपुष्पवर्ष-
सङ्गीतनृत्यनिवहैरपि वाद्यवर्गैः ।
सम्मानितः पशुपतिः परया च देव्या
साकं तयोः समरभूमिमगात् ससैन्यः ॥ ७॥

समीक्ष्य तु तयोर्युद्धं निगूढोऽभ्रं समास्थितः ।
समाप्तवाद्यनिर्घोषः शान्तोरुगणनिःस्वनः ॥ ८॥

अथ ब्रह्माच्युतौ वीरौ हन्तुकामौ परस्परम् ।
माहेश्वरेण चास्त्रेण तथा पाशुपतेन च ॥ ९॥

अस्त्रज्वालैरथो दग्धं ब्रह्मविष्ण्वोर्जगत्त्रयम् ।
ईशोऽपि तं निरीक्ष्याथ ह्यकालप्रलयं भृशम् ॥ १०॥

महानलस्तम्भविभीषणाकृति-
र्बभूव तन्मध्यतले स निष्कलः ॥ ११॥

ते अस्त्रे चापि सज्वाले लोकसंहरणक्षमे ।
निपेततुः क्षणेनैव ह्याविर्भूते महानले ॥ १२॥

दृष्ट्वा तदद्भुतं चित्रमस्त्रशान्तिकरं शुभम् ।
किमेतदद्भुताकारमित्यूचुश्च परस्परम् ॥ १३॥

अतीन्द्रियमिदं स्तम्भमग्निरूपं किमुत्थितम् ।
अस्योर्ध्वमपि चाधश्च आवयोर्लक्ष्यमेव हि ॥ १४॥

इति व्यवस्थितौ वीरौ मिलितौ वीरमानिनौ ।
तत्परौ तत्परीक्षार्थं प्रतस्थातेऽथ सत्वरम् ॥ १५॥

आवयोर्मिश्रयोस्तत्र कार्यमेकं न सम्भवेत् ।
इत्युक्त्वा सूकरतनुर्विष्णुस्तस्यादिमीयिवान् ॥ १६॥

तथा ब्रह्मा हंसतनुस्तदन्तं वीक्षितुं ययौ ।
भित्त्वा पातालनिलयं गत्वा दूरतरं हरिः ॥ १७॥

नापश्यत्तस्य संस्थानं स्तम्भस्यानलवर्चसः ।
श्रान्तः स सूकरहरिः प्राप पूर्वं रणाङ्गणम् ॥ १८॥

अथ गच्छंस्तु व्योम्ना च विधिस्तात पिता तव ।
ददर्श केतकीपुष्पं किञ्चिद्विच्युतमद्भुतम् ॥ १९॥

अतिसौरभ्यमम्लानं बहुवर्षच्युतं तथा ।
अन्वीक्ष्य च तयोः कृत्यं भगवान् परमेश्वरः ॥ २०॥

परिहासं तु कृतवान्कम्पनाच्चलितं शिरः ।
तस्मात्तावनुगृह्णातुं च्युतं केतकमुत्तमम् ॥ २१॥

किं त्वं पतसि पुष्पेश पुष्पराट् केन वै धृतः ।
आदिमस्याप्रमेयस्य स्तम्भमध्याच्च्युतश्चिरम् ॥ २२॥

न सम्पश्यामि तस्मात्त्वं जह्याशामन्तदर्शने ।
अस्यान्तस्य च सेवार्थं हंसमूर्तिरिहागतः ॥ २३॥

इतः परं सखे मेऽद्य त्वया कर्तव्यमीप्सितम् ।
मया सह त्वया वाच्यमेतद्विष्णोश्च सन्निधौ ॥ २४॥

स्तम्भान्तो वीक्षितो धात्रा तत्र साक्ष्यहमच्युत ।
इत्युक्त्वा केतकं तत्र प्रणनाम पुनः पुनः ।
असत्यमपि शस्तं स्यादापदीत्यनुशासनम् ॥ २५॥

समीक्ष्य तत्राच्युतमायतश्रमं
प्रनष्टहर्षं तु ननर्त हर्षात् ।
उवाच चैनं परमार्थमच्युतं

षण्ढात्तवादः स विधिस्ततोऽच्युतम् ॥ २६॥

स्तम्भाग्रमेतत् समुदीक्षितं हरे
तत्रैव साक्षी ननु केतकं त्विदम् ।
ततोऽवदत्तत्र हि केतकं मृषा
तथेति तद्धातृवचस्तदन्तिके ॥ २७॥

हरिश्च तत्सत्यमितीव चिन्तयं-
श्चकार तस्मै विधये नमः स्वयम् ।
षोडशैरुपचारैश्च पूजयामास तं विधिम् ॥ २८॥

विधिं प्रहर्तुं शठमग्नलिङ्गतः
स ईश्वरस्तत्र बभूव साकृतिः ।
समुत्थितः स्वामिविलोकनात् पुनः
प्रकम्पपाणिः परिगृह्य तत्पदम् ॥ २९॥

आद्यन्तहीनवपुषि त्वयि मोहबुद्ध्या
भूयान् विमर्श इह नावति कामनोत्थः ।
स त्वं प्रसीद करुणाकर कश्मलं नौ
मृष्टं क्षमस्व विहितं भवतैव केल्या ॥ ३०॥

ईश्वर उवाच ।
वत्स प्रसन्नोऽस्मि हरे यतस्त्व-
मीशत्वमिच्छन्नपि सत्यवाक्यम् ।
ब्रूयास्ततस्ते भविता जनेषु
साम्यं मया सत्कृतिरप्यलप्सि ॥ ३१॥

इतः परं ते पृथगात्मनश्च
क्षेत्रप्रतिष्ठोत्सवपूजनं च ॥ ३२॥

इति देवः पुरा प्रीतः सत्येन हरये परम् ।
ददौ स्वसाम्यमत्यर्थं देवसङ्घे च पश्यति ॥ ३३॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायामनलस्तम्भाविष्कारवर्णनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ १.७॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥

विद्येश्वरसंहिता

१.८. अष्टमोऽध्यायः । ब्रह्मोपरि शिवस्यानुग्रहः ।

नन्दिकेश्वर उवाच ।
ससर्जाथ महादेवः पुरुषं कञ्चिदद्भुतम् ।
भैरवाख्यं भ्रुवोर्मध्याद् ब्रह्मदर्पजिघांसया ॥ १॥

स वै तदा तत्र पतिं प्रणम्य शिवमङ्गणे ।
किं कार्यं करवाण्यत्र शीघ्रमाज्ञापय प्रभो ॥ २॥

शिव उवाच ।
वत्स योऽयं विधिः साक्षाज्जगतामाद्यदैवतम् ।
नूनमर्चय खड्गेन तिग्मेन जवसा परम् ॥ ३॥

स वै गृहीत्वैककरेण केशं
तत्पञ्चमं दृप्तमसत्यभाषिणम् ।
छित्त्वा शिरो ह्यस्य निहन्तुमुद्यतः
प्रकम्पयन् खड्गमतिस्फुटं करैः ॥ ४॥

पिता तवोत्सृष्टविभूषणाम्बर-
स्रगुत्तरीयामलकेशसंहतिः ।
प्रवातरम्भेव लतेव चञ्चलः
पपात वै भैरवपादपङ्कजे ॥ ५॥

तावद्विधिं तात दिदृक्षुरच्युतः
कृपालुरस्मत्पतिपादपल्लवम् ।
निषिच्य बाष्पैरवदत् कृताञ्जलि-
र्यथा शिशुः स्वं पितरं कलाक्षरम् ॥ ६॥

अच्युत उवाच ।
त्वया प्रयत्नेन पुरा हि दत्तं
यदस्य पञ्चाननमीश चिह्नम् ।
तस्मात् क्षमस्वाद्यमनुग्रहार्हं
कुरु प्रसादं विधये ह्यमुष्मै ॥ ७॥

इत्यर्थितोऽच्युतेनेशस्तुष्टः सुरगणाङ्गणे ।

निवर्तयामास तदा भैरवं ब्रह्मदण्डतः ॥ ८॥

अथाह देवः कितवं विधिं विगतकन्धरम् ।
ब्रह्मंस्त्वमर्हणाकाङ्क्षी शठेशत्वं समास्थितः ॥ ९॥

नातस्ते सत्कृतिर्लोके भूयात् स्थानोत्सवादिकम् ।
ब्रह्मोवाच -
स्वामिन् प्रसीदाद्य महाविभूते
मन्ये वरं मे शिरसः प्रमोक्षम् ॥ १०॥

नमस्तुभ्यं भगवते बन्धवे विश्वयोनये ।
सहिष्णवे च दोषाणां शम्भवे शैलधन्वने ॥ ११॥

ईश्वर उवाच ।
अराजभयमेतद्वै जगत् सर्वं नशिष्यति ।
ततस्त्वं जहि दण्डार्हं वह लोकधुरं शिशो ॥ १२॥

वरं ददामि ते तत्र गृहाण दुर्लभं परम् ।
वैतानिकेषु गृह्येषु यज्ञेषु च भवान् गुरुः ॥ १३॥

निष्फलस्त्वदृते यज्ञः साङ्गश्च सहदक्षिणः ।
अथाह देवः कितवं केतकं कूटसाक्षिणम् ॥ १४॥

रे रे केतक दुष्टस्त्वं शठ दूरमितो व्रज ।
ममापि प्रेम ते पुष्पे माभूत्पूजास्वितः परम् ॥ १५॥

इत्युक्ते तत्र देवेन केतकं देवजातयः ।
सर्वा निवारयामासुस्तत्पार्श्वादन्यतस्तदा ॥ १६॥

केतक उवाच ।
नमस्ते नाथ मे जन्म निष्फलं भवदाज्ञया ।
सफलं क्रियतां तात क्षम्यतां मम किल्बिषम् ॥ १७॥

ज्ञानाज्ञानकृतं पापं नाशयत्येव ते स्मृतिः ।
तादृशे त्वयि दृष्टे मे मिथ्यादोषः कुतो भवेत् ॥ १८॥

तथा स्तुतस्तु भगवान् केतकेन सभास्थले ।
न मे त्वद्धारणं योग्यं सत्यवागहमीश्वरः ॥ १९॥

मदीयास्त्वां धरिष्यन्ति जन्म ते सफलं ततः ।

त्वं वै वितानव्याजेन ममोपरि भविष्यसि ॥ २०॥

इत्यनुगृह्य भगवान् केतकं विधिमाधवौ ।
विरराज सभामध्ये सर्वदेवैरभिष्टुतः ॥ २१॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां शिवानुग्रहवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ १.८॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.९. नवमोऽध्यायः । शिवस्यात्मनो महेश्वराभिधानम् ।

नन्दिकेश्वर उवाच ।
तत्रान्तरे तौ च नाथं प्रणम्य विधिमाधवौ ।
बद्धाञ्जलिपुटौ तूष्णीं तस्थतुर्दक्षवामगौ ॥ १॥

तत्र संस्थाप्य तौ देवं सकुटुम्बं वरासने ।
पूजयामासतुः पूज्यं पुण्यैः पुरुषवस्तुभिः ॥ २॥

पौरुषं प्राकृतं वस्तु ज्ञेयं दीर्घाल्पकालिकम् ।
हारनूपुरकेयूरकिरीटमणिकुण्डलैः ॥ ३॥

यज्ञसूत्रोत्तरीयस्रक्क्षौममाल्याङ्गुलीयकैः ।
पुष्पताम्बूलकर्पूरचन्दनागुरुलेपनैः ॥ ४॥

धूपदीपसितच्छत्रव्यजनध्वजचामरैः ।
अन्यैर्दिव्योपहारैश्च वाङ्मनोतीतवैभवैः ॥ ५॥

पतियोग्यैः पश्वलभ्यैस्तौ समार्चयतां पतिम् ।
यद्यच्छ्रेष्ठतमं वस्तु पतियोग्यं हितध्वज ॥ ६॥

तद्वस्त्वखिलमीशोऽपि पारम्पर्यचिकीर्षया ।
सभ्यानां प्रददौ हृष्टः पृथक् तत्र यथाक्रमम् ॥ ७॥

कोलाहलो महानासीत्तत्र तद्वस्तु गृह्यताम् ।
तत्रैव ब्रह्मविष्णुभ्यां चार्चितः शङ्करः पुरा ॥ ८॥

प्रसन्नः प्राह तौ नम्रौ सस्मितं भक्तिवर्धनः ।

ईश्वर उवाच ।
तुष्टोऽहमद्य वां वत्सौ पूजयास्मिन् महादिने ॥ ९॥

दिनमेतत्ततः पुण्यं भविष्यति महत्तरम् ।
शिवरात्रिरिति ख्याता तिथिरेषा मम प्रिया ॥ १०॥

एतत्काले तु यः कुर्यात् पूजां मल्लिङ्गवेरयोः ।
कुर्यात् स जगतः कृत्यं स्थितिसर्गादिकं पुमान् ॥ ११॥

शिवरात्रावहोरात्रं निराहारो जितेन्द्रियः ।
अर्चयेद्वा यथान्यायं यथाबलमवञ्चकः ॥ १२॥

यत्फलं मम पूजायां वर्षमेकं निरन्तरम् ।
तत्फलं लभते सद्यः शिवरात्रौ मदर्चनात् ॥ १३॥

मद्धर्मवृद्धिकालोऽयं चन्द्रकाल इवाम्बुधेः ।
प्रतिष्ठाद्युत्सवो यत्र मामको मङ्गलायनः ॥ १४॥

यत्पुनः स्तम्भरूपेण स्वाविरासमहं पुरा ।
स कालो मार्गशीर्षे तु स्यादार्द्राऋक्षमर्भकौ ॥ १५॥

आर्द्रायां मार्गशीर्षे तु यः पश्येन्मामुमासखम् ।
मद्वेरमपि वा लिङ्गं स गुहादपि मे प्रियः ॥ १६॥

अलं दर्शनमात्रेण फलं तस्मिन् दिने शुभे ।
अभ्यर्चनं चेदधिकं फलं वाचामगोचरम् ॥ १७॥

रणरङ्गतलेऽमुष्मिन् यदहं लिङ्गवर्ष्मणा ।
जृम्भितो लिङ्गवत्तस्माल्लिङ्गस्थानमिदं भवेत् ॥ १८॥

अनाद्यन्तमिदं स्तम्भमणुमात्रं भविष्यति ।
दर्शनार्थं हि जगतां पूजनार्थं हि पुत्रकौ ॥ १९॥

भोगावहमिदं लिङ्गं भुक्तिमुक्त्येकसाधनम् ।
दर्शनस्पर्शनध्यानाज्जन्तूनां जन्ममोचनम् ॥ २०॥

अनलाचलसङ्काशं यदिदं लिङ्गमुत्थितम् ।
अरुणाचलमित्येव तदिदं ख्यातिमेष्यति ॥ २१॥

अत्र तीर्थं च बहुधा भविष्यति महत्तरम् ।
मुक्तिरप्यत्र जन्तूनां वासेन मरणेन च ॥ २२॥

रथोत्सवादिकल्याणं जनावासं तु सर्वतः ।
अत्र दत्तं हुतं जप्तं सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥ २३॥

मत्क्षेत्रादपि सर्वस्मात् क्षेत्रमेतन्महत्तरम् ।
अत्र संस्मृतिमात्रेण मुक्तिर्भवति देहिनाम् ॥ २४॥

तस्मान्महत्तरमिदं क्षेत्रमत्यन्तशोभनम् ।
सर्वकल्याणसम्पूर्णं सर्वमुक्तिकरं शुभम् ॥ २५॥

अर्चयित्वात्र मामेव लिङ्गे लिङ्गिनमीश्वरम् ।
सालोक्यं चैव सामीप्यं सारूप्यं सार्ष्टिरेव च ॥ २६॥

सायुज्यमिति पञ्चैते क्रियादीनां फलं मतम् ।
सर्वेऽपि यूयं सकलं प्राप्स्यथाशु मनोरथम् ॥ २७॥

नन्दिकेश्वर उवाच ।
इत्यनुगृह्य भगवान् विनीतौ विधिमाधवौ ।
यत्पूर्वं प्रहतं युद्धे तयोः सैन्यं परस्परम् ॥ २८॥

तदुत्थापयदत्यर्थं स्वशक्त्यामृतधारया ।
तयोर्मौढ्यं च वैरं च व्यपनेतुमुवाच तौ ॥ २९॥

सकलं निष्कलं चेति स्वरूपद्वयमस्ति मे ।
नान्यस्य कस्यचित्तस्मादन्यः सर्वोऽप्यनीश्वरः ॥ ३०॥

पुरस्तात् स्तम्भरूपेण पश्चाद् रूपेण चार्भकौ ।
ब्रह्मत्वं निष्कलं प्रोक्तमीशत्वं सकलं तथा ॥ ३१॥

द्वयं ममैव संसिद्धं न मदन्यस्य कस्यचित् ।
तस्मादीशत्वमन्येषां युवयोरपि न क्वचित् ॥ ३२॥

तदज्ञानेन वां वृत्तमीशमानं महाद्भुतम् ।
तन्निराकर्तुमत्रैवमुत्थितोऽहं रणक्षितौ ॥ ३३॥

त्यजतं मानमात्मीयं मयीशे कुरुतं मतिम् ।
मत्प्रसादेन लोकेषु सर्वोऽप्यर्थः प्रकाशते ॥ ३४॥

गुरूक्तिर्व्यञ्जकं तत्र प्रमाणं वा पुनः पुनः ।
ब्रह्मतत्त्वमिदं गूढं भवत्प्रीत्या भणाम्यहम् ॥ ३५॥

अहमेव परं ब्रह्म मत्स्वरूपं कलाकलम् ।
ब्रह्मत्वादीश्वरश्चाहं कृत्यं मेऽनुग्रहादिकम् ॥ ३६॥

बृहत्त्वाद् बृंहणत्वाच्च ब्रह्माहं ब्रह्मकेशवौ ।
समत्वाद्व्यापकत्वाच्च तथैवात्माहमर्भकौ ॥ ३७॥

अनात्मानः परे सर्वे जीवा एव न संशयः ।
अनुग्रहाद्यं सर्गान्तं जगत्कृत्यं च पञ्चकम् ॥ ३८॥

ईशत्वादेव मे नित्यं न मदन्यस्य कस्यचित् ।
आदौ ब्रह्मत्वबुद्ध्यर्थं निष्कलं लिङ्गमुत्थितम् ॥ ३९॥

तस्मादज्ञातमीशत्वं व्यक्तं द्योतयितुं हि वाम् ।
सकलोऽहमतो जातः साक्षादीशस्तु तत्क्षणात् ॥ ४०॥

सकलत्वमतो ज्ञेयमीशत्वं मयि सत्वरम् ।
यदिदं निष्कलं स्तम्भं मम ब्रह्मत्वबोधकम् ॥ ४१॥

लिङ्गलक्षणयुक्तत्वान्मम लिङ्गं भवेदिदम् ।
तदिदं नित्यमभ्यर्यं युवाभ्यामत्र पुत्रकौ ॥ ४२॥

मदात्मकमिदं नित्यं मम सान्निध्यकारणम् ।
महत्पूज्यमिदं नित्यमभेदाल्लिङ्गलिङ्गिनोः ॥ ४३॥

यत्र प्रतिष्ठितं येन मदीयं लिङ्गमीदृशम् ।
तत्र प्रतिष्ठितः सोऽहमप्रतिष्ठोऽपि वत्सकौ ॥ ४४॥

मत्साम्यमेकलिङ्गस्य स्थापने फलमीरितम् ।
द्वितीये स्थापिते लिङ्गे मदैक्यं फलमेव हि ॥ ४५॥

लिङ्गं प्राधान्यतः स्थाप्यं तथा वेरं तु गौणकम् ।
लिङ्गाभावे न तत्क्षेत्रं सवेरमपि सर्वतः ॥ ४६॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां शिवस्य महेश्वराभिधानवर्णनं नाम नवमोऽध्यायः ॥ १.९॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.१०. दशमोऽध्यायः । ब्रह्मविष्णुभ्यां पञ्चकृत्यमोङ्कारमन्त्रं चोपदिश्य शिवस्यान्तर्धानम् ।

ब्रह्मविष्णू ऊचतुः
सर्गादिपञ्चकृत्यस्य लक्षणं ब्रूहि नौ प्रभो ।
शिव उवाच ।
मत्कृत्यबोधनं गुह्यं कृपया प्रब्रवीमि वाम् ॥ १॥

सृष्टिः स्थितिश्च संहारस्तिरोभावोऽप्यनुग्रहः ।
पञ्चैव मे जगत्कृत्यं नित्यसिद्धमजाच्युतौ ॥ २॥

सर्गः संसारसंरम्भस्तत्प्रतिष्ठा स्थितिर्मता ।
संहारो मर्दनं तस्य तिरोभावस्तदुत्क्रमः ॥ ३॥

तन्मोक्षोऽनुग्रहस्तन्मे कृत्यमेवं हि पञ्चकम् ।
कृत्यमेतद्वहत्यन्यस्तूष्णीं गोपुरबिम्बवत् ॥ ४॥

सर्गादि यच्चतुःकृत्यं संसारपरिजृम्भणम् ।
पञ्चमं मुक्तिहेतुर्वै नित्यं मयि च सुस्थिरम् ॥ ५॥

तदिदं पञ्चभूतेषु दृश्यते मामकैर्जनैः ।
सृष्टिर्भूमौ स्थितिस्तोये संहारः पावके तथा ॥ ६॥

तिरोभावोऽनिले तद्वदनुग्रह इहाम्बरे ।
सृज्यते धरया सर्वमद्भिः सर्वं प्रवर्धते ॥ ७॥

अर्द्यते तेजसा सर्वं वायुना चापनीयते ।
व्योम्नानुगृह्यते सर्वं ज्ञेयमेवं हि सूरिभिः ॥ ८॥

पञ्चकृत्यमिदं वोढुं ममास्ति मुखपञ्चकम् ।
चतुर्दिक्षु चतुर्वक्त्रं तन्मध्ये पञ्चमं मुखम् ॥ ९॥

युवाभ्यां तपसा लब्धमेतत्कृत्यद्वयं सुतौ ।
सृष्टिस्थित्यभिधं भाग्यं मत्तः प्रीतादतिप्रियम् ॥ १०॥

तथा रुद्रमहेशाभ्यामन्यत्कृत्यद्वयं परम् ।
अनुग्रहाख्यं केनापि लब्धुं नैव हि शक्यते ॥ ११॥

तत्सर्वं पौर्विकं कर्म युवाभ्यां कालविस्मृतम् ।
न तद् रुद्रमहेशाभ्यां विस्मृतं कर्म तादृशम् ॥ १२॥

रूपे वेषे च कृत्ये च वाहने चासने तथा ।
आयुधादौ च मत्साम्यमस्माभिस्तत्कृते कृतम् ॥ १३॥

मद्ध्यानविरहाद्वत्सौ मौढ्यं वामेवमागतम् ।
मज्ज्ञाने सति मैवं स्यान्मानं रूपं महेशवत् ॥ १४॥

तस्मान्मज्ज्ञानसिद्ध्यर्थं मन्त्रमोङ्कारनामकम् ।
इतः परं प्रजपतं मामकं मानभञ्जनम् ॥ १५॥

उपादिशं निजं मन्त्रमोङ्कारमुरुमङ्गलम् ।
ऊँकारो मन्मुखाज्जज्ञे प्रथमं मत्प्रबोधकः ॥ १६॥

वाचकोऽयमहं वाच्यो मन्त्रोऽयं हि मदात्मकः ।
तदनुस्मरणं नित्यं ममानुस्मरणं भवेत् ॥ १७॥

अकार उत्तरात् पूर्वमुकारः पश्चिमाननात् ।
मकारो दक्षिणमुखाद् बिन्दुः प्राङ्मुखतस्तथा ॥ १८॥

नादो मध्यमुखादेवं पञ्चधासौ विजृम्भितः ।
एकीभूतः पुनस्तद्वदोमित्येकाक्षरोऽभवत् ॥ १९॥

नामरूपात्मकं सर्वं वेदभूतकुलद्वयम् ।
व्याप्तमेतेन मन्त्रेण शिवशक्त्योश्च बोधकः ॥ २०॥

अस्मात् पञ्चाक्षरं जज्ञे बोधकं सकलस्य तत् ।
अकारादिक्रमेणैव नकारादि यथाक्रमम् ॥ २१॥

अस्मात् पञ्चाक्षराज्जाता मातृकाः पञ्चभेदतः ।
तस्माच्छिरश्चतुर्वक्त्रात्त्रिपाद्गायत्रिरेव हि ॥ २२॥

वेदः सर्वस्ततो जज्ञे ततो वै मन्त्रकोटयः ।
तत्तन्मन्त्रेण तत्सिद्धिः सर्वसिद्धिरितो भवेत् ॥ २३॥

अनेन मन्त्रकन्देन भोगो मोक्षश्च सिद्ध्यति ।
सकला मन्त्रराजानः साक्षाद्भोगप्रदाः शुभाः ॥ २४॥

नन्दिकेश्वर उवाच ।
पुनस्तयोस्तत्र तिरः पटं गुरुः
प्रकल्प्य मन्त्रं च समादिशत् परम् ।

निधाय तच्छीर्ष्णि कराम्बुजं शनै-
रुदङ्मुखं संस्थितयोः सहाम्बिकः ॥ २५॥

त्रिरुच्चार्याग्रहीन्मन्त्रं यन्त्रतन्त्रोक्तिपूर्वकम् ।
शिष्यौ च तौ दक्षिणायामात्मानं च समार्पयत् ॥ २६॥

प्रबद्धहस्तौ किल तौ तदन्तिके
तमूचतुर्देववरं जगद्गुरुम् ॥ २७॥

ब्रह्माच्युतावूचतुः
नमो निष्कलरूपाय नमो निष्कलतेजसे ।
नमः सकलनाथाय नमस्ते सकलात्मने ॥ २८॥

नमः प्रणववाच्याय नमः प्रणवलिङ्गिने ।
नमः सृष्ट्यादिकर्त्रे च नमः पञ्चमुखाय ते ॥ २९॥

पञ्चब्रह्मस्वरूपाय पञ्चकृत्याय ते नमः ।
आत्मने ब्रह्मणे तुभ्यमनन्तगुणशक्तये ॥ ३०॥

सकलाकलरूपाय शम्भवे गुरवे नमः ।
इति स्तुत्वा गुरुं पद्यैर्ब्रह्मा विष्णुश्च नेमतुः ॥ ३१॥

ईश्वर उवाच ।
वत्सकौ सर्वतत्त्वं च कथितं दर्शितं च वाम् ।
जपतं प्रणवं मन्त्रं देवीदिष्टं मदात्मकम् ॥ ३२॥

ज्ञानं च सुस्थिरं भाग्यं सर्वं भवति शाश्वतम् ।
आर्द्रायां च चतुर्दश्यां तज्जप्यं त्वक्षयं भवेत् ॥ ३३॥

सूर्यगत्या महार्द्रायामेकं कोटिगुणं भवेत् ।
मृगशीर्षान्तिमो भागः पुनर्वस्वादिमस्तथा ॥ ३४॥

आर्द्रासमं सदा ज्ञेयं पूजाहोमादितर्पणे ।
दर्शनं तु प्रभाते च प्रातःसङ्गवकालयोः ॥ ३५॥

चतुर्दशी तथा ग्राह्या निशीथव्यापिनी भवेत् ।
प्रदोषव्यापिनी चैव परयुक्ता प्रशस्यते ॥ ३६॥

लिङ्गं वेरं च मे तुल्यं यजतां लिङ्गमुत्तमम् ।
तस्माल्लिङ्गं परं पूज्यं वेरादपि मुमुक्षुभिः ॥ ३७॥

लिङ्गमोङ्कारमन्त्रेण वेरं पञ्चाक्षरेण तु ।
स्वयमेव हि सद्द्रव्यैः प्रतिष्ठाप्यं परैरपि ॥ ३८॥

पूजयेदुपचारैश्च मत्पदं सुलभं भवेत् ।
इति शास्य तथा शिष्यौ तत्रैवान्तर्हितः शिवः ॥ ३९॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायामोङ्कारोपदेशवर्णनं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १.१०॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.११. एकादशोऽध्यायः । शिवलिङ्गपूजनदानप्रकाराः ।

ऋषय ऊचुः
कथं लिङ्गं प्रतिष्ठाप्यं कथं वा तस्य लक्षणम् ।
कथं वा तत्समभ्यर्च्यं देशे काले च केन हि ॥ १॥

सूत उवाच ।
युष्मदर्थं प्रवक्ष्यामि बुध्यतामवधानतः ।
अनुकूले शुभे काले पुण्ये तीर्थे तटे तथा ॥ २॥

यथेष्टं लिङ्गमारोप्यं यत्र स्यान्नित्यमर्चनम् ।
पार्थिवेन तथाप्येन तैजसेन यथारुचि ॥ ३॥

कल्पक्षणसंयुक्तं लिङ्गं पूजाफलं लभेत् ।
सर्वलक्षणसंयुक्तं सद्यः पूजाफलप्रदम् ॥ ४॥

चरे विशिष्यते सूक्ष्मं स्थावरे स्थूलमेव हि ।
सलक्षणं सपीठं च स्थापयेच्छिवनिर्मितम् ॥ ५॥

मण्डलं चतुरस्रं वा त्रिकोणमथवा तथा ।
खट्वाङ्गवन्मध्यसूक्ष्मं लिङ्गपीठं महाफलम् ॥ ६॥

प्रथमं मृच्छिलादिभ्यो लिङ्गं लोहादिभिः कृतम् ।
येन लिङ्गं तेन पीठं स्थावरे हि विशिष्यते ॥ ७॥

लिङ्गं पीठं चरे त्वेकं लिङ्गं बाणकृतं विना ।

लिङ्गप्रमाणं कर्तॄणां द्वादशाङ्गुलमुत्तमम् ॥ ८॥

न्यूनं चेत्फलमल्पं स्यादधिकं नैव दुष्यते ।
कर्तुरेकाङ्गुलन्यूनं चरेऽपि च तथैव हि ॥ ९॥

आदौ विमानं शिल्पेन कार्यं देवगणैर्युतम् ।
तत्र गर्भगृहे रम्ये दृढे दर्पणसन्निभे ॥ १०॥

भूषिते नवरत्नैश्च दिग्द्वारे च प्रधानके ।
नीलं रक्तं च वैडूर्यं श्यामं मारकतं तथा ॥ ११॥

मुक्ताप्रवालगोमेदवज्राणि नवरत्नकम् ।
मध्ये लिङ्गं महद् द्रव्यं निःक्षिपेत्सहवैदिके ॥ १२॥

सम्पूज्य लिङ्गं सद्याद्यैः पञ्चस्थाने यथाक्रमम् ।
अग्नौ च हुत्वा बहुधा हविषा सकुलं च माम् ॥ १३॥

अभ्यर्च्य गुरुमाचार्यमर्थैः कामैश्च बान्धवम् ।
दद्यादैश्वर्यमर्थिभ्यो जडमप्यजडं तथा ॥ १४॥

स्थावरं जङ्गमं जीवं सर्वं सन्तोष्य यत्नतः ।
सुवर्णपूरिते श्वभ्रे नवरत्नैश्च पूरिते ॥ १५॥

सद्यादि ब्रह्म चोच्चार्य ध्यात्वा देवं परं शुभम् ।
उदीर्य च महामन्त्रमोङ्कारं नादघोषितम् ॥ १६॥

लिङ्गं तत्र प्रतिष्ठाप्य लिङ्गं पीठेन योजयेत् ।
लिङ्गं सपीठं निक्षिप्य नित्यलेपेन बन्धयेत् ॥ १७॥

एवं वेरं च संस्थाप्यं तत्रैव परमं शुभम् ।
पञ्चाक्षरेण वेरं तु उत्सवार्थं बहिस्तथा ॥ १८॥

वेरं गुरुभ्यो गृह्णीयात्साधुभिः पूजितं तु वा ।
एवं लिङ्गे च वेरे च पूजा शिवपदप्रदा ॥ १९॥

पुनश्च द्विविधं प्रोक्तं स्थावरं जङ्गमं तथा ।
स्थावरं लिङ्गमित्याहुस्तरुगुल्मादिकं तथा ॥ २०॥

जङ्गमं लिङ्गमित्याहुः कृमिकीटादिकं तथा ।
स्थावरस्य च शुश्रूषा जङ्गमस्य च तर्पणम् ॥ २१॥

तत्तत्सुखानुरागेण शिवपूजां विदुर्बुधाः ।
पीठमम्बामयं सर्वं शिवलिङ्गं च चिन्मयम् ॥ २२॥

यथा देवीमुमामङ्के धृत्वा तिष्ठति शङ्करः ।
तथा लिङ्गमिदं पीठं धृत्वा तिष्ठति सन्ततम् ॥ २३॥

एवं स्थाप्य महालिङ्गं पूजयेदुपचारकैः ।
नित्यपूजा यथाशक्ति ध्वजादिकरणं तथा ॥ २४॥

इति संस्थापयेल्लिङ्गं साक्षाच्छिवपदप्रदम् ।
अथवा चरलिङ्गं तु षोडशैरुपचारकैः ॥ २५॥

पूजयेच्च यथान्यायं क्रमाच्छिवपदप्रदम् ।
आवाहनं चासनं च अर्घ्यं पाद्यं तथैव च ॥ २६॥

तदङ्गाचमनं चैव स्नानमभ्यङ्गपूर्वकम् ।
वस्त्रं गन्धं तथा पुष्पं धूपं दीपं निवेदनम् ॥ २७॥

नीराजनं च ताम्बूलं नमस्कारो विसर्जनम् ।
अथवार्घ्यादिकं कृत्वा नैवेद्यान्तं यथाविधि ॥ २८॥

अथाभिषेकं नैवेद्यं नमस्कारं च तर्पणम् ।
यथाशक्ति सदा कुर्यात्क्रमाच्छिवपदप्रदम् ॥ २९॥

अथवा मानुषे लिङ्गेऽप्यार्षे दैवे स्वयम्भुवि ।
स्थापितेऽपूर्वके लिङ्गे सोपचारं यथा तथा ॥ ३०॥

पूजोपकरणे दत्ते यत्किञ्चित्फलमश्नुते ।
प्रदक्षिणानमस्कारैः क्रमाच्छिवपदप्रदम् ॥ ३१॥

लिङ्गदर्शनमात्रं वा नियमेन शिवप्रदम् ।
मृत्पिष्टगोशकृत्पुष्पैः करवीरेण वा फलैः ॥ ३२॥

गुडेन नवनीतेन भस्मनान्नैर्यथारुचि ।
लिङ्गं यत्नेन कृत्वान्ते यजेत्तदनुसारतः ॥ ३३॥

अङ्गुष्ठादावपि तथा पूजामिच्छन्ति केचन ।
लिङ्गकर्मणि सर्वत्र निषेधोऽस्ति न कर्हिचित् ॥ ३४॥

सर्वत्र फलदाता हि प्रयासानुगुणं शिवः ।
अथवा लिङ्गदानं वा लिङ्गमौल्यमथापि वा ॥ ३५॥

श्रद्धया शिवभक्ताय दत्तं शिवपदप्रदम् ।
अथवा प्रणवं नित्यं जपेद्दशसहस्रकम् ॥ ३६॥

सन्ध्ययोश्च सहस्रं वा ज्ञेयं शिवपदप्रदम् ।
जपकाले मकारान्तं मनःशुद्धिकरं भवेत् ॥ ३७॥

समाधौ मानसं प्रोक्तमुपांशुसार्वकालिकम् ।
समानप्रणवं चेमं बिन्दुनादयुतं विदुः ॥ ३८॥

अथ पञ्चाक्षरं नित्यं जपेदयुतमादरात् ।
सन्ध्ययोश्च सहस्रं वा ज्ञेयं शिवपदप्रदम् ॥ ३९॥

प्रणवेनादिसंयुक्तं ब्राह्मणानां विशिष्यते ।
दीक्षायुक्तं गुरोर्ग्राह्यं मन्त्रं ह्यथ फलाप्तये ॥ ४०॥

कुम्भस्नानं मन्त्रदीक्षां मातृकान्यासमेव च ।
ब्राह्मणः सत्यपूतात्मा गुरुर्ज्ञानी विशिष्यते ॥ ४१॥

द्विजानां च नमः पूर्वमन्येषां च नमोन्तकम् ।
स्त्रीणां च केचिदिच्छन्ति नमोऽन्तं च यथाविधि ॥ ४२॥

विप्रस्त्रीणां नमः पूर्वमिदमिच्छन्ति केचन ।
पञ्चकोटिजपं कृत्वा सदाशिवसमो भवेत् ॥ ४३॥

एकद्वित्रिचतुः कोट्या ब्रह्मादीनां पदं व्रजेत् ।
जपेदक्षरलक्षं वा अक्षराणां पृथक्पृथक् ॥ ४४॥

अथवाक्षरलक्षं वा ज्ञेयं शिवपदप्रदम् ।
सहस्रं तु सहस्राणां सहस्रेण दिनेन हि ॥ ४५॥

जपेन्मन्त्रादिष्टसिद्धिर्नित्यं ब्राह्मणभोजनात् ।
अष्टोत्तरसहस्रं वै गायत्रीं प्रातरेव हि ॥ ४६॥

ब्राह्मणस्तु जपेन्नित्यं क्रमाच्छिवपदप्रदाम् ।
वेदमन्त्रांश्च सूक्तानि जपेन्नियममास्थितः ॥ ४७॥

एकं दशार्णमन्त्रं च शतोनं च तदूर्ध्वकम् ।
अयुतं च सहस्रं च शतमेकं विना भवेत् ॥ ४८॥

वेदपारायणं चैव ज्ञेयं शिवपदप्रदम् ।

अन्यान्बहुतरान्मन्त्राञ्जपेदक्षरलक्षतः ॥ ४९॥

एकाक्षरांस्तथा मन्त्राञ्जपेदक्षरकोटितः ।
ततः परं जपेच्चैव सहस्रं भक्तिपूर्वकम् ॥ ५०॥

एवं कुर्याद्यथाशक्ति क्रमाच्छिवपदं लभेत् ।
नित्यं रुचिकरं त्वेकं मन्त्रमामरणान्तिकम् ॥ ५१॥

सहस्रमोमिति जपेत्सर्वाभीष्टं शिवाज्ञया ।
पुष्पारामादिकं वापि तथा सम्मार्जनादिकम् ॥ ५२॥

शिवाय शिवकार्यार्थे कृत्वा शिवपदं लभेत् ।
शिवक्षेत्रे तथा वासं नित्यं कुर्याच्च भक्तितः ॥ ५३॥

जडानामजडानां च सर्वेषां भुक्तिमुक्तिदम् ।
तस्माद्वासं शिवक्षेत्रे कुर्यादामरणं बुधः ॥ ५४॥

लिङ्गाद्धस्तशतं पुण्यं क्षेत्रे मानुषके विदुः ।
सहस्रारत्निमात्रं तु पुण्यं क्षेत्रे तथार्षके ॥ ५५॥

दैवलिङ्गे तथा ज्ञेयं सहस्रारत्निमानतः ।
धनुःप्रमाणसाहस्रं पुण्यं क्षेत्रे स्वयम्भुवि ॥ ५६॥

पुण्यक्षेत्रे स्थिता वापी कूपाद्यं पुष्कराणि च ।
शिवगङ्गेति विज्ञेयं शिवस्य वचनं यथा ॥ ५७॥

तत्र स्नात्वा तथा दत्त्वा जपित्वा हि शिवं व्रजेत् ।
शिवक्षेत्रं समाश्रित्य वसेदामरणं तथा ॥ ५८॥

द्वाहं दशाहं मास्यं वा सपिण्डीकरणं तु वा ।
आब्दिकं वा शिवक्षेत्रे क्षेत्रे पिण्डमथापि वा ॥ ५९॥

सर्वपापविनिर्मुक्तः सद्यः शिवपदं लभेत् ।
अथवा सप्तरात्रं वा वसेद्वा पञ्चरात्रकम् ॥ ६०॥

त्रिरात्रमेकरात्रं वा क्रमाच्छिवपदं लभेत् ।
स्ववर्णानुगुणं लोके स्वाचारात्प्राप्नुते नरः ॥ ६१॥

वर्णोद्धारेण भक्त्या च तत्फलातिशयं नरः ।
सर्वं कृतं कामनया सद्यः फलमवाप्नुयात् ॥ ६२॥

सर्वं कृतमकामेन साक्षाच्छिवपदप्रदम् ।
प्रातर्मध्याह्नसायाह्नमहस्त्रिष्वेकतः क्रमात् ॥ ६३॥

प्रातर्विधिकरं ज्ञेयं मध्याह्नं कामिकं तथा ।
सायाह्नं शान्तिकं ज्ञेयं रात्रावपि तथैव हि ॥ ६४॥

कालो निशीथो वै प्रोक्तो मध्ययामद्वयं निशि ।
शिवपूजा विशेषेण तत्कालेऽभीष्टसिद्धिदा ॥ ६५॥

एवं ज्ञात्वा नरः कुर्वन्यथोक्तफलभाग्भवेत् ।
कलौ युगे विशेषेण फलसिद्धिस्तु कर्मणा ॥ ६६॥

उक्तेन केनचिद्वापि ह्यधिकारविभेदतः ।
सद्वृत्तिः पापभीरुश्चेत्तत्तत्फलमवाप्नुयात् ॥ ६७॥

ऋषय ऊचुः ।
अथ क्षेत्राणि पुण्यानि समासात्कथयस्व नः ।
सर्वाः स्त्रियश्च पुरुषा यान्याश्रित्य पदं लभेत् ॥ ६८॥

सूत योगिवरश्रेष्ठ शिवक्षेत्रागमांस्तथा ।
सूत उवाच ।
शृणुत श्रद्धया सर्वक्षेत्राणि च तदागमान् ॥ ६९॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां शिवलिङ्गपूजादिवर्णनं नाम एकादशोऽध्यायः ॥ १.११॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.१२. द्वादशोऽध्यायः । शिवक्षेत्रवर्णनम् ।

सूत उवाच ।
शृणुध्वमृषयः प्राज्ञाः शिवक्षेत्रं विमुक्तिदम् ।
तदागमांस्ततो वक्ष्ये लोकरक्षार्थमेव हि ॥ १॥

पञ्चाशत्कोटिविस्तीर्णा सशैलवनकानना ।
शिवाज्ञया हि पृथिवी लोकं धृत्वा च तिष्ठति ॥ २॥

तत्र तत्र शिवक्षेत्रं तत्र तत्र निवासिनाम् ।
मोक्षार्थं कृपया देवः क्षेत्रं कल्पितवान्प्रभुः ॥ ३॥

परिग्रहाद् ऋषीणां च देवानां च परिग्रहात् ।
स्वयम्भूतान्यथान्यानि लोकरक्षार्थमेव हि ॥ ४॥

तीर्थे क्षेत्रे सदा कार्यं स्नानदानजपादिकम् ।
अन्यथा रोगदारिद्र्यमूकत्वाद्याप्नुयान्नरः ॥ ५॥

अथास्मिन्भारते वर्षे प्राप्नोति मरणं नरः ।
स्वयम्भूस्थानवासेन पुनर्मानुष्यमाप्नुयात् ॥ ६॥

क्षेत्रे पापस्य करणं दृढं भवति भूसुराः ।
पुण्यक्षेत्रे निवासे हि पापमण्वपि नाचरेत् ॥ ७॥

येन केनाप्युपायेन पुण्यक्षेत्रे वसेन्नरः ।
सिन्धोः शतनदीतीरे सन्ति क्षेत्राण्यनेकशः ॥ ८॥

सरस्वती नदी पुण्या प्रोक्ता षष्टिमुखा तथा ।
तत्तत्तीरे वसेत्प्राज्ञः क्रमाद् ब्रह्मपदं लभेत् ॥ ९॥

हिमवद्गिरिजा गङ्गा पुण्या शतमुखा नदी ।
तत्तीरे चैव काश्यादिपुण्यक्षेत्राण्यनेकशः ॥ १०॥

तत्र तीरं प्रशस्तं हि मृगे मृगबृहस्पतौ ।
शोणभद्रो दशमुखः पुण्योऽभीष्टफलप्रदः ॥ ११॥

तत्र स्नानोपवासेन पदं वैनायकं लभेत् ।
चतुर्विंशमुखा पुण्या नर्मदा च महानदी ॥ १२॥

तस्यां स्नानेन वासेन पदं वैष्णवमाप्नुयात् ।
तमसा द्वादशमुखा रेवा दशमुखा नदी ॥ १३॥

गोदावरी महापुण्या ब्रह्मगोवधनाशिनी ।
एकविंशमुखा प्रोक्ता रुद्रलोकप्रदायिनी ॥ १४॥

कृष्ण वेणी पुण्यनदी सर्वपापक्षयावहा ।
साष्टादशमुखा प्रोक्ता विष्णुलोकप्रदायिनी ॥ १५॥

तुङ्गभद्रा दशमुखा ब्रह्मलोकप्रदायिनी ।
सुवर्णमुखरी पुण्या प्रोक्ता नवमुखा तथा ॥ १६॥

तत्रैव सुप्रजायन्ते ब्रह्मलोकच्युतास्तथा ।
सरस्वती च पम्पा च कन्या श्वेतनदी शुभा ॥ १७॥

एतासां तीरवासेन इन्द्रलोकमवाप्नुयात् ।
सह्याद्रिजा महापुण्या कावेरीति महानदी ॥ १८॥

सप्तविंशमुखा प्रोक्ता सर्वाभीष्टप्रदायिनी ।
तत्तीराः स्वर्गदाश्चैव ब्रह्मविष्णुपदप्रदाः ॥ १९॥

शिवलोकप्रदाः शैवास्तथाभीष्टफलप्रदाः ।
नैमिषे बदरे स्नायान्मेषगे च गुरौ रवौ ॥ २०॥

ब्रह्मलोकप्रदं विद्यात्ततः पूजादिकं तथा ।
सिन्धुनद्यां तथा स्नानं सिंहे कर्कटगे रवौ ॥ २१॥

केदारोदकपानं च स्नानं च ज्ञानदं विदुः ।
गोदावर्यां सिंहमासे स्नायात्सिंहबृहस्पतौ ॥ २२॥

शिवलोकप्रदमिति शिवेनोक्तं तथा पुरा ।
यमुनाशोणयोः स्नायाद् गुरौ कन्यागते रवौ ॥ २३॥

धर्मलोके दन्तिलोके महाभोगप्रदं विदुः ।
कावेर्यां च तथा स्नायात्तुलागे तु रवौ गुरौ ॥ २४॥

विष्णोर्वचनमाहात्म्यात्सर्वाभीष्टप्रदं विदुः ।
वृश्चिके मासि सम्प्राप्ते तथार्के गुरुवृश्चिके ॥ २५॥

नर्मदायां नदीस्नानाद्विष्णुलोकमवाप्नुयात् ।
सुवर्णमुखरीस्नानां चापगे च गुरौ रवौ ॥ २६॥

शिवलोकप्रदमिति ब्राह्मणो वचनं यथा ।
मृगमासि तथा स्नायाज्जाह्नव्यां मृगगे गुरौ ॥ २७॥

शिवलोकप्रदमिति ब्रह्मणो वचनं यथा ।
ब्रह्मविष्ण्वोः पदे भुक्त्वा तदन्ते ज्ञानमाप्नुयात् ॥ २८॥

गङ्गायां माघमासे तु तथा कुम्भगते रवौ ।
श्राद्धं वा पिण्डदानं वा तिलोदकमथापि वा ॥ २९॥

वंशद्वयपितॄणां च कुलकोट्युद्धरं विदुः ।

कृष्णवेण्यां प्रशंसन्ति मीनगे च गुरौ रवौ ॥ ३० ॥

तत्तत्तीर्थे च तन्मासि स्नानमिन्द्रपदप्रदम् ।
गङ्गां वा सह्यजां वापि समाश्रित्य वसेद् बुधः ॥ ३१ ॥

तत्कालकृतपापस्य क्षयो भवति निश्चितम् ।
रुद्रलोकप्रदान्येव सन्ति क्षेत्राण्यनेकशः ॥ ३२ ॥

ताम्रपर्णी वेगवती ब्रह्मलोकफलप्रदे ।
तयोस्तीरे हि सन्त्येव क्षेत्राणि स्वर्गदानि च ॥ ३३ ॥

सन्ति क्षेत्राणि तन्मध्ये पुण्यदानि च भूरिशः ।
तत्र तत्र वसन्प्राज्ञस्तादृशं च फलं लभेत् ॥ ३४ ॥

सदाचारेण सद्वृत्त्या सदा भावनयापि च ।
वसेद्दयालुः प्राज्ञो वै नान्यथा तत्फलं लभेत् ॥ ३५ ॥

पुण्यक्षेत्रे कृतं पुण्यं बहुधा ऋद्धिमृच्छति ।
पुण्यक्षेत्रे कृतं पापं महदण्वपि जायते ॥ ३६ ॥

तत्कालं जीवनार्थश्चेत्पुण्येन क्षयमेष्यति ।
पुण्यमैश्वर्यदं प्राहुः कायिकं वाचिकं तथा ॥ ३७ ॥

मानसं च तथा पापं तादृशं नाशयेद् द्विजाः ।
मानसं वज्रलेपं तु कल्पकल्पानुगं तथा ॥ ३८ ॥

ध्यानादेव हि तन्नश्येन्नान्यथा नाशमृच्छति ।
वाचिकं जपजालेन कायिकं कायशोषणात् ॥ ३९ ॥

दानाद्धनकृतं नश्येन्नान्यथा कल्पकोटिभिः ।
क्वचित्पापेन पुण्यं च वृद्धिपूर्वेण नश्यति ॥ ४० ॥

बीजांशश्चैव वृद्ध्यंशो भोगांशः पुण्यपापयोः ।
ज्ञाननाश्यो हि बीजांशो वृद्धिरुक्तप्रकारतः ॥ ४१ ॥

भोगांशो भोगनाश्यस्तु नान्यथा पुण्यकोटिभिः ।
बीजप्ररोहे नष्टे तु शेषो भोगाय कल्पते ॥ ४२ ॥

देवानां पूजया चैव ब्रह्मणानां च दानतः ।
तपोधिक्याच्च कालेन भोगः सह्यो भवेन्नृणाम् ।
तस्मात्पापमकृत्वैव वस्तव्यं सुखमिच्छता ॥ ४३ ॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां शिवक्षेत्रवर्णनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १.१२॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.१३. त्रयोदशोऽध्यायः । सदाचारवर्णनम् ।

ऋषय ऊचुः ।
सदाचारं श्रावयाशु येन लोकाञ्जयेद् बुधः ।
धर्माधर्ममयान्ब्रूहि स्वर्गनारकदांस्तथा ॥ १॥

सूत उवाच ।
सदाचारयुतो विद्वान् ब्राह्मणो नाम नामतः ।
वेदाचारयुतो विप्रो ह्येतैरेकैकवान्द्विजः ॥ २॥

अल्पाचारोऽल्पवेदश्च क्षत्रियो राजसेवकः ।
किञ्चिदाचारवान्वैश्यः कृषिवाणिज्यकृत्तथा ॥ ३॥

शूद्रब्राह्मण इत्युक्तः स्वयमेव हि कर्षकः ।
असूयालुः परद्रोही चण्डालद्विज उच्यते ॥ ४॥

पृथिवीपालको राजा इतरे क्षत्रिया मताः ।
धान्यादिक्रयवान्वैश्य इतरो वणिगुच्यते ॥ ५॥

ब्रह्मक्षत्रियवैश्यानां शुश्रूषुः शूद्र उच्यते ।
कर्षको वृषलो ज्ञेय इतरे चैव दस्यवः ॥ ६॥

सर्वो ह्युषः प्राङ्मुखश्च चिन्तयेद् देवपूर्वकान् ।
धर्मानर्थांश्च तत्क्लेशानायं च व्ययमेव च ॥ ७॥

आयुर्द्वेषश्च मरणं पापं भाग्यं तथैव च ।
व्याधिः पुष्टिस्तथा शक्तिः प्रातरुत्थानदिक्फलम् ॥ ८॥

निशान्त्ययामोषा ज्ञेया यामार्धं सन्धिरुच्यते ।
तत्काले तु समुत्थाय विण्मूत्रे विसृजेद् द्विजः ॥ ९॥

गृहाद् दूरं ततो गत्वा बाह्यतः प्रावृतस्तथा ।
उदङ्मुखः समाविश्य प्रतिबन्धेऽन्यदिङ्मुखः ॥ १०॥

जलाग्निब्राह्मणादीनां देवानां नाभिमुख्यतः ।
लिङ्गं पिधाय वामेन मुखमन्येन पाणिना ॥ ११॥

मलमुत्सृज्य चोत्थाय न पश्येच्चैव तन्मलम् ।
उद्धृतेन जलेनैव शौचं कुर्याज्जलाद् बहिः ॥ १२॥

अथवा देवपित्रर्षितीर्थावतरणं विना ।
सप्त वा पञ्च वा त्रीन्वा गुदं संशोधयेन्मृदा ॥ १३॥

लिङ्गे कर्कोटमात्रं तु गुदे प्रसृतिरिष्यते ।
तत उत्थाय पद्धस्तशौचं गण्डूषमष्टकम् ॥ १४॥

येन केन च पत्रेण काष्ठेन च जलाद् बहिः ।
कार्यं सन्तर्जनीं त्यज्य दन्तधावनमीरितम् ॥ १५॥

जलदेवान्नमस्कृत्य मन्त्रेण स्नानमाचरेत् ।
अशक्तः कण्ठदघ्नं वा कटिदघ्नमथापि वा ॥ १६॥

आजानुजलमाविश्य मन्त्रस्थानं समाचरेत् ।
देवादींस्तर्पयेद्विद्वांस्तत्र तीर्थजलेन च ॥ १७॥

धौतवस्त्रं समादाय पञ्चकच्छेन धारयेत् ।
उत्तरीयं च किञ्चैव धार्यं सर्वेषु कर्मसु ॥ १८॥

नद्यादितीर्थस्नाने तु स्नानवस्त्रं न शोधयेत् ।
वापीकूपगृहादौ तु स्नानादूर्ध्वं नयेद्बुधः ॥ १९॥

शिलादार्वादिके वापि जले वापि स्थलेऽपि वा ।
संशोध्य पीडयेद्वस्त्रं पितृणां तृप्तये द्विजाः ॥ २०॥

जाबालकोक्तमन्त्रेण भस्मना च त्रिपुण्ड्रकम् ।
अन्यथा चेज्जले पातस्ततो नरकमृच्छति ॥ २१॥

आपोहिष्ठेति शिरसि प्रोक्षयेत्पापशान्तये ।
यस्येति मन्त्रं पादे तु सन्धिप्रोक्षणमुच्यते ॥ २२॥

हृदये मूर्ध्नि पादे च मूर्ध्नि हृत्पाद एव च ।
हृत्पादमूर्ध्नि सम्प्रोक्ष्य मन्त्रस्नानं विदुर्बुधाः ॥ २३॥

ईषत्स्पर्शे च दोःस्वास्थ्ये राजराष्ट्रभयेऽपि च ।
अगत्या गतिकाले च मन्त्रस्नानं समाचरेत् ॥ २४॥

प्रातः सूर्यानुवाकेन सायमग्न्यनुवाकतः ।
अपः पीत्वा तथा मध्ये पुनः प्रोक्षणमाचरेत् ॥ २५॥

गायत्र्या जपमन्त्रान्ते त्रिरूर्ध्वं प्राग्विनिक्षिपेत् ।
मन्त्रेण सह चैकं वै मध्येऽर्घ्यं तु रवेर्द्विजाः ॥ २६॥

अथ जाते च सायाह्ने भुवि पश्चिमदिङ्मुखः ।
उद्धृत्य दद्यात् प्रातस्तु मध्याह्नेऽङ्गुलिभिस्तथा ॥ २७॥

अङ्गुलीनां च रन्ध्रेण लम्बं पश्येद् दिवाकरम् ।
आत्मप्रदक्षिणं कृत्वा शुद्धाचमनमाचरेत् ॥ २८॥

सायं मुहूर्तादर्वाक्तु कृता सन्ध्या वृथा भवेत् ।
अकालात्काल इत्युक्तो दिनेऽतीते यथाक्रमम् ॥ २९॥

दिवातीते च गायत्रीं शतं नित्ये क्रमाज्जपेत् ।
आदशाहात्परातीतं गायत्रीं लक्षमभ्यसेत् ॥ ३०॥

मासातीते तु नित्ये हि पुनश्चोपनयं चरेत् ।
ईशो गौरी गुहो विष्णुर्ब्रह्मा चन्द्रश्च वै यमः ॥ ३१॥

एवंरूपांश्च वै देवांस्तर्पयेदर्थसिद्धये ।
ब्रह्मार्पणं ततः कृत्वा शुद्धाचमनमाचरेत् ॥ ३२॥

तीर्थदक्षिणतः शस्ते मठे मन्त्रालये बुधः ।
तत्र देवालये वापि गृहे वा नियतस्थले ॥ ३३॥

सर्वान्देवान्नमस्कृत्य स्थिरबुद्धिः स्थिरासनः ।
प्रणवं पूर्वमभ्यस्य गायत्रीमभ्यसेत्ततः ॥ ३४॥

जीवब्रह्मैक्यविषयं बुद्ध्वा प्रणवमभ्यसेत् ।
त्रैलोक्यसृष्टिकर्तारं स्थितिकर्तारमच्युतम् ॥ ३५॥

संहर्तारं तथा रुद्रं स्वप्रकाशमुपास्महे ।
ज्ञानकर्मेन्द्रियाणां च मनोवृत्तीर्धियस्तथा ॥ ३६॥

भोगमोक्षप्रदे धर्मे ज्ञाने च प्रेरयेत्सदा ।

इत्थमर्थं धिया ध्यायन्ब्रह्म प्राप्नोति निश्चयम् ॥ ३७॥

केवलं वा जपेन्नित्यं ब्राह्मण्यस्य च पूर्तये ।
सहस्रमभ्यसेन्नित्यं प्रातर्ब्राह्मणपुङ्गवः ॥ ३८॥

अन्येषां च यथाशक्ति मध्याह्ने च शतं जपेत् ।
सायं द्विदशकं ज्ञेयं शिखाष्टकसमन्वितम् ॥ ३९॥

मूलाधारं समारभ्य द्वादशांशस्थितांस्तथा ।
विद्येशब्रह्मविष्णवीशजीवात्मपरमेश्वरान् ॥ ४०॥

ब्रह्मबुद्ध्या तदैक्यं च सोऽहं भावनया जपेत् ।
तानेव ब्रह्मरन्ध्रादौ कायाद् बाह्ये च भावयेत् ॥ ४१॥

महत्तत्त्वं समारभ्य शरीरं तु सहस्रकम् ।
एकैकस्माज्जपादेकमतिक्रम्य शनैः शनैः ॥ ४२॥

परस्मिन्योजयेज्जीवं जपतत्त्वमुदाहृतम् ।
शतद्विदशकं देहं शिखाष्टकसमन्वितम् ॥ ४३॥

मन्त्राणां जप एवं हि जपमादिक्रमाद्विदुः ।
सहस्रं ब्राह्मदं विद्याच्छतमैन्द्रप्रदं विदुः ॥ ४४॥

इतरत्त्वात्मरक्षार्थं ब्रह्मयोनिषु जायते ।
दिवाकरमुपस्थाय नित्यमित्थं समाचरेत् ॥ ४५॥

लक्षद्वादशयुक्तस्तु पूर्णब्राह्मण ईरितः ।
गायत्र्या लक्षहीनं तु वेदकार्ये न योजयेत् ॥ ४६॥

आसप्ततेस्तु नियमं पश्चात्प्रव्राजनं चरेत् ।
प्रातर्द्वादशसाहस्रं प्रव्राजी प्रणवं जपेत् ॥ ४७॥

दिने दिने त्वतिक्रान्ते नित्यमेवं क्रमाज्जपेत् ।
मासादौ क्रमशोऽतीते सार्धलक्षजपेन हि ॥ ४८॥

अत ऊर्ध्वमतिक्रान्ते पुनः प्रैषं समाचरेत् ।
एवं कृत्वा दोषशान्तिरन्यथा रौरवं व्रजेत् ॥ ४९॥

धर्मार्थयोस्ततो यत्नं कुर्यात्कामी न चेतरः ।
ब्राह्मणो मुक्तिकामः स्याद् बह्मज्ञानं सदाभ्यसेत् ॥ ५०॥

धर्मादर्थोऽर्थतो भोगो भोगाद्वैराग्यसम्भवः ।
धर्मार्जितार्थभोगेन वैराग्यमुपजायते ॥ ५१॥

विपरीतार्थभोगेन राग एव प्रजायते ।
धर्मश्च द्विविधः प्रोक्तो द्रव्यदेहद्वयेन च ॥ ५२॥

द्रव्यमिज्यादिरूपं स्यात्तीर्थस्नानादि दैहिकम् ।
धर्मेण धनमाप्नोति तपसा दिव्यरूपताम् ॥ ५३॥

निष्कामः शुद्धिमाप्नोति शुद्ध्या ज्ञानं न संशयः ।
कृतादौ हि तपः श्लाघ्यं द्रव्यधर्मः कलौ युगे ॥ ५४॥

कृते ध्यानाज्ज्ञानसिद्धिस्त्रेतायां तपसा तथा ।
द्वापरे यजनाज्ज्ञानं प्रतिमापूजया कलौ ॥ ५५॥

यादृशं पुण्यपापं वा तादृशं फलमेव हि ।
द्रव्यदेहाङ्गभेदेन न्यूनवृद्धिक्षयादिकम् ॥ ५६॥

अधर्मो हिंसिकारूपो धर्मस्तु सुखरूपकः ।
अधर्माद् दुःखमाप्नोति धर्माद्वै सुखमेधते ॥ ५७॥

विद्याद् दुर्वृत्तितो दुःखं सुखं विद्यात्सुवृत्तितः ।
धर्मार्जनमतः कुर्याद्भोगमोक्षप्रसिद्धये ॥ ५८॥

सकुटुम्बस्य विप्रस्य चतुर्जनयुतस्य च ।
शतवर्षस्य वृत्तिं तु दद्यात्तद्ब्रह्मलोकदम् ॥ ५९॥

चान्द्रायणसहस्रं तु ब्रह्मलोकप्रदं विदुः ।
सहस्रस्य कुटुम्बस्य प्रतिष्ठां क्षत्रियश्चरेत् ॥ ६०॥

इन्द्रलोकप्रदं विद्यादयुतं ब्रह्मलोकदम् ।
यां देवतां पुरस्कृत्य दानमाचरते नरः ॥ ६१॥

तत्तल्लोकमवाप्नोति इति वेदविदो विदुः ।
अर्थहीनः सदा कुर्यात्तपसामर्जनं तथा ॥ ६२॥

तीर्थाच्च तपसा प्राप्यं सुखमक्षय्यमश्नुते ।
अर्थार्जनमथो वक्ष्ये न्यायतः सुसमाहितः ॥ ६३॥

कृतात्प्रतिग्रहाच्चैव याजनाच्च विशुद्धतः ।
अदैन्यादनतिक्लेशाद् ब्राह्मणो धनमर्जयेत् ॥ ६४॥

क्षत्रियो बाहुवीर्येण कृषिगोरक्षणाद् विशः ।
न्यायार्जितस्य वित्तस्य दानात्सिद्धिं समश्नुते ॥ ६५॥

ज्ञानसिद्ध्या मोक्षसिद्धिः सर्वेषां गुर्वनुग्रहात् ।
मोक्षात्स्वरूपसिद्धिः स्यात्परानन्दं समश्नुते ॥ ६६॥

सत्सङ्गात्सर्वमेतद्वै नराणां जायते द्विजाः ।
धनधान्यादिकं सर्वं देयं वै गृहमेधिना ॥ ६७॥

यद्यत्काले वस्तुजातं फलं वा धान्यमेव च ।
तत्तत्सर्वं ब्राह्मणेभ्यो देयं वै हितमिच्छता ॥ ६८॥

जलं चैव सदा देयमन्नं क्षुद्व्याधिशान्तये ।
क्षेत्रं धान्यं तथामान्नमन्नमेव चतुर्विधम् ॥ ६९॥

यावत्कालं यदन्नं वै भुक्त्वा श्रवणमेधते ।
तावत्कृतस्य पुण्यस्य त्वर्धं दातुर्न संशयः ॥ ७०॥

ग्रहीता हि गृहीतस्य दानाद्वै तपसा तथा ।
पापसंशोधनं कुर्यादन्यथा रौरवं व्रजेत् ॥ ७१॥

आत्मवित्तं त्रिधा कुर्याद्धर्मवृद्ध्यात्मभोगतः ।
नित्यं नैमित्तिकं काम्यं कर्म कुर्यात्तु धर्मतः ॥ ७२॥

वित्तस्य वर्धनं कुर्याद् वृद्ध्यंशेन हि साधकः ।
हितेन मितमेध्येन भोगं भोगांशतश्चरेत् ॥ ७३॥

कृष्यर्जिते दशांशं हि देयं पापस्य शुद्धये ।
शेषेण कुर्याद्धर्मादि अन्यथा रौरवं व्रजेत् ॥ ७४॥

अथवा पापबुद्धिः स्यात्क्षयं वा सस्यमेष्यति ।
वृद्धिवाणिज्यके देयं षडंशं हि विचक्षणैः ॥ ७५॥

शुद्धप्रतिग्रहे देयं चतुर्थांशं द्विजोत्तमैः ।
अकस्मादुत्थितेऽर्थे हि देयमर्धं द्विजोत्तमैः ॥ ७६॥

असत्प्रतिग्रहे सर्वं दुर्दानं सागरे क्षिपेत् ।
आहूय दानं कर्तव्यमात्मभोगसमृद्धये ॥ ७७॥

पृष्टं सर्वं सदा देयमात्मशक्त्यनुसारतः ।

जन्मान्तरे ऋणी हि स्याददत्ते पृष्टवस्तुनि ॥ ७८॥

परेषां च तथा दोषं न प्रशंसेद्विचक्षणः ।
विद्वेषेण तथा ब्रह्मन् श्रुतं दृष्टं च नो वदेत् ॥ ७९॥

न वदेत्सर्वजन्तूनां हृदि रोषकरं बुधः ।
सन्ध्ययोरग्निकार्यं च कुर्यादैश्वर्यसिद्धये ॥ ८०॥

अशक्तस्त्वेककाले वा सूर्याग्नी च यथाविधि ।
तण्डुलं धान्यमाज्यं वा फलं कन्दं हविस्तथा ॥ ८१॥

स्थालीपाकं तथा कुर्याद्यथान्यायं यथाविधि ।
प्रधानहोममात्रं वा हव्याभावे समाचरेत् ॥ ८२॥

नित्यसन्धानमित्युक्तं तमजस्रं विदुर्बुधाः ।
अथवा जपमात्रं वा सूर्यवन्दनमेव च ॥ ८३॥

एवमात्मार्थिनः कुर्युरर्थार्थी च यथाविधि ।
ब्रह्मयज्ञरता नित्यं देवपूजारतास्तथा ॥ ८४॥

अग्निपूजापरा नित्यं गुरुपूजारतास्तथा ।
ब्राह्मणानां तृप्तिकराः सर्वे स्वर्गस्य भागिनः ॥ ८५॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां सदाचारवर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १.१३॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.१४. चतुर्दशोऽध्यायः । अग्नियज्ञादिवर्णनम् ।

ऋषय ऊचुः ।
अग्नियज्ञं देवयज्ञं ब्रह्मयज्ञं तथैव च ।
गुरुपूजां ब्रह्मतृप्तिं क्रमेण ब्रूहि नः प्रभो ॥ १॥

सूत उवाच ।
अग्नौ जुहोति यद्द्रव्यमग्नियज्ञः स उच्यते ।
ब्रह्मचर्याश्रमस्थानां समिदाधानमेव हि ॥ २॥

समिदग्नौ व्रताद्यं च विशेषयजनादिकम् ।
प्रथमाश्रमिणामेवं यावदौपासनं द्विजाः ॥ ३॥

आत्मन्यारोपिताग्नीनां वनिनां यतिनां द्विजाः ।
हितं च मितमेध्यान्नं स्वकाले भोजनं हुतिः ॥ ४॥

औपासनाग्निसन्धानं समारभ्य सुरक्षितम् ।
कुण्डे वाप्यथ भाण्डे वा तदजस्रं समीरितम् ॥ ५॥

अग्निमात्मन्यरण्यां वा राजदैववशाद् ध्रुवम् ।
अग्नित्यागभयादुक्तं समारोपितमुच्यते ॥ ६॥

सम्पत्करी तथा ज्ञेया सायमग्न्याहुतिर्द्विजाः ।
आयुष्करीति विज्ञेया प्रातः सूर्याहुतिस्तथा ॥ ७॥

अग्नियज्ञो ह्ययं प्रोक्तो दिवा सूर्यनिवेशनात् ।
इन्द्रादीन्सकलान्देवानुद्दिश्याग्नौ जुहोति यत् ॥ ८॥

देवयज्ञं हि तं विद्यात्स्थालीपाकादिकान्क्रतून् ।
चौलादिकं तथा ज्ञेयं लौकिकाग्नौ प्रतिष्ठितम् ॥ ९॥

ब्रह्मयज्ञं द्विजः कुर्याद् देवानां तृप्तयेऽसकृत् ।
ब्रह्मयज्ञ इति प्रोक्तो वेदस्याध्ययनं भवेत् ॥ १०॥

नित्यानन्तरमासायं ततस्तु न विधीयते ।
अनग्नौ देवयजनं शृणुत श्रद्धयादरात् ॥ ११॥

आदिसृष्टौ महादेवः सर्वज्ञः करुणाकरः ।
सर्वलोकोपकारार्थं वारान्कल्पितवान्प्रभुः ॥ १२॥

संसारवैद्यः सर्वज्ञः सर्वभेषजभेषजम् ।
आदावारोग्यदं वारं स्ववारं कृतवान्प्रभुः ॥ १३॥

सम्पत्कारं स्वमायाया वारं च कृतवांस्ततः ।
जनने दुर्गतिक्रान्ते कुमारस्य ततः परम् ॥ १४॥

आलस्यदुरितक्रान्त्यै वारं कल्पितवान्प्रभुः ।
रक्षकस्य तथा विष्णोर्लोकानां हितकाम्यया ॥ १५॥

पुष्ट्यर्थं चैव रक्षार्थं वारं कल्पितवान्प्रभुः ।
आयुष्करं ततो वारमायुषां कर्तुरेव हि ॥ १६॥

त्रैलोक्यसृष्टिकर्तुर्हि ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ।
जगदायुष्यसिद्ध्यर्थं वारं कल्पितवान्प्रभुः ॥ १७॥

आदौ त्रैलोक्यवृद्ध्यर्थं पुण्यपापे प्रकल्पिते ।
तयोः कर्त्रोस्ततो वारमिन्द्रस्य च यमस्य च ॥ १८॥

भोगप्रदं मृत्युहरं लोकानां च प्रकल्पितम् ।
आदित्यादीन्स्वस्वरूपान्सुखदुःखस्य सूचकान् ॥ १९॥

वारेशान्कल्पयित्वादौ ज्योतिश्चक्रे प्रतिष्ठितान् ।
स्वस्ववारे हि तेषां तु पूजा स्वस्वफलप्रदा ॥ २०॥

आरोग्यं सम्पदश्चैव व्याधीनां शान्तिरेव च ।
पुष्टिरायुस्तथा भोगो मृतेर्हानिर्यथाक्रमम् ॥ २१॥

वारक्रमफलं प्राहुर्देवप्रीतिपुरःसरम् ।
अन्येषामपि देवानां पूजायाः फलदः शिवः ॥ २२॥

देवानां प्रीतये पूजा पञ्चधैव प्रकल्पिता ।
तत्तन्मन्त्रजपो होमो दानं चैव तपस्तथा ॥ २३॥

स्थण्डिले प्रतिमायां च ह्यग्नौ ब्राह्मणविग्रहे ।
समाराधनमित्येवं षोडशैरुपचारकैः ॥ २४॥

उत्तरोत्तरवैशिष्ट्यात्पूर्वाभावे तथोत्तरम् ।
नेत्रयोः शिरसो रोगे तथा कुष्ठस्य शान्तये ॥ २५॥

आदित्यं पूजयित्वा तु ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ।
दिनं मासं तथा वर्षं वर्षत्रयमथवापि वा ॥ २६॥

प्रारब्धं प्रबलं चेत्स्यान्नश्येद् रोगजरादिकम् ।
जपाद्यमिष्टदेवस्य वारादीनां फलं विदुः ॥ २७॥

पापशान्तिर्विशेषेण ह्यादिवारे निवेदयेत् ।
आदित्यस्यैव देवानां ब्राह्मणानां विशिष्टदम् ॥ २८॥

सोमवारे च लक्ष्म्यादीन्सम्पदर्थं यजेद् बुधः ।
आज्यान्नेन तथा विप्रान्सपत्नीकांश्च भोजयेत् ॥ २९॥

काल्यादीन्भौमवारे तु यजेद् रोगप्रशान्तये ।

माषमुद्गाढकान्नेन ब्राह्मणांश्चैव भोजयेत् ॥ ३० ॥

सौम्यवारे तथा विष्णुं दध्यन्नेन यजेद्बुधः ।
पुत्रमित्रकलत्रादिपुष्टिर्भवति सर्वदा ॥ ३१ ॥

आयुष्कामो गुरोर्वारे देवानां पुष्टिसिद्धये ।
उपवीतेन वस्त्रेण क्षीराज्येन यजेद् बुधः ॥ ३२ ॥

भोगार्थं भृगुवारे तु यजेद् देवान्समाहितः ।
षड्रसोपेतमन्नं च दद्याद् ब्राह्मणतृप्तये ॥ ३३ ॥

स्त्रीणां च तृप्तये तद्वद् देयं वस्त्रादिकं शुभम् ।
अपमृत्युहरे मन्दे रुद्रादींश्च यजेद् बुधः ॥ ३४ ॥

तिलहोमेन दानेन तिलान्नेन च भोजयेत् ।
इत्थं यजेच्च विबुधानारोग्यादिफलं लभेत् ॥ ३५ ॥

देवानां नित्ययजने विशेषयजनेऽपि च ।
स्नाने दाने जपे होमे ब्राह्मणानां च तर्पणे ॥ ३६ ॥

तिथिनक्षत्रयोगे च तत्तद्देवप्रपूजने ।
आदिवारादिवारेषु सर्वज्ञो जगदीश्वरः ॥ ३७ ॥

ततद्रूपेण सर्वेषामारोग्यादिफलप्रदः ।
देशकालानुसारेण तथा पात्रानुसारतः ॥ ३८ ॥

द्रव्यं श्रद्धानुसारेण तथा लोकानुसारतः ।
तारतम्यक्रमाद् देवस्त्वारोग्यादीन्प्रयच्छति ॥ ३९ ॥

शुभादावशुभान्ते च जन्मर्क्षेषु गृहे गृही ।
आरोग्यादिसमृद्ध्यर्थमादित्यादीन्ग्रहान्यजेत् ॥ ४० ॥

तस्माद्वै देवयजनं सर्वाभीष्टफलप्रदम् ।
समन्त्रकं ब्राह्मणानामन्येषां चैव तान्त्रिकम् ॥ ४१ ॥

यथाशक्त्यनुरूपेण कर्तव्यं सर्वदा नरैः ।
सप्तस्वपि च वारेषु नरैः शुभफलेप्सुभिः ॥ ४२ ॥

दरिद्रस्तपसा देवान्यजेदाढ्यो धनेन हि ।
पुनश्चैवंविधं धर्मं कुरुते श्रद्धया सह ॥ ४३ ॥

पुनश्च भोगान्विविधान्भुक्त्वा भूमौ प्रजायते ।
छायां जलाशयं ब्रह्मप्रतिष्ठां धर्मसञ्चयम् ॥ ४४॥

सर्वं च वित्तवान्कुर्यात्सदा भोगप्रसिद्धये ।
कालाच्च पुण्यपाकेन ज्ञानसिद्धिः प्रजायते ॥ ४५॥

य इमं शृणुतेऽध्यायं पठते वा नरो द्विजाः ।
श्रवणस्योपकर्ता च देवयज्ञफलं लभेत् ॥ ४६ ॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायामग्नियज्ञादिवर्णनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १.१४॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.१५. पञ्चदशोऽध्यायः । देवयज्ञादिषु देशकालपात्रादिवर्णनम् ।

ऋषय ऊचुः ।
देशादीन्क्रमशो ब्रूहि सूत सर्वार्थवित्तम ।
सूत उवाच ।
शुद्धं गृहं समफलं देवयज्ञादिकर्मसु ॥ १॥

ततो दशगुणं गोष्ठं जलतीरं ततो दश ।
ततो दशगुणं बिल्वतुलस्यश्वत्थमूलकम् ॥ २॥

ततो देवालयं विद्यात्तीर्थतीरं ततो दश ।
ततो दशगुणं नद्यास्तीर्थनद्यास्ततो दश ॥ ३॥

सप्तगङ्गानदीतीर्थं तस्या दशगुणं भवेत् ।
गङ्गा गोदावरी चैव कावेरी ताम्रपर्णिका ॥ ४॥

सिन्धुश्च सरयू रेवा सप्त गङ्गाः प्रकीर्तिताः ।
ततोऽब्धितीरे दश च पर्वताग्रे ततो दश ॥ ५॥

सर्वस्मादधिकं ज्ञेयं यत्र वा रोचते मनः ।
कृते पूर्णफलं ज्ञेयं यज्ञदानादिकं तथा ॥ ६॥

त्रेतायुगे त्रिपादं च द्वापरेऽर्धं सदा स्मृतम् ।

कलौ पादं तु विज्ञेयं तत्पादोनं ततोऽर्धके ॥ ७॥

शुद्धात्मनः शुद्धदिनं पुण्यं समफलं विदुः ।
तस्माद् दशगुणं ज्ञेयं रविसङ्क्रमणे बुधाः ॥ ८॥

विषुवे तद्दशगुणमयने तद्दश स्मृतम् ।
तद्दश मृगसङ्क्रान्तौ तच्चन्द्रग्रहणे दश ॥ ९॥

ततश्च सूर्यग्रहणे पूर्णं कालोत्तमे विदुः ।
जगद्रूपस्य सूर्यस्य विषयोगाच्च रोगदम् ॥ १०॥

अतस्तद्विषशान्त्यर्थं स्नानदानजपांश्चरेत् ।
विषशान्त्यर्थकालत्वात्स कालः पुण्यदः स्मृतः ॥ ११॥

जन्मर्क्षे च व्रतान्ते च सूर्यरागोपमं विदुः ।
महतां सङ्गकालश्च कोट्यर्कग्रहणं विदुः ॥ १२॥

तपोनिष्ठा ज्ञाननिष्ठा योगिनो यतयस्तथा ।
पूजायाः पात्रमेते हि पापसङ्क्षयकारणम् ॥ १३॥

चतुर्विंशतिलक्षं वा गायत्र्या जपसंयुतः ।
ब्राह्मणस्तु भवेत्पात्रं सम्पूर्णफलभोगदम् ॥ १४॥

पतनात्त्रायत इति पात्रं शास्त्रे प्रयुज्यते ।
दातुश्च पातकात्त्राणात्पात्रमित्यभिधीयते ॥ १५॥

गायकं त्रायते पाताद्गायत्रीत्युच्यते हि सा ।
यथार्थहिनो लोकेऽस्मिन्परस्यार्थं न यच्छति ॥ १६॥

अर्थवानिह यो लोके परस्यार्थं प्रयच्छति ।
स्वयं शुद्धो हि पूतात्मा नरान्सन्त्रातुमर्हति ॥ १७॥

गायत्रीजपशुद्धो हि शुद्धब्राह्मण उच्यते ।
तस्माद् दाने जपे होमे पूजायां सर्वकर्मणि ॥ १८॥

दानं कर्तुं तथा त्रातुं पात्रत्वं ब्राह्मणोऽर्हति ।
अन्नस्य क्षुधितं पात्रं नारीनरमयात्मकम् ॥ १९॥

ब्राह्मणं श्रेष्ठमाहूय यत्काले सुसमाहितम् ।
तदर्थं शब्दमर्थं वा सद्बोधकमभीष्टदम् ॥ २०॥

इच्छावतः प्रदानं च सम्पूर्णफलदं विदुः ।
यत्प्रश्नानन्तरं दत्तं तदर्धफलदं विदुः ॥ २१॥

यत्सेवकाय दत्तं स्यात्तत्पादफलदं विदुः ।
जातिमात्रस्य विप्रस्य दीनवृत्तेर्द्विजर्षभाः ॥ २२॥

दत्तमर्थं हि भोगाय भूर्लोके दशवार्षिकम् ।
वेदयुक्तस्य विप्रस्य स्वर्गे हि दशवार्षिकम् ॥ २३॥

गायत्रीजपयुक्तस्य सत्ये हि दशवार्षिकम् ।
विष्णुभक्तस्य विप्रस्य दत्तं वैकुण्ठदं विदुः ॥ २४॥

शिवभक्तस्य विप्रस्य दत्तं कैलासदं विदुः ।
तत्तल्लोकोपभोगार्थं सर्वेषां दानमिष्यते ॥ २५॥

दशाङ्गमन्नं विप्रस्य भानुवारे ददन्नरः ।
परजन्मनि चारोग्यं दशवर्षं समश्नुते ॥ २६॥

बहुमानमथाह्वानमभ्यङ्गं पादसेवनम् ।
वासो गन्धाद्यर्चनं च घृतापूपरसोत्तरम् ॥ २७॥

षड्रसं व्यञ्जनं चैव ताम्बूलं दक्षिणोत्तरम् ।
नमश्चानुगमश्चैव स्वन्नदानं दशाङ्गकम् ॥ २८॥

दशाङ्गमन्नं विप्रेभ्यो दशभ्यो वै ददन्नरः ।
अर्कवारे तथारोग्यं शतवर्षं समश्नुते ॥ २९॥

सोमवारादिवारेषु तत्तद्वारगुणं फलम् ।
अन्नदानस्य विज्ञेयं भूर्लोके परजन्मनि ॥ ३०॥

सप्तस्वपि च वारेषु दशभ्यश्च दशाङ्गकम् ।
अन्नं दत्त्वा शतं वर्षमारोग्यादिकमश्नुते ॥ ३१॥

एवं शतेभ्यो विप्रेभ्यो भानुवारे ददन्नरः ।
सहस्रवर्षमारोग्यं शर्वलोके समश्नुते ॥ ३२॥

सहस्रेभ्यस्तथा दत्त्वाऽयुतवर्षं समश्नुते ।
एवं सोमादिवारेषु विज्ञेयं हि विपश्चिता ॥ ३३॥

भानुवारे सहस्राणां गायत्रीपूतचेतसाम् ।
अन्नं दत्त्वा सत्यलोके ह्यारोग्यादि समश्नुते ॥ ३४॥

अयुतानां तथा दत्त्वा विष्णुलोके समश्नुते ।
अन्नं दत्त्वा तु लक्षाणां रुद्रलोके समश्नुते ॥ ३५॥

बालानां ब्रह्मबुद्ध्या हि देयं विद्यार्थिभिर्नरैः ।
यूनां च विष्णुबुद्ध्या हि पुत्रकामार्थिभिर्नरैः ॥ ३६॥

वृद्धानां रुद्रबुद्ध्या हि देयं ज्ञानार्थिभिर्नरैः ।
बालस्त्री भारतीबुद्ध्या बुद्धिकामैर्नरोत्तमैः ॥ ३७॥

लक्ष्मीबुद्ध्या युवस्त्रीषु भोगकामैर्नरोत्तमैः ।
वृद्धासु पार्वतीबुद्ध्या देयमात्मार्थिभिर्जनैः ॥ ३८॥

शिलवृत्त्योञ्छवृत्त्या च गुरुदक्षिणयार्जितम् ।
शुद्धद्रव्यमिति प्राहुस्तत्पूर्णफलदं विदुः ॥ ३९॥

शुक्लप्रतिग्रहाद्दत्तं मध्यमं द्रव्यमुच्यते ।
कृषिवाणिज्यकोपेतमधमं द्रव्यमुच्यते ॥ ४०॥

क्षत्रियाणां विशां चैव शौर्यवाणिज्यकार्जितम् ।
उत्तमं द्रव्यमित्याहुः शूद्राणां भृतकार्जितम् ॥ ४१॥

स्त्रीणां धर्मार्थिनां द्रव्यं पैतृकं भर्तृकं तथा ।
गवादीनां द्वादशानां चैत्रादिषु यथाक्रमम् ॥ ४२॥

सम्भूय वा पुण्यकाले दद्यादिष्टसमृद्धये ।
गोभूतिलहिरण्याज्यवासोधान्यगुडानि च ॥ ४३॥

रौप्यं लवणकूष्माण्डं कन्या द्वादशकं तथा ।
गोदानाद्दत्तगव्येन गोमयेनोपकारिणा ॥ ४४॥

धनधान्याद्याश्रितानां दुरितानां निवारणम् ।
जलस्नेहाद्याश्रितानां दुरितानां तु गोजलैः ॥ ४५॥

कायिकादित्रयाणां तु क्षीरदध्याज्यकैस्तथा ।
तथा तेषां च पुष्टिश्च विज्ञेया हि विपश्चिता ॥ ४६॥

भूदानं तु प्रतिष्ठार्थमिह चामुत्र च द्विजाः ।
तिलदानं बलार्थं हि सदा मृत्युजयं विदुः ॥ ४७॥

हिरण्यं जाठराग्नेस्तु वृद्धिदं वीर्यदं तथा ।

आज्यं पुष्टिकरं विद्याद्वस्त्रमायुष्करं विदुः ॥ ४८॥

धान्यमन्नंसमृद्ध्यर्थं मधुराहारदं गुडम् ।
रौप्यं रेतोऽभिवृद्ध्यर्थं षड्रसार्थं तु लावणम् ॥ ४९॥

सर्वं सर्वसमृद्ध्यर्थं कूष्माण्डं पुष्टिदं विदुः ।
प्राप्तिदं सर्वभोगानामिह चामुत्र च द्विजाः ॥ ५०॥

यावज्जीवनमुक्तं हि कन्यादानं तु भोगदम् ।
पनसाम्रकपित्थानां वृक्षाणां फलमेव च ॥ ५१॥

कदल्याद्यौषधीनां च फलं गुल्मोद्भवं तथा ।
माषादीनां च मुद्गानां फलं शाकादिकं तथा ॥ ५२॥

मरीचिसर्षपाद्यानां शाकोपकरणं तथा ।
यद्दतौ यत्फलं सिद्धं तद्देयं हि विपश्चिता ॥ ५३॥

श्रोत्रादीन्द्रियतृप्तिश्च सदा देया विपश्चिता ।
शब्दादिदशभोगार्थं दिगादीनां च तुष्टिदा ॥ ५४॥

वेदशास्त्रं समादाय बुद्ध्वा गुरुमुखात्स्वयम् ।
कर्मणां फलमस्तीति बुद्धिरास्तिक्यमुच्यते ॥ ५५॥

बन्धुराजभयाद्बुद्धिः श्रद्धा सा च कनीयसी ।
सर्वाभावे दरिद्रस्तु वाचा वा कर्मणा यजेत् ॥ ५६॥

वाचिकं यजनं विद्यान्मन्त्रस्तोत्रजपादिकम् ।
तीर्थयात्रा व्रताद्यं हि कायिकं यजनं विदुः ॥ ५७॥

येन केनाप्युपायेन ह्यल्पं वा यदि वा बहु ।
देवतार्पणबुद्ध्या च कृतं भोगाय कल्पते ॥ ५८॥

तपश्चर्या च दानं च कर्तव्यमुभयं सदा ।
प्रतिश्रयं प्रदातव्यं स्ववर्णं गुणशोभितम् ॥ ५९॥

देवानां तृप्तयेऽत्यर्थं सर्वभोगप्रदं बुधैः ।
इहामुत्रोत्तमं जन्म सदा भोगं लभेद् बुधः ।
ईश्वरार्पणबुद्ध्या हि कृत्वा मोक्षफलं लभेत् ॥ ६०॥

य इमं पठतेऽध्यायं यः शृणोति सदा नरः ।
तस्य वै धर्मबुद्धिश्च ज्ञानसिद्धिः प्रजायते ॥ ६१॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां देशकालपात्रादिवर्णनं नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १.१५॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.१६. षोडशोऽध्यायः । पार्थिवपूजनप्रकारास्तत्फलानि च ।

ऋषय ऊचुः ।
पार्थिवप्रतिमापूजाविधानं ब्रूहि सत्तम ।
येन पूजाविधानेन सर्वाभीष्टमवाप्यते ॥ १॥

सूत उवाच ।
सुसाधु पृष्टं युष्माभिः सदा सर्वार्थदायकम् ।
सद्यो दुःखस्य शमनं शृणुत प्रब्रवीमि वः ॥ २॥

अपमृत्युहरं कालमृत्योश्चापि विनाशनम् ।
सद्यः कलत्रपुत्रादिधनधान्यप्रदं द्विजाः ॥ ३॥

अन्नादिभोज्यं वस्त्रादि सर्वमुत्पद्यते यतः ।
ततो मृदादिप्रतिमापूजाभीष्टप्रदा भुवि ॥ ४॥

पुरुषाणां च नारीणामधिकारोऽत्र निश्चितम् ।
नद्यां तडागे कूपे वा जलान्तर्मृदमाहरेत् ॥ ५॥

संशोध्य गन्धचूर्णेन पेषयित्वा सुमण्डपे ।
हस्तेन प्रतिमां कुर्यात्क्षीरेण च सुसंस्कृताम् ॥ ६॥

अङ्गप्रत्यङ्गकोपेतामायुधैश्च समन्विताम् ।
पद्मासनस्थितां कृत्वा पूजयेदादरेण हि ॥ ७॥

विघ्नेशादित्यविष्णूनामम्बायाश्च शिवस्य च ।
शिवस्य शिवलिङ्गं च सर्वदा पूजयेद् द्विजः ॥ ८॥

षोडशैरुपचारैश्च कुर्यात्तत्फलसिद्धये ।
पुष्पेण प्रोक्षणं कुर्यादभिषेकं समन्त्रकम् ॥ ९॥

शाल्यन्नेनैव नैवेद्यं सर्वं कुडवमानतः ।
गृहे तु कुडवं ज्ञेयं मानुषे प्रस्थमिष्यते ॥ १०॥

दैवे प्रस्थत्रयं योग्यं स्वयम्भोः प्रस्थपञ्चकम् ।
एवं पूर्णफलं विद्यादधिकं वै द्वयं त्रयम् ॥ ११॥

सहस्रपूजया सत्यं सत्यलोकं लभेद् द्विजः ।
द्वादशाङ्गुलमायामं द्विगुणं च ततोऽधिकम् ॥ १२॥

प्रमाणमङ्गुलस्यैकं तदूर्ध्वं पञ्चकत्रयम् ।
अयोदारुकृतं पात्रं शिवमित्युच्यते बुधैः ॥ १३॥

तदष्टभागः प्रस्थः स्यात्तच्चतुष्कुडवं मतम् ।
दशप्रस्थं शतप्रस्थं सहस्रप्रस्थमेव च ॥ १४॥

जलतैलादिगन्धानां यथायोग्यं च मानतः ।
मानुषार्षस्वयम्भूनां महापूजेति कथ्यते ॥ १५॥

अभिषेकादात्मशुद्धिर्गन्धात्पुण्यमवाप्यते ।
आयुस्तृप्तिश्च नैवेद्याद् धूपादर्थमवाप्यते ॥ १६॥

दीपाज्ज्ञानमवाप्नोति ताम्बूलाद्भोगमाप्नुयात् ।
तस्मात्स्नानादिकं षट्कं प्रयत्नेन प्रसाधयेत् ॥ १७॥

नमस्कारो जपश्चैव सर्वाभीष्टप्रदावुभौ ।
पूजान्ते च सदा कार्यौ भोगमोक्षार्थिभिर्नरैः ॥ १८॥

सम्पूज्य मनसा पूर्वं कुर्यात्तत्तत्सदा नरः ।
देवानां पूजया चैव तत्तल्लोकमवाप्नुयात् ॥ १९॥

तदवान्तरलोके च यथेष्टं भोग्यमाप्यते ।
तद्विशेषान्प्रवक्ष्यामि शृणुत श्रद्धया द्विजाः ॥ २०॥

विघ्नेशपूजया सम्यग्भूर्लोकेऽभीष्टमाप्नुयात् ।
शुक्रवारे चतुर्थ्यांच्च सिते श्रावणभाद्रके ॥ २१॥

भिषगृक्षे धनुर्मासे विघ्नेशं विधिवद्यजेत् ।
शतं पूजा सहस्रं वा तत्सङ्ख्याकदिनैर्व्रजेत् ॥ २२॥

देवाग्निश्रद्धया नित्यं पुत्रदं चेष्टदं नृणाम् ।
सर्वपापप्रशमनं तत्तद्दुरितनाशनम् ॥ २३॥

वारपूजां शिवादीनामात्मशुद्धिप्रदां विदुः ।
तिथिनक्षत्रयोगानामाधारं सार्वकामिकम् ॥ २४॥

तथा वृद्धिक्षयाभावात्पूर्णब्रह्मात्मकं विदुः ।
उदयादुदयं वारो ब्रह्मप्रभृतिकर्मणाम् ॥ २५॥

तिथ्यादौ देवपूजा हि पूर्णभोगप्रदा नृणाम् ।
पूर्वभागः पितृणां तु निशियुक्तः प्रशस्यते ॥ २६॥

परभागस्तु देवानां दिवायुक्तः प्रशस्यते ।
उदयव्यापिनी ग्राह्या मध्याह्ने यदि सा तिथिः ॥ २७॥

देवकार्ये तथा ग्राह्यास्तिथिऋक्षादिकाः शुभाः ।
सम्यग्विचार्य वारादीन्कुर्यात्पूजाजपादिकम् ॥ २८॥

पूर्जायते ह्यनेनेति वेदेष्वर्थस्य योजना ।
पूर्भोगफलसिद्धिश्च जायते तेन कर्मणा ॥ २९॥

मनोभावांस्तथा ज्ञानमिष्टभोगार्थयोजनात् ।
पूजाशब्दार्थ एवं हि विश्रुतो लोकवेदयोः ॥ ३०॥

नित्यं नैमित्तिकं कालात्सद्यः काम्ये स्वनुष्ठिते ।
नित्यं मासं च पक्षं च वर्षं चैव यथाक्रमम् ॥ ३१॥

तत्तत्कर्मफलप्राप्तिस्तादृक्पापक्षयः क्रमात् ।
महागणपतेः पूजा चतुर्थ्यां कृष्णपक्षके ॥ ३२॥

पक्षपापक्षयकरी पक्षभोगफलप्रदा ।
चैत्रे चतुर्थ्यां पूजा च कृता मासफलप्रदा ॥ ३३॥

वर्षभोगप्रदा ज्ञेया कृता वै सिंहभाद्रके ।
श्रावणादित्यवारे च सप्तम्यां हस्तभे दिने ॥ ३४॥

माघशुक्ले च सप्तम्यामादित्ययजनं चरेत् ।
ज्येष्ठभाद्रकसौम्ये च द्वादश्यां श्रवणर्क्षके ॥ ३५॥

कृतं श्रीविष्णुयजनमिष्टसम्पत्करं विदुः ।
श्रावणे विष्णुयजनमिष्टारोग्यप्रदं भवेत् ॥ ३६॥

गवादीन्द्वादशानर्थान्साङ्गान्दत्त्वा तु यत्फलम् ।

तत्फलं समवाप्नोति द्वादश्यां विष्णुतर्पणात् ॥ ३७॥

द्वादश्यां द्वादशान्विप्रान् विष्णोर्द्वादशनामतः ।
षोडशैरुपचारैश्च यजेत्तत्प्रीतिमाप्नुयात् ॥ ३८॥

एवं च सर्वदेवानां तत्तद्द्वादशनामकैः ।
द्वादशब्रह्मयजनं तत्तत्प्रीतिकरं भवेत् ॥ ३९॥

कर्कटे सोमवारे च नवम्यां मृगशीर्षके ।
अम्बां यजेद् भूतिकामः सर्वभोगफलप्रदाम् ॥ ४०॥

आश्वयुक्छुक्लनवमी सर्वाभीष्टफलप्रदा ।
आदिवारे चतुर्दश्यां कृष्णपक्षे विशेषतः ॥ ४१॥

आर्द्रायां च महार्द्रायां शिवपूजा विशिष्यते ।
माघकृष्णचतुर्दश्यां सर्वाभीष्टफलप्रदा ॥ ४२॥

आयुष्करी मृत्युहरा सर्वसिद्धिकरी नृणाम् ।
ज्येष्ठमासे महार्द्रायां चतुर्दशीदिनेऽपि च ॥ ४३॥

मार्गशीर्षार्द्रकायां वा षोडशैरुपचारकैः ।
तत्तन्मूर्तिशिवं पूज्य तस्य वै पाददर्शनम् ॥ ४४॥

शिवस्य यजनं ज्ञेयं भोगमोक्षप्रदं नृणाम् ।
वारादिदेवयजनं कार्तिके हि विशिष्यते ॥ ४५॥

कार्तिके मासि सम्प्राप्ते सर्वान्देवान्यजेद् बुधः ।
दानेन तपसा होमैर्जपेन नियमेन च ॥ ४६॥

षोडशैरुपचारैश्च प्रतिमाविप्रमन्त्रकैः ।
ब्राह्मणानां भोजनेन निष्कामार्तिहरो भवेत् ॥ ४७॥

कार्तिके देवयजनं सर्वभोगप्रदं भवेत् ।
व्याधीनां हरणं चैव भवेद्भूतग्रहक्षयः ॥ ४८॥

कार्तिकादित्यवारेषु नृणामादित्यपूजनात् ।
तैलकार्पासदानात्तु भवेत्कुष्ठादिसङ्क्षयः ॥ ४९॥

हरीतकीमरीचीनां वस्त्रक्षीरादिदानतः ।
ब्रह्मप्रतिष्ठया चैव क्षयरोगक्षयो भवेत् ॥ ५०॥

दीपसर्षपदानाच्च अपस्मारक्षयो भवेत् ।
कृत्तिकासोमवारेषु शिवस्य यजनं नृणाम् ॥ ५१॥

महादारिद्र्यशमनं सर्वसम्पत्करं भवेत् ।
गृहक्षेत्रादिदानाच्च गृहोपकरणादिना ॥ ५२॥

कृत्तिकाभौमवारेषु स्कन्दस्य यजनान्नृणाम् ।
दीपघण्टादिदानाद्वै वाक्सिद्धिरचिराद्भवेत् ॥ ५३॥

कृत्तिकासौम्यवारेषु विष्णोर्वै यजनं नृणाम् ।
दध्योदनस्य दानं च सत्सन्तानकरं भवेत् ॥ ५४॥

कृत्तिकागुरुवारेषु ब्रह्मणो यजनाद्धनैः ।
मधुस्वर्णाज्यदानेन भोगवृद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ ५५॥

कृत्तिकाशुक्रवारेषु गजतुण्डस्य याजनात् ।
गन्धपुष्पान्नदानेन भोग्यवृद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ ५६॥

वन्ध्या सुपुत्रं लभते स्वर्णरौप्यादिदानतः ।
कृत्तिकाशनिवारेषु दिक्पालानां च वन्दनम् ॥ ५७॥

दिग्गजानां च नागानां सेतुपानां च पूजनम् ।
त्र्यम्बकस्य च रुद्रस्य विष्णोः पापहरस्य च ॥ ५८॥

ज्ञानदं ब्रह्मणश्चैव धन्वन्तर्यश्विनोस्तथा ।
रोगापमृत्युहरणं तत्कालव्याधिशान्तिदम् ॥ ५९॥

लवणायसतैलानां माषादीनां च दानतः ।
त्रिकटुफलगन्धानां जलादीनां च दानतः ॥ ६०॥

द्रवाणां कठिनानां च प्रस्थेन पलमानतः ।
स्वर्गप्राप्तिर्धनुर्मासे ह्युषःकाले च पूजनम् ॥ ६१॥

शिवादीनां च सर्वेषां क्रमाद्वै सर्वसिद्धये ।
शाल्यन्नस्य हविष्यस्य नैवेद्यं शस्तमुच्यते ॥ ६२॥

विविधान्नस्य नैवेद्यं धनुर्मासे विशिष्यते ।
मार्गशीर्षेऽन्नदस्यैव सर्वमिष्टफलं भवेत् ॥ ६३॥

पापक्षयं चेष्टसिद्धिं चारोग्यं धर्ममेव च ।
सम्यग्वेदपरिज्ञानं सदनुष्ठानमेव च ॥ ६४॥

इहामुत्र महाभोगानन्ते योगं च शाश्वतम् ।
वेदान्तज्ञानसिद्धिं च मार्गशीर्षान्नदो लभेत् ॥ ६५॥

मार्गशीर्षे ह्युषःकाले दिनत्रयमथापि वा ।
यजेद् देवान्भोगकामो नाधनुर्मासिको भवेत् ॥ ६६ ॥

यावत्सङ्गवकालं तु धनुर्मासो विधीयते ।
धनुर्मासे निराहारो मासमात्रं जितेन्द्रियः ॥ ६७॥

आमध्याह्नं जपेद् विप्रो गायत्रीं वेदमातरम् ।
पञ्चाक्षरादिकान्मन्त्रान्पश्चादासुप्तिकं जपेत् ॥ ६८॥

ज्ञानं लब्ध्वा च देहान्ते विप्रो मुक्तिमवाप्नुयात् ।
अन्येषां नरनारीणां त्रिःस्नानेन जपेन च ॥ ६९॥

सदा पञ्चाक्षरस्यैव विशुद्धं ज्ञानमाप्यते ।
इष्टमन्त्रान्सदा जप्त्वा महापापक्षयं लभेत् ॥ ७०॥

धनुर्मासे विशेषेण महानैवेद्यमाचरेत् ।
शालितण्डुलभारेण मरीचप्रस्थकेन च ॥ ७१ ॥

गणनाद् द्वादशं सर्वं मध्वाज्यकुडवेन हि ।
द्रोणयुक्तेन मुद्गेन द्वादशव्यञ्जनेन च ॥ ७२ ॥

घृतपक्वैरपूपैश्च मोदकैः शालिकादिभिः ।
द्वादशैश्च दधिक्षीरैर्द्वादशप्रस्थकेन च ॥ ७३ ॥

नारिकेलफलादीनां तथा गणनया सह ।
द्वादशक्रमुकैर्युक्तं षट्त्रिंशत्पत्रकैर्युतम् ॥ ७४॥

कर्पूरखुरचूर्णेन पञ्चसौगन्धिकैर्युतम् ।
ताम्बूलयुक्तं तु यदा महानैवेद्यलक्षणम् ॥ ७५॥

महानैवेद्यमेतद्वै देवतार्पणपूर्वकम् ।
वर्णानुक्रमपूर्वेण तद्भक्तेभ्यः प्रदापयेत् ॥ ७६ ॥

एवं चौदननैवेद्याद्भूमौ राष्ट्रपतिर्भवेत् ।
महानैवेद्यदानेन नरः स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ ७७॥

महानैवेद्यदानेन सहस्रेण द्विजर्षभाः ।

सत्यलोकं च तल्लोके पूर्णमायुरवाप्नुयात् ॥ ७८॥

सहस्राणां च त्रिंशत्या महानैवेद्यदानतः ।
तदूर्ध्वलोकमाप्यैव न पुनर्जन्मभाग्भवेत् ॥ ७९॥

सहस्राणां च षड्विंशज्जन्मनैवेद्यमीरितम् ।
तावन्नैवेद्यदानं तु महापूर्णं तदुच्यते ॥ ८०॥

महापूर्णस्य नैवेद्यं जन्मनैवेद्यमिष्यते ।
जन्मनैवेद्यदानेन पुनर्जन्म न विद्यते ॥ ८१॥

ऊर्जे मासि दिने पुण्ये जन्मनैवेद्यमाचरेत् ।
सङ्क्रान्तिपातजन्मर्क्षपौर्णमास्यादिसंयुते ॥ ८२॥

अब्दजन्मदिने कुर्याज्जन्मनैवेद्यमुत्तमम् ।
मासान्तरेषु जन्मर्क्षपूर्णयोगदिनेऽपि च ॥ ८३॥

मेलने च शनैर्वापि तावत्साहस्रमाचरेत् ।
जन्मनैवेद्यदानेन जन्मार्पणफलं लभेत् ॥ ८४॥

जन्मार्पणाच्छिवः प्रीतः स्वसायुज्यं ददाति हि ।
इदं तज्जन्मनैवेद्यं शिवस्यैव प्रदापयेत् ॥ ८५॥

योनिलिङ्गस्वरूपेण शिवो जन्मनिरूपकः ।
तस्माज्जन्मनिवृत्त्यर्थं जन्मपूजा शिवस्य हि ॥ ८६॥

बिन्दुनादात्मकं सर्वं जगत्स्थावरजङ्गमम् ।
बिन्दुः शक्तिः शिवो नादः शिवशक्त्यात्मकं जगत् ॥ ८७॥

नादाधारमिदं बिन्दुर्बिन्द्वाधारमिदं जगत् ।
जगदाधारभूतौ हि बिन्दुनादौ व्यवस्थितौ ॥ ८८॥

बिन्दुनादयुतं सर्वं सकलीकरणं भवेत् ।
सकलीकरणाज्जन्म जगत्प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ ८९॥

बिन्दुनादात्मकं लिङ्गं जगत्कारणमुच्यते ।
बिन्दुर्देवी शिवो नादः शिवलिङ्गं तु कथ्यते ॥ ९०॥

तस्माज्जन्मनिवृत्त्यर्थं शिवलिङ्गं प्रपूजयेत् ।
माता देवी बिन्दुरूपा नादरूपः शिवः पिता ॥ ९१॥

पूजिताभ्यां पितृभ्यां तु परमानन्द एव हि ।
परमानन्दलाभार्थं शिवलिङ्गं प्रपूजयेत् ॥ ९२॥

सा देवी जगतां माता स शिवो जगतः पिता ।
पित्रोः शुश्रूषके नित्यं कृपाधिक्यं हि वर्धते ॥ ९३॥

कृपयान्तर्गतैश्वर्यं पूजकस्य ददाति हि ।
तस्मादन्तर्गतानन्दलाभार्थं मुनिपुङ्गवाः ॥ ९४॥

पितृमातृस्वरूपेण शिवलिङ्गं प्रपूजयेत् ।
भर्गः पुरुषरूपो हि भर्गा प्रकृतिरुच्यते ॥ ९५॥

अव्यक्तान्तरधिष्ठानं गर्भः पुरुष उच्यते ।
सुव्यक्तान्तरधिष्ठानं गर्भः प्रकृतिरुच्यते ॥ ९६॥

पुरुषस्त्वादिगर्भो हि गर्भवाञ्जनको यतः ।
पुरुषात्प्रकृतौ युक्तं प्रथमं जन्म कथ्यते ॥ ९७॥

प्रकृतेर्व्यक्ततां यातं द्वितीयं जन्म कथ्यते ।
जन्म जन्तुर्मृत्युजन्म पुरुषात्प्रतिपद्यते ॥ ९८॥

अन्यतो भाव्यतेऽवश्यं मायया जन्म कथ्यते ।
जीर्यते जन्मकालाद्यत्तस्माज्जीव इति स्मृतः ॥ ९९॥

जन्यते तन्यते पाशैर्जीवशब्दार्थ एव हि ।
जन्मपाशनिवृत्त्यर्थं जन्मलिङ्गं प्रपूजयेत् ॥ १००॥

भं वृद्धिं गच्छतीत्यर्थाद्भगः प्रकृतिरुच्यते ।
प्राकृतैः शब्दमात्राद्यैः प्राकृतेन्द्रियभोजनात् ॥ १०१॥

भगस्येदं भोगमिति शब्दार्थो मुख्यतः श्रुतः ।
मुख्यो भगस्तु प्रकृतिर्भगवाञ्छिव उच्यते ॥ १०२॥

भगवान्भोगदाता हि नान्यो भोगप्रदायकः ।
भगस्वामी च भगवान्भर्ग इत्युच्यते बुधैः ॥ १०३॥

भगेन सहितं लिङ्गं भगं लिङ्गेन संयुतम् ।
इहामुत्र च भोगार्थं नित्यभोगार्थमेव च ॥ १०४॥

भगवन्तं महादेवं शिवलिङ्गं प्रपूजयेत् ।
लोकप्रसविता सूर्यस्तच्चिह्नं प्रसवाद्भवेत् ॥ १०५॥

लिङ्गे प्रसूतिकर्तारं लिङ्गिनं पुरुषो यजेत् ।
लिङ्गार्थगमकं चिह्नं लिङ्गमित्यभिधीयते ॥ १०६॥

लिङ्गमर्थं हि पुरुषं शिवं गमयतीत्यदः ।
शिवशक्त्योश्च चिह्नस्य मेलनं लिङ्गमुच्यते ॥ १०७॥

स्वचिह्नपूजनात्प्रीतश्चिह्नकार्यं न वीयते ।
चिह्नकार्यं तु जन्मादि जन्माद्यं विनिवर्तते ॥ १०८॥

प्राकृतैः पुरुषैश्चापि बाह्याभ्यन्तरसम्भवैः ।
षोडशैरुपचारैश्च शिवलिङ्गं प्रपूजयेत् ॥ १०९॥

एवमादित्यवारे हि पूजा जन्मनिवर्तिका ।
आदिवारे महालिङ्गं प्रणवेनैव पूजयेत् ॥ ११०॥

आदिवारे पञ्चगव्यैरभिषेको विशिष्यते ।
गोमयं गोजलं क्षीरं दध्याज्यं पञ्चगव्यकम् ॥ १११॥

क्षीराद्यं च पृथक्चैव मधुना चेक्षुसारकैः ।
गव्यक्षीरान्ननैवेद्यं प्रणवेनैव कारयेत् ॥ ११२॥

प्रणवं ध्वनिलिङ्गं तु नादलिङ्गं स्वयम्भुवः ।
बिन्दुलिङ्गं तु यन्त्रं स्यान्मकारं तु प्रतिष्ठितम् ॥ ११३॥

उकारं चरलिङ्गं स्यादकारं गुरुविग्रहम् ।
षड्लिङ्गपूजया नित्यं जीवन्मुक्तो न संशयः ॥ ११४॥

शिवस्य भक्त्या पूजा हि जन्ममुक्तिकरी नृणाम् ।
रुद्राक्षधारणात्पादमर्धं वै भूतिधारणात् ॥ ११५॥

त्रिपादं मन्त्रजाप्याच्च पूजया पूर्णभक्तिमान् ।
शिवलिङ्गं च भक्तं च पूज्य मोक्षं लभेन्नरः ॥ ११६॥

य इमं पठतेऽध्यायं शृणुयाद्वा समाहितः ।
तस्यैव शिवभक्तिश्च वर्धते सुदृढा द्विजाः ॥ ११७॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां पार्थिवपूजाप्रकारादिवर्णनं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १.१६॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.१७. सप्तदशोऽध्यायः । प्रणवपञ्चाक्षरमन्त्रमाहात्म्यम् ।

ऋषय ऊचुः ।
प्रणवस्य च माहात्म्यं षड्लिङ्गस्य महामुने ।
शिवभक्तस्य पूजां च क्रमशो ब्रूहि नः प्रभो ॥ १॥

सूत उवाच ।
तपोधनैर्भवद्भिश्च सम्यक् प्रश्नस्त्वयं कृतः ।
अस्योत्तरं महादेवो जानाति स्म न चापरः ॥ २॥

तथापि वक्ष्ये तमहं शिवस्य कृपयैव हि ।
शिवोऽस्माकं च युष्माकं रक्षां गृह्णातु भूरिशः ॥ ३॥

प्रो हि प्रकृतिजातस्य संसारस्य महोदधेः ।
नवं नावान्तरमिति प्रणवं वै विदुर्बुधाः ॥ ४॥

प्रः प्रपञ्चो न नास्ति वो युष्माकं प्रणवं विदुः ।
प्रकर्षेण नयेद्यस्मान्मोक्षं वः प्रणवं विदुः ॥ ५॥

स्वमन्त्रजापकानां च पूजकानां च योगिनाम् ।
सर्वकर्मक्षयं कृत्वा दिव्यज्ञानं तु नूतनम् ॥ ६॥

तमेव मायारहितं नूतनं परिचक्षते ।
प्रकर्षेण महात्मानं नवं शुद्धस्वरूपकम् ॥ ७॥

नूतनं वै करोतीति प्रणवं तं विदुर्बुधाः ।
प्रणवं द्विविधं प्रोक्तं सूक्ष्मस्थूलविभेदतः ॥ ८॥

सूक्ष्ममेकाक्षरं विद्यात्स्थूलं पञ्चाक्षरं विदुः ।
सूक्ष्ममव्यक्तपञ्चार्णं सुव्यक्तार्णं तथेतरत् ॥ ९॥

जीवन्मुक्तस्य सूक्ष्मं हि सर्वसारं हितस्य हि ।
मन्त्रेणार्थानुसन्धानं स्वदेहविलयावधि ॥ १०॥

स्वदेहे गलिते पूर्णं शिवं प्राप्नोति निश्चयः ।
केवलं मन्त्रजापी तु योगं प्राप्नोति निश्चयः ॥ ११॥

षड्विंशत्कोटिजापी तु निश्चयं योगमाप्नुयात् ।
सूक्ष्मं च द्विविधं ज्ञेयं ह्रस्वदीर्घविभेदतः ॥ १२॥

अकारश्च उकारश्च मकारश्च ततः परम् ।
बिन्दुनादयुतं तद्धि शब्दकालकलान्वितम् ॥ १३॥

दीर्घप्रणवमेवं हि योगिनामेव हृद्गतम् ।
मकारं तन्त्रितत्त्वं हि ह्रस्वप्रणव उच्यते ॥ १४॥

शिवः शक्तिस्तयोरैक्यं मकारं तु त्रिकात्मकम् ।
ह्रस्वमेवं हि जाप्यं स्यात्सर्वपापक्षयैषिणाम् ॥ १५॥

भूवायुकनकार्णोद्योः शब्दाद्याश्च तथा दश ।
आशान्वये दश पुनः प्रवृत्ता इति कथ्यते ॥ १६॥

ह्रस्वमेव प्रवृत्तानां निवृत्तानां तु दीर्घकम् ।
व्याहृत्यादौ च मन्त्रादौ कामं शब्दकलायुतम् ॥ १७॥

वेदादौ च प्रयोज्यं स्याद्वन्दने सन्ध्ययोरपि ।
नवकोटिजपाञ्जप्त्वा संशुद्धः पुरुषो भवेत् ॥ १८॥

पुनश्च नवकोट्या तु पृथिवीजयमाप्नुयात् ।
पुनश्च नवकोट्या तु ह्यपां जयमवाप्नुयात् ॥ १९॥

पुनश्च नवकोट्या तु तेजसां जयमाप्नुयात् ।
पुनश्च नवकोट्या तु वायोर्जयमवाप्नुयात् ।
आकाशजयमाप्नोति नवकोटिजपेन वै ॥ २०॥

गन्धादीनां क्रमेणैव नवकोटिजपेन वै ।
अहङ्कारस्य च पुनर्नवकोटिजपेन वै ॥ २१॥

सहस्रमन्त्रजप्तेन नित्यशुद्धो भवेत्पुमान् ।
ततः परं स्वसिद्ध्यर्थं जपो भवति हि द्विजाः ॥ २२॥

एवमष्टोत्तरशतकोटिजप्तेन वै पुनः ।
प्रणवेन प्रबुद्धस्तु शुद्धयोगमवाप्नुयात् ॥ २३॥

शुद्धयोगेन संयुक्तो जीवन्मुक्तो न संशयः ।
सदा जपन्सदा ध्यायञ्छिवं प्रणवरूपिणम् ॥ २४॥

समाधिस्थो महायोगी शिव एव न संशयः ।

ऋषिच्छन्दो देवतादि न्यस्य देहे पुनर्जपेत् ॥ २५॥

प्रणवं मातृकायुक्तं देहे न्यस्य ऋषिर्भवेत् ।
दशमातृषडध्वादि सर्वं न्यासफलं लभेत् ॥ २६ ॥

प्रवृत्तानां च मिश्राणां स्थूलप्रणवमिष्यते ।
क्रियातपोजपैर्युक्तास्त्रिविधाः शिवयोगिनः ॥ २७॥

धनादिविभवैश्चैव कराद्यङ्गैर्नमादिभिः ।
क्रियया पूजया युक्तः क्रियायोगीति कथ्यते ॥ २८॥

पूजायुक्तश्च मितभुग्बाह्येन्द्रियजयान्वितः ।
परद्रोहादिरहितस्तपोयोगीति कथ्यते ॥ २९॥

एतैर्युक्तः सदा शुद्धः सर्वकामादिवर्जितः ।
सदा जपपरः शान्तो जपयोगीति तं विदुः ॥ ३०॥

उपचारैः षोडशभिः पूजया शिवयोगिनाम् ।
सालोक्यादिक्रमेणैव शुद्धो मुक्तिं लभेन्नरः ॥ ३१॥

जपयोगमथो वक्ष्ये गदतः शृणुत द्विजाः ।
तपः कर्तुर्जपः प्रोक्तो यज्जपन्परिमार्जते ॥ ३२॥

शिवनाम नमःपूर्वं चतुर्थ्यां पञ्चतत्त्वकम् ।
स्थूलप्रणवरूपं हि शिवपञ्चाक्षरं द्विजाः ॥ ३३॥

पञ्चाक्षरजपेनैव सर्वसिद्धिं लभेन्नरः ।
प्रणवेनादिसंयुक्तं सदा पञ्चाक्षरं जपेत् ॥ ३४॥

गुरूपदेशं सङ्गम्य सुखवासे सुभूतले ।
पूर्वपक्षे समारभ्य कृष्णभूतावधि द्विजाः ॥ ३५॥

माघं भाद्रं विशिष्टं तु सर्वकालोत्तमोत्तमम् ।
एकवारं मिताशी तु वाग्यतो नियतेन्द्रियः ॥ ३६॥

स्वस्य राजपितृणां च नित्यं शुश्रूषणं चरेत् ।
सहस्रजपमात्रेण भवेच्छुद्धोऽन्यथा ऋणी ॥ ३७॥

पञ्चाक्षरं पञ्चलक्षं जपेच्छिवमनुस्मरन् ।
पद्मासनस्थं शिवदं गङ्गाचन्द्रकलान्वितम् ॥ ३८॥

वामोरुस्थितशक्त्या च विराजन्तं महागणैः ।
मृगटङ्कधरं देवं वरदाभयपाणिकम् ॥ ३९॥

सदानुग्रहकर्तारं सदाशिवमनुस्मरन् ।
सम्पूज्य मनसा पूर्वं हृदि वा सूर्यमण्डले ॥ ४०॥

जपेत्पञ्चाक्षरीं विद्यां प्राङ्मुखः शुद्धकर्मकृत् ।
प्रातः कृष्णचतुर्दश्यां नित्यकर्म समाप्य च ॥ ४१॥

मनोरमे शुचौ देशे नियतः शुद्धमानसः ।
पञ्चाक्षरस्य मन्त्रस्य सहस्रं द्वादशं जपेत् ॥ ४२॥

वरयेच्च सपत्नीकान् शैवान्वै ब्राह्मणोत्तमान् ।
एकं गुरुवरं शिष्टं वरयेत्साम्बमूर्तिकम् ॥ ४३॥

ईशानं चाथ पुरुषमघोरं वाममेव च ।
सद्योजातं च पञ्चैव शिवभक्तान्द्विजोत्तमान् ॥ ४४॥

पूजाद्रव्याणि सम्पाद्य शिवपूजां समारभेत् ।
शिवपूजां च विधिवत्कृत्वा होमं समारभेत् ॥ ४५॥

मुखान्तं च स्वसूत्रेण कृत्वा होमं समाचरेत् ।
दशैकं वा शतैकं वा सहस्रैकमथापि वा ॥ ४६॥

कापिलेन घृतेनैव जुहुयात्स्वयमेव हि ।
कारयेच्छिवभक्तैर्वाप्यष्टोत्तरशतं बुधः ॥ ४७॥

होमान्ते दक्षिणा देया गुरोर्गोमिथुनं तथा ।
ईशानादिस्वरूपांस्तान्गुरुं साम्बं विभाव्य च ॥ ४८॥

तेषां पत्सिक्ततोयेन स्वशिरः स्नानमाचरेत् ।
षड्त्रिंशत्कोटितीर्थेषु सद्यः स्नानफलं लभेत् ॥ ४९॥

दशाङ्गमन्नं तेषां वै दद्याद्वै भक्तिपूर्वकम् ।
पराबुद्ध्या गुरोः पत्नीमीशानादिक्रमेण तु ॥ ५०॥

परमान्नेन सम्पूज्य यथाविभवविस्तरम् ।
रुद्राक्षवस्त्रपूर्वं च वटकापूपकैर्युतम् ॥ ५१॥

बलिदानं ततः कृत्वा भूरि भोजनमाचरेत् ।
ततः सम्प्रार्थ्य देवेशं जपं तावत्समापयेत् ॥ ५२॥

पुरश्चरणमेवं तु कृत्वा मन्त्री भवेन्नरः ।
पुनश्च पञ्चलक्षेण सर्वपापक्षयो भवेत् ॥ ५३॥

अतलादि समारभ्य सत्यलोकावधि क्रमात् ।
पञ्चलक्षजपात्तत्तल्लोकैश्वर्यमवाप्नुयात् ॥ ५४॥

मध्येमृतश्चेद्भोगान्ते भूमौ तज्जापको भवेत् ।
पुनश्च पञ्चलक्षेण ब्रह्मसामीप्यमाप्नुयात् ॥ ५५॥

पुनश्च पञ्चलक्षेण सारूप्यैश्वर्यमाप्नुयात् ।
आहत्य शतलक्षेण साक्षाद् ब्रह्मसमो भवेत् ॥ ५६॥

कार्यब्रह्मण एवं हि सायुज्यं प्रतिपद्य वै ।
यथेष्टं भोगमाप्नोति तद् ब्रह्म प्रलयावधि ॥ ५७॥

पुनः कल्पान्तरे वृत्ते ब्रह्मपुत्रः स जायते ।
पुनश्च तपसा दीप्तः क्रमान्मुक्तो भविष्यति ॥ ५८॥

पृथ्व्यादिकार्यभूतेभ्यो लोका वै निर्मिताः क्रमात् ।
पातालादि च सत्यान्तं ब्रह्मलोकाश्चतुर्दश ॥ ५९॥

सत्यादूर्ध्वं क्षमान्तं वै विष्णुलोकाश्चतुर्दश ।
क्षमालोके कार्यविष्णुर्वैकुण्ठे वरपत्तने ॥ ६०॥

कार्यलक्ष्म्या महाभोगी रक्षां कृत्वाधितिष्ठति ।
तदूर्ध्वगाश्च शुच्यन्ता लोकाष्टाविंशतिः स्थिताः ॥ ६१॥

शुचौ लोके तु कैलासे रुद्रो वै भूतहृत्स्थितः ।
षडुत्तराश्च पञ्चाशदहिंसान्तास्तदूर्ध्वगाः ॥ ६२॥

अहिंसालोकमास्थाय ज्ञानकैलासके पुरे ।
कार्येश्वरस्तिरोभावं सर्वान्कृत्वाधितिष्ठति ॥ ६३॥

तदन्ते कालचक्रं हि कालातीतस्ततः परम् ।
शिवेनाधिष्ठितस्तत्र कालश्चक्रेश्वराह्वयः ॥ ६४॥

माहिषं धर्ममास्थाय सर्वान्कालेन युञ्जति ।
असत्यश्चाशुचिश्चैव हिंसा चैवाथ निर्घृणा ॥ ६५॥

असत्यादिचतुष्पादः सर्वांशः कामरूपधृक् ।

नास्तिक्यलक्ष्मीर्दुःसङ्गो वेदबाह्यध्वनिः सदा ॥ ६६॥

क्रोधसङ्गः कृष्णवर्णो महामहिषवेषवान् ।
तावन्महेश्वरः प्रोक्तस्तिरोधास्तावदेव हि ॥ ६७॥

तदर्वाक्कर्मभोगो हि तदूर्ध्वं ज्ञानभोगकम् ।
तदर्वाक्कर्ममाया हि ज्ञानमाया तदूर्ध्वकम् ॥ ६८॥

मा लक्ष्मीः कर्मभोगो वै याति मायेति कथ्यते ।
मा लक्ष्मीर्ज्ञानभोगो वै याति मायेति कथ्यते ॥ ६९॥

तदूर्ध्वं नित्यभोगो हि तदर्वाङ् नश्वरं विदुः ।
तदर्वाक् तिरोधानं तदूर्ध्वं न तिरोधनम् ॥ ७०॥

तदर्वाक् पाशबन्धो हि तदूर्ध्वं नहि बन्धनम् ।
तदर्वाक् परिवर्तन्ते काम्यकर्मानुसारिणः ॥ ७१॥

निष्कामकर्मभोगस्तु तदूर्ध्वं परिकीर्तितः ।
तदर्वाक् परिवर्तन्ते बिन्दुपूजापरायणाः ॥ ७२॥

तदूर्ध्वं हि व्रजन्त्येव निष्कामा लिङ्गपूजकाः ।
तदर्वाक् परिवर्तन्ते शिवान्यसुरपूजकाः ॥ ७३॥

शिवैकनिरता ये च तदूर्ध्वं सम्प्रयान्ति ते ।
तदर्वाग्जीवकोटिः स्यात्तदूर्ध्वं परकोटिकाः ॥ ७४॥

सांसारिकास्तदर्वाक् च मुक्ताः खलु तदूर्ध्वगाः ।
तदर्वाक् परिवर्तन्ते प्राकृतद्रव्यपूजकाः ॥ ७५॥

तदूर्ध्वं हि व्रजन्त्येते पौरुषद्रव्यपूजकाः ।
तदर्वाक्छक्तिलिङ्गं तु शिवलिङ्गं तदूर्ध्वकम् ॥ ७६॥

तदर्वागावृतं लिङ्गं तदूर्ध्वं हि निराकृति ।
तदर्वाक्कल्पितं लिङ्गं तदूर्ध्वं वै न कल्पितम् ॥ ७७॥

तदर्वाग्बाह्यलिङ्गं स्यादन्तरङ्गं तदूर्ध्वकम् ।
तदर्वाक्छक्तिलोका हि शतं वै द्वादशाधिकम् ॥ ७८॥

तदर्वाग्बिन्दुरूपं हि नादरूपं तदुत्तरम् ।
तदर्वाक्कर्मलोकस्तु तदूर्ध्वं ज्ञानलोककः ॥ ७९॥

नमस्कारस्तदूर्ध्वं हि मदाहङ्कारनाशनः ।
जनं तस्मात् तिरोधानं प्रत्यायाति न ना यतः ॥ ८० ॥

ज्ञानशब्दार्थ एवं हि तिरोधाननिवारणात् ।
तदर्वाक् परिवर्तन्ते ह्याधिभौतिकपूजकाः ॥ ८१ ॥

आध्यात्मिकार्चका एव तदूर्ध्वं सम्प्रयान्ति वै ।
तावद्वै वेदिभागं तन्महालोकात्मलिङ्गके ॥ ८२ ॥

प्रकृत्याद्यष्टबन्धोऽपि वेद्यते सम्प्रतिष्ठितः ।
एवमेतादृशं ज्ञेयं सर्वं लौकिकवैदिकम् ॥ ८३ ॥

अधर्ममहिषारूढं कालचक्रं तरन्ति ते ।
सत्यादिधर्मयुक्ता ये शिवपूजापराश्च ये ॥ ८४ ॥

तदूर्ध्वं वृषभो धर्मो ब्रह्मचर्यस्वरूपधृक् ।
सत्यादिपादयुक्तस्तु शिवलोकाग्रतः स्थितः ॥ ८५ ॥

क्षमाशृङ्गः शमश्रोत्रो वेदध्वनिविभूषितः ।
आस्तिक्यचक्षुर्निश्वासगुरुबुद्धिमना वृषः ॥ ८६ ॥

क्रियादिवृषभा ज्ञेयाः कारणादिषु सर्वदा ।
तं क्रियावृषभं धर्मं कालातीतोऽधितिष्ठति ॥ ८७ ॥

ब्रह्मविष्णुमहेशानां स्वस्वायुर्दिनमुच्यते ।
तदूर्ध्वं न दिनं रात्रिर्न जन्ममरणादिकम् ॥ ८८ ॥

पुनः कारणसत्यान्ताः कारणब्रह्मणस्तथा ।
गन्धादिभ्यस्तु भूतेभ्यस्तदूर्ध्वं निर्मिताः सदा ॥ ८९ ॥

सूक्ष्मगन्धस्वरूपा हि स्थिता लोकाश्चतुर्दश ।
पुनः कारणविष्णोर्वै स्थिता लोकाश्चतुर्दश ॥ ९० ॥

पुनः कारणरुद्रस्य लोकाष्टाविंशका मताः ।
पुनश्च कारणेशस्य षट्पञ्चाशत्तदूर्ध्वगाः ॥ ९१ ॥

ततः परं ब्रह्मचर्यलोकाख्यं शिवसम्मतम् ।
तत्रैव ज्ञानकैलासे पञ्चावरणसंयुते ॥ ९२ ॥

पञ्चमण्डलसंयुक्तं पञ्चब्रह्मकलान्वितम् ।
आदिशक्तिसमायुक्तमादिलिङ्गं तु तत्र वै ॥ ९३ ॥

शिवालयमिदं प्रोक्तं शिवस्य परमात्मनः ।
परशक्त्या समायुक्तस्तत्रैव परमेश्वरः ॥ ९४॥

सृष्टिः स्थितिश्च संहारस्तिरोभावोऽप्यनुग्रहः ।
पञ्चकृत्यप्रवीणोऽसौ सच्चिदानन्दविग्रहः ॥ ९५॥

ध्यानधर्मः सदा यस्य सदानुग्रहतत्परः ।
समाध्यासनमासीनः स्वात्मारामो विराजते ॥ ९६॥

तस्य सन्दर्शनं साध्यं कर्मध्यानादिभिः क्रमात् ।
नित्यादिकर्मयजनाच्छिवकर्ममतिर्भवेत् ॥ ९७॥

क्रियादिशिवकर्मभ्यः शिवज्ञानं प्रसाधयेत् ।
तद्दर्शनगताः सर्वे मुक्ता एव न संशयः ॥ ९८॥

मुक्तिरात्मस्वरूपेण स्वात्मारामत्वमेव हि ।
क्रियातपोजपज्ञानध्यानधर्मेषु सुस्थितः ॥ ९९॥

शिवस्य दर्शनं लब्ध्वा स्वात्मारामत्वमेव हि ।
यथा रविः स्वकिरणादशुद्धिमपनेष्यति ॥ १००॥

कृपाविचक्षणः शम्भुरज्ञानमपनेष्यति ।
अज्ञानविनिवृत्तौ तु शिवज्ञानं प्रवर्तते ॥ १०१॥

शिवज्ञानात्स्वस्वरूपमात्मारामत्वमेष्यति ।
आत्मारामत्वसंसिद्धौ कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ १०२॥

पुनश्च शतलक्षेण ब्रह्मणः पदमाप्नुयात् ।
पुनश्च शतलक्षेण विष्णोः पदमवाप्नुयात् ॥ १०३॥

पुनश्च शतलक्षेण रुद्रस्य पदमाप्नुयात् ।
पुनश्च शतलक्षेण ऐश्वर्यं पदमाप्नुयात् ॥ १०४॥

पुनश्चैवंविधेनैव जपेन सुसमाहितः ।
शिवलोकादिभूतं हि कालचक्रमवाप्नुयात् ॥ १०५॥

कालचक्रं पञ्चचक्रमेकैकेन क्रमोत्तरे ।
सृष्टिमोहौ ब्रह्मचक्रं भोगमोहौ तु वैष्णवम् ॥ १०६॥

कोपमोहौ रौद्रचक्रं भ्रमणं चैश्वरं विदुः ।

शिवचक्रं ज्ञानमोहौ पञ्चचक्रं विदुर्बुधाः ॥ १०७॥

पुनश्च दशकोट्या हि कारणब्रह्मणः पदम् ।
पुनश्च दशकोट्या हि तत्पदैश्वर्यमाप्नुयात् ॥ १०८॥

एवं क्रमेण विष्ण्वादेः पदं लब्ध्वा महौजसः ।
क्रमेण तत्पदैश्वर्यं लब्ध्वा चैव महात्मनः ॥ १०९॥

शतकोटिमनुं जप्त्वा पञ्चोत्तरमतन्द्रितः ।
शिवलोकमवाप्नोति पञ्चमावरणाद् बहिः ॥ ११०॥

राजसं मण्डपं तत्र नन्दिसंस्थानमुत्तमम् ।
तपोरूपश्च वृषभस्तत्रैव परिदृश्यते ॥ १११॥

सद्योजातस्य तत्स्थानं पञ्चमावरणं परम् ।
वामदेवस्य च स्थानं चतुर्थावरणं पुनः ॥ ११२॥

अघोरनिलयं पश्चात् तृतीयावरणं परम् ।
पुरुषस्यैव साम्बस्य द्वितीयावरणं शुभम् ॥ ११३॥

ईशानस्य परस्यैव प्रथमावरणं ततः ।
ध्यानधर्मस्य च स्थानं पञ्चमं मण्डपं ततः ॥ ११४॥

बलिनाथस्य संस्थानं तत्र पूर्णामृतप्रदम् ।
चतुर्थं मण्डपं पश्चाच्चन्द्रशेखरमूर्तिमत् ॥ ११५॥

सोमस्कन्दस्य च स्थानं तृतीयं मण्डपं परम् ।
द्वितीयं मण्डपं नृत्यमण्डपं प्राहुरास्तिकाः ॥ ११६॥

प्रथमं मूलमायायाः स्थानं तत्रैव शोभनम् ।
तत परं गर्भगृहं लिङ्गस्थानं परं शुभम् ॥ ११७॥

नन्दिसंस्थानतः पश्चान्न विदुः शिववैभवम् ।
नन्दीश्वरो बहिस्तिष्ठन्पञ्चाक्षरमुपासते ॥ ११८॥

एवं गुरुक्रमाल्लब्धं नन्दीशाच्च मया पुनः ।
ततः परं स्वसंवेद्यं शिवेनैवानुभावितम् ॥ ११९॥

शिवस्य कृपया साक्षाच्छिवलोकस्य वैभवम् ।
विज्ञातुं शक्यते सर्वैर्नान्यथेत्याहुरास्तिकाः ॥ १२०॥

एवं क्रमेण मुक्ताः स्युर्ब्राह्मणा वै जितेन्द्रियाः ।
अन्येषां च क्रमं वक्ष्ये गदतः शृणुतादरात् ॥ १२१॥

गुरूपदेशाज्जाप्यं वै ब्राह्मणानां नमोऽन्तकम् ।
पञ्चाक्षरं पञ्चलक्षमायुष्यं प्रजपेद्विधिः ॥ १२२॥

स्त्रीत्वापनयनार्थं तु पञ्चलक्षं जपेत्पुनः ।
मन्त्रेण पुरुषो भूत्वा क्रमान्मुक्तो भवेद् बुधः ॥ १२३॥

क्षत्रियः पञ्चलक्षेण क्षत्रत्वमपनेष्यति ।
पुनश्च पञ्चलक्षेण क्षत्रियो ब्राह्मणो भवेत् ॥ १२४॥

मन्त्रसिद्धिर्जपाच्चैव क्रमान्मुक्तो भवेन्नरः ।
वैश्यस्तु पञ्चलक्षेण वैश्यत्वमपनेष्यति ॥ १२५॥

पुनश्च पञ्चलक्षेण मन्त्रक्षत्रिय उच्यते ।
पुनश्च पञ्चलक्षेण क्षत्रत्वमपनेष्यति ॥ १२६॥

पुनश्च पञ्चलक्षेण मन्त्रब्राह्मण उच्यते ।
शूद्रश्चैव नमोऽन्तेन पञ्चविंशतिलक्षतः ॥ १२७॥

मन्त्रविप्रत्वमापद्य पश्चाच्छुद्धो भवेद् द्विजः ।
नारी वाथ नरो वाथ ब्राह्मणो वान्य एव वा ॥ १२८॥

नमोऽन्तं वा नमः पूर्वमातुरः सर्वदा जपेत् ।
तत्र स्त्रीणां तथैवोह्य गुरुर्निर्दर्शयेत्क्रमात् ॥ १२९॥

साधकः पञ्चलक्षान्ते शिवप्रीत्यर्थमेव हि ।
महाभिषेकनैवेद्यं कृत्वा भक्तांश्च पूजयेत् ॥ १३०॥

पूजया शिवभक्तस्य शिवः प्रीततरो भवेत् ।
शिवस्य शिवभक्तस्य भेदो नास्ति शिवो हि सः ॥ १३१॥

शिवस्वरूपमन्त्रस्य धारणाच्छिव एव हि ।
शिवभक्तशरीरे हि शिवे तत्परमो भवेत् ॥ १३२॥

शिवभक्ताः क्रियाः सर्वा वेद सर्वक्रियां विदुः ।
यावद्यावच्छिवं मन्त्रं येन जप्तं भवेत्क्रमात् ॥ १३३॥

तावद्वै शिवसान्निध्यं तस्मिन्देहे न संशयः ।
देवीलिङ्गं भवेद् रूपं शिवभक्तस्त्रियास्तथा ॥ १३४॥

यावन्मन्त्रं जपेद्देव्यास्तावत्सान्निध्यमस्ति हि ।
शिवं सम्पूजयेद्धीमान्स्वयं वै शब्दरूपभाक् ॥ १३५॥

स्वयं चैव शिवो भूत्वा परां शक्तिं प्रपूजयेत् ।
शक्तिं वेरं च लिङ्गं च ह्यालेख्यामायया यजेत् ॥ १३६॥

शिवलिङ्गं शिवं मत्वा स्वात्मानं शक्तिरूपकम् ।
शक्तिलिङ्गं च देवीं च मत्वा स्वं शिवरूपकम् ॥ १३७॥

शिवलिङ्गं नादरूपं बिन्दुरूपं सशक्तिकम् ।
उपप्रधानभावेन अन्योन्यासक्तलिङ्गकम् ॥ १३८॥

पूजयेच्च शिवं शक्तिं स शिवो मूलभावनात् ।
शिवभक्ताञ्छिवमन्त्ररूपकाञ्छिवरूपकान् ॥ १३९॥

षोडशैरुपचारैश्च पूजयेदिष्टमाप्नुयात् ।
येन शुश्रूषणाद्यैश्च शिवभक्तस्य लिङ्गिनः ॥ १४०॥

आनन्दं जनयेद्विद्वाञ्छिवः प्रीततरो भवेत् ।
शिवभक्तान्सपत्नीकान्पत्न्या सह सदैव तत् ॥ १४१॥

पूजयेद्भोजनाद्यैश्च पञ्च वा दश वा शतम् ।
धने देहे च मन्त्रे च भावनायामवञ्चकः ॥ १४२॥

शिवशक्तिस्वरूपेण न पुनर्जायते भुवि ।
नाभेरधो ब्रह्मभागमाकण्ठं विष्णुभागकम् ॥ १४३॥

मुखं लिङ्गमिति प्रोक्तं शिवभक्तशरीरकम् ।
मृतान्दाहादियुक्तान्वा दाहादिरहितान्मृतान् ॥ १४४॥

उद्दिश्य पूजयेदादिपितरं शिवमेव हि ।
पूजां कृत्वादिमातुश्च शिवभक्तांश्च पूजयेत् ॥ १४५॥

पितृलोकं समासाद्य क्रमान्मुक्तो भवेन्मृतः ।
क्रियायुक्तदशभ्यश्च तपोयुक्तो विशिष्यते ॥ १४६॥

तपोयुक्तशतेभ्यश्च जपयुक्तो विशिष्यते ।
जपयुक्तसहस्रेभ्यः शिवज्ञानी विशिष्यते ॥ १४७॥

शिवज्ञानिषु लक्षेषु ध्यानयुक्तो विशिष्यते ।

ध्यानयुक्तेषु कोटिभ्यः समाधिस्थो विशिष्यते ॥ १४८॥

उत्तरोत्तरवैशिष्ट्यात्पूजायामुत्तरोत्तरम् ।
फलं वैशिष्ट्यरूपं च दुर्विज्ञेयं मनीषिभिः ॥ १४९॥

तस्माद्वै शिवभक्तस्य माहात्म्यं वेत्ति को नरः ।
शिवशक्त्योः पूजनं च शिवभक्तस्य पूजनम् ॥ १५०॥

कुरुते यो नरो भक्त्या स शिवः शिवमेधते ।
य इमं पठतेऽध्यायमर्थवद्वेदसम्मतम् ॥ १५१॥

शिवज्ञानी भवेद्विप्रः शिवेन सह मोदते ।
श्रावयेच्छिवभक्तांश्च विशेषज्ञो मनीश्वराः ॥ १५२॥

शिवप्रसादसिद्धिः स्याच्छिवस्य कृपया बुधाः ॥ १५३॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां प्रणवपञ्चाक्षरमन्त्रमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १.१७॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.१८. अष्टादशोऽध्यायः । बन्धमोक्षस्वरूपं शिवलिङ्गमाहात्म्यं च ।

ऋषय ऊचुः ।
बन्धमोक्षस्वरूपं हि ब्रूहि सर्वार्थवित्तम ।
सूत उवाच ।
बन्धं मोक्षं तथोपायं वक्ष्येऽहं शृणुतादरात् ॥ १॥

प्रकृत्याद्यष्टबन्धेन बद्धो जीवः स उच्यते ।
प्रकृत्याद्यष्टबन्धेन निर्मुक्तो मुक्त उच्यते ॥ २॥

प्रकृत्यादिवशीकारो मोक्ष इत्युच्यते स्वतः ।
बद्धजीवस्तु निर्मुक्तो मुक्तजीवः स कथ्यते ॥ ३॥

प्रकृत्यग्रे ततो बुद्धिरहङ्कारो गुणात्मकः ।
पञ्चतन्मात्रमित्येतत्प्रकृत्याद्यष्टकं विदुः ॥ ४॥

प्रकृत्याद्यष्टजो देहो देहजं कर्म उच्यते ।

पुनश्च कर्मजो देहो जन्म कर्म पुनः पुनः ॥ ५॥

शरीरं त्रिविधं ज्ञेयं स्थूलं सूक्ष्मं च कारणम् ।
स्थूलं व्यापारदं प्रोक्तं सूक्ष्ममिन्द्रियभोगदम् ॥ ६॥

कारणं त्वात्मभोगार्थं जीवकर्मानुरूपतः ।
सुखं दुःखं पुण्यपापैः कर्मभिः फलमश्नुते ॥ ७॥

तस्माद्धि कर्मरज्ज्वा हि बद्धो जीवः पुनः पुनः ।
शरीरत्रयकर्मभ्यां चक्रवद् भ्राम्यते सदा ॥ ८॥

चक्रभ्रमनिवृत्यर्थं चक्रकर्तारमीडयेत् ।
प्रकृत्यादिमहाचक्रं प्रकृतेः परतः शिवः ॥ ९॥

चक्रकर्ता महेशो हि प्रकृतेः परतो यतः ।
पिबति वाथ वमति जीवाबालो जलं यथा ॥ १०॥

शिवस्तथा प्रकृत्यादि वशीकृत्याधितिष्ठति ।
सर्वं वशीकृतं यस्मात्तस्माच्छिव इति स्मृतः ।
शिव एव हि सर्वज्ञः परिपूर्णश्च निःस्पृहः ॥ ११॥

सर्वज्ञता तृप्तिरनादिबोधः
स्वतन्त्रता नित्यमलुप्तशक्तिः ।
अनन्तशक्तिश्च महेश्वरस्य
यन्मानसैश्वर्यमवैति वेदः ॥ १२॥

अतः शिवप्रसादेन प्रकृत्यादि वशं भवेत् ।
शिवप्रसादलाभार्थं शिवमेव प्रपूजयेत् ॥ १३॥

निःस्पृहस्य च पूर्णस्य तस्य पूजा कथं भवेत् ।
शिवोद्देशकृतं कर्म प्रसादजनकं भवेत् ॥ १४॥

लिङ्गे वेरे भक्तजने शिवमुद्दिश्य पूजयेत् ।
कायेन मनसा वाचा धनेनापि प्रपूजयेत् ॥ १५॥

पूजया तु महेशो हि प्रकृतेः परमः शिवः ।
प्रसादं कुरुते सत्यं पूजकस्य विशेषतः ॥ १६॥

शिवप्रसादात्कर्माद्यं क्रमेण स्ववशं भवेत् ।
कर्मारभ्य प्रकृत्यन्तं यदा सर्वं वशं भवेत् ॥ १७॥

तदा मुक्त इति प्रोक्तः स्वात्मारामो विराजते ।
प्रसादात्परमेशस्य कर्मदेहो यदा वशः ॥ १८॥

तदा वै शिवलोके तु वासः सालोक्यमुच्यते ।
सामीप्यं याति साम्बस्य तन्मात्रे च वशं गते ॥ १९॥

तदा तु शिवसायुज्यमायुधाद्यैः क्रियादिभिः ।
महाप्रसादलाभे च बुद्धिश्चापि वशा भवेत् ॥ २०॥

बुद्धिस्तु कार्यं प्रकृतेस्तत्सार्ष्टिरिति कथ्यते ।
पुनर्महाप्रसादेन प्रकृतिर्वशमेष्यति ॥ २१॥

शिवस्य मानसैश्वर्यं तदाऽयत्नं भविष्यति ।
सार्वज्ञाद्यं शिवैश्वर्यं लब्ध्वा स्वात्मनि राजते ॥ २२॥

तत्सायुज्यमिति प्राहुर्वेदागमपरायणाः ।
एवं क्रमेण मुक्तिः स्याल्लिङ्गादौ पूजया स्वतः ॥ २३॥

अतः शिवप्रसादार्थं क्रियाद्यैः पूजयेच्छिवम् ।
शिवक्रिया शिवतपः शिवमन्त्रजपः सदा ॥ २४॥

शिवज्ञानं शिवध्यानमुत्तरोत्तरमभ्यसेत् ।
आसुप्तेरामृतेः कालं नयेद्वै शिवचिन्तया ॥ २५॥

सद्यादिभिश्च कुसुमैरर्चयेच्छिवमेष्यति ॥

ऋषय ऊचुः ।
लिङ्गादौ शिवपूजाया विधानं ब्रूहि सुव्रत ॥ २६॥

सूत उवाच ।
लिङ्गानां च क्रमं वक्ष्ये यथावच्छृणुत द्विजाः ।
तदेव लिङ्गं प्रथमं प्रणवं सार्वकामिकम् ॥ २७॥

सूक्ष्मप्रणवरूपं हि सूक्ष्मरूपं तु निष्कलम् ।
स्थूललिङ्गं हि सकलं तत्पञ्चाक्षरमुच्यते ॥ २८॥

तयोः पूजा तपः प्रोक्तं साक्षान्मोक्षप्रदे उभे ।
पौरुषप्रकृतिभूतानि लिङ्गानि सुबहूनि च ॥ २९॥

तानि विस्तरतो वक्तुं शिवो वेत्ति न चापरः ।
भूविकाराणि लिङ्गानि ज्ञातानि प्रब्रवीमि वः ॥ ३०॥

स्वयम्भूलिङ्गं प्रथमं बिन्दुलिङ्गं द्वितीयकम् ।
प्रतिष्ठितं चरं चैव गुरुलिङ्गं तु पञ्चमम् ॥ ३१॥

देवर्षितपसा तुष्टः सान्निध्यार्थं तु तत्र वै ।
पृथिव्यन्तर्गतः शर्वो बीजं वै नादरूपतः ॥ ३२॥

स्थावराङ्कुरवद्भूमिमुद्भिद्य व्यक्त एव सः ।
स्वयम्भूतं जातमिति स्वयम्भूरिति तं विदुः ॥ ३३॥

तल्लिङ्गपूजया ज्ञानं स्वयमेव प्रवर्धते ।
सुवर्णरजतादौ वा पृथिव्यां स्थण्डिलेऽपि वा ॥ ३४॥

स्वहस्ताल्लिखितं लिङ्गं शुद्धप्रणवमन्त्रकम् ।
यन्त्रलिङ्गं समालिख्य प्रतिष्ठावाहनं चरेत् ॥ ३५॥

बिन्दुनादमयं लिङ्गं स्थावरं जङ्गमं च यत् ।
भावनामयमेतद्धि शिवदृष्टं न संशयः ॥ ३६॥

यत्र विश्वस्यते शम्भुस्तत्र तस्मै फलप्रदः ।
स्वहस्ताल्लिखिते यन्त्रे स्थावरादावकृत्रिमे ॥ ३७॥

आवाह्य पूजयेच्छम्भुं षोडशैरुपचारकैः ।
स्वयमैश्वर्यमाप्नोति ज्ञानमभ्यासतो भवेत् ॥ ३८॥

देवैश्च ऋषिभिश्चापि स्वात्मसिद्ध्यर्थमेव हि ।
समन्त्रेणात्महस्तेन कृतं यच्छुद्धमण्डले ॥ ३९॥

शुद्धभावनया चैव स्थापितं लिङ्गमुत्तमम् ।
तल्लिङ्गं पौरुषं प्राहुस्तत्प्रतिष्ठितमुच्यते ॥ ४०॥

तल्लिङ्गपूजया नित्यं पौरुषैश्वर्यमाप्नुयात् ।
महद्भिर्ब्राह्मणैश्चापि राजभिश्च महाधनैः ॥ ४१॥

शिल्पिना कल्पितं लिङ्गं मन्त्रेण स्थापितं च यत् ।
प्रतिष्ठितं प्राकृतं हि प्राकृतैश्वर्यभोगदम् ॥ ४२॥

यदूर्जितं च नित्यं च तद्धि पौरुषमुच्यते ।
यद् दुर्बलमनित्यं च तद्धि प्राकृतमुच्यते ॥ ४३॥

लिङ्गं नाभिस्तथा जिह्वा नासाग्रं च शिखा क्रमात् ।

कट्यादिषु त्रिलोकेषु लिङ्गमाध्यात्मिकं चरम् ॥ ४४॥

पर्वतं पौरुषं प्रोक्तं भूतलं प्राकृतं विदुः ।
वृक्षादि पौरुषं ज्ञेयं गुल्मादि प्राकृतं विदुः ॥ ४५॥

षाष्टिकं प्राकृतं ज्ञेयं शालिगोधूमपौरुषम् ।
ऐश्वर्यं पौरुषं विद्यादणिमाद्यष्टसिद्धिदम् ॥ ४६॥

सुस्त्रीधनादिविषयं प्राकृतं प्राहुरास्तिकाः ।
प्रथमं चरलिङ्गेषु रसलिङ्गं प्रकथ्यते ॥ ४७॥

रसलिङ्गं ब्राह्मणानां सर्वाभीष्टप्रदं भवेत् ।
बाणलिङ्गं क्षत्रियाणां महाराज्यप्रदं शुभम् ॥ ४८॥

स्वर्णलिङ्गं तु वैश्यानां महाधनपतित्वदम् ।
शिलालिङ्गं तु शूद्राणां महाशुद्धिकरं शुभम् ॥ ४९॥

स्फाटिकं बाणलिङ्गं च सर्वेषां सर्वकामदम् ।
स्वीयाभावेऽन्यदीयं तु पूजायां न निषिध्यते ॥ ५०॥

स्त्रीणां तु पार्थिवं लिङ्गं सभर्तृणां विशेषतः ।
विधवानां प्रवृत्तानां स्फाटिकं परिकीर्तितम् ॥ ५१॥

विधवानां निवृत्तानां रसलिङ्गं विशिष्यते ।
बाल्ये वा यौवने वापि वार्धके वापि सुव्रताः ॥ ५२॥

शुद्धस्फटिकलिङ्गं तु स्त्रीणां तत्सर्वभोगदम् ।
प्रवृत्तानां पीठपूजा सर्वाभीष्टप्रदा भुवि ॥ ५३॥

पात्रेणैव प्रवृत्तस्तु सर्वपूजां समाचरेत् ।
नैवेद्यं चाभिषेकान्ते शाल्यन्नेन समाचरेत् ॥ ५४॥

पूजान्ते स्थापयेल्लिङ्गं सम्पुटेषु पृथग्गृहे ।
करपूजानिवृत्तानां स्वभोज्यं तु निवेदयेत् ॥ ५५॥

निवृत्तानां परं सूक्ष्मं लिङ्गमेव विशिष्यते ।
विभूत्यभ्यर्चनं कुर्याद्विभूतिं च निवेदयेत् ॥ ५६॥

पूजां कृत्वाथ तल्लिङ्गं शिरसा धारयेत्सदा ।
विभूतिस्त्रिविधा प्रोक्ता लोकवेदशिवाग्निभिः ॥ ५७॥

लोकाग्निजमथो भस्म द्रव्यशुद्ध्यर्थमावहेत् ।
मृद्दारुलोहरूपाणां धान्यानां च तथैव च ॥ ५८॥

तिलादीनां च द्रव्याणां वस्त्रादीनां तथैव च ।
तथा पर्युषितानां च भस्मना शुद्धिरिष्यते ॥ ५९॥

श्वादिभिर्दूषितानां च भस्मना शुद्धिरिष्यते ।
सजलं निर्जलं भस्म यथायोग्यं तु योजयेत् ॥ ६०॥

वेदाग्निजं तथा भस्म तत्कर्मान्तेषु धारयेत् ।
मन्त्रेण क्रियया जन्यं कर्माग्नौ भस्मरूपधृक् ॥ ६१॥

तद्भस्मधारणात्कर्म स्वात्मन्यारोपितं भवेत् ।
अघोरेणात्ममन्त्रेण बिल्वकाष्ठं प्रदाहयेत् ॥ ६२॥

शिवाग्निरिति सम्प्रोक्तस्तेन दग्धं शिवाग्निजम् ।
कपिलागोमयं पूर्वं केवलं गव्यमेव वा ॥ ६३॥

शम्यश्वत्थपलाशान्वा वटारग्वधबिल्वकान् ।
शिवाग्निना दहेच्छुद्धं तद्वै भस्म शिवाग्निजम् ॥ ६४॥

दर्भाग्नौ वा दहेत्काष्ठं शिवमन्त्रं समुच्चरन् ।
सम्यक्संशोध्य वस्त्रेण नवकुम्भे निधापयेत् ॥ ६५॥

दीप्त्यर्थं तत्तु सङ्ग्राह्यं मन्यते पूज्यतेऽपि च ।
भस्मशब्दार्थ एवं हि शिवः पूर्वं तथाकरोत् ॥ ६६॥

यथा स्वविषये राजा सारं गृह्णाति यत्करम् ।
यथा मनुष्याःसस्यादीन्दग्ध्वा सारं भजन्ति वै ॥ ६७॥

यथा हि जाठराग्निश्च भक्ष्यादीन्विविधान्बहून् ।
दग्ध्वा सारतरं सारात्स्वदेहं परिपुष्यति ॥ ६८॥

तथा प्रपञ्चकर्तापि स शिवः परमेश्वरः ।
स्वाधिष्ठेयप्रपञ्चस्य दग्ध्वा सारं गृहीतवान् ॥ ६९॥

दग्ध्वा प्रपञ्चं तद्भस्म स्वात्मन्यारोपयेच्छिवः ।
उद्धूलनस्य व्याजेन जगत्सारं गृहीतवान् ॥ ७०॥

स्वरत्नं स्थापयामास स्वकीये हि शरीरके ।
केशमाकाशसारेण वायुसारेण वै मुखम् ॥ ७१॥

हृदयं चाग्निसारेण त्वपां सारेण वै कटिम् ।
जानु चावनिसारेण तद्वत्सर्वं तदङ्गकम् ॥ ७२॥

ब्रह्मविष्ण्वोश्च रुद्राणां सारं चैव त्रिपुण्ड्रकम् ।
तथा तिलकरूपेण ललाटान्ते महेश्वरः ॥ ७३॥

भूवृद्ध्या सर्वमेतद्धि मन्यते स्वयमित्यसौ ।
प्रपञ्चसारसर्वस्वमनेनैव वशीकृतम् ॥ ७४॥

तस्मादस्य वशीकर्ता नान्योऽस्ति स शिवः स्मृतः ।
यथा सर्वमृगाणां च हिंसको मृगहिंसकः ॥ ७५॥

अस्य हिंसामृगो नास्ति तस्मात्सिंह इतीरितः ।
शं नित्यं सुखमानन्दमिकारः पुरुषः स्मृतः ॥ ७६॥

वकारः शक्तिरमृतं मेलनं शिव उच्यते ।
तस्मादेवं स्वमात्मानं शिवं कृत्वार्चयेच्छिवम् ॥ ७७॥

तस्मादुद्धूलनं पूर्वं त्रिपुण्ड्रं धारयेत्परम् ।
पूजाकाले हि सजलं शुद्ध्यर्थं निर्जलं भवेत् ॥ ७८॥

दिवा वा यदि वा रात्रौ नारी वाथ नरोऽपि वा ।
पूजार्थं सजलं भस्म त्रिपुण्ड्रेणैव धारयेत् ॥ ७९॥

त्रिपुण्ड्रं सजलं भस्म धृत्वा पूजां करोति यः ।
शिवपूजाफलं साङ्गं तस्यैव हि सुनिश्चितम् ॥ ८०॥

भस्म वै शिवमन्त्रेण धृत्वा ह्युच्चाश्रमी भवेत् ।
शिवाश्रमीति सम्प्रोक्तः शिवैकपरमो यतः ॥ ८१॥

शिवव्रतैकनिष्ठस्य नाशौचं न च सूतकम् ।
ललाटेऽग्रे सितं भस्म तिलकं धारयेन्मृदा ॥ ८२॥

स्वहस्ताद् गुरुहस्ताद्वा शिवभक्तस्य लक्षणम् ।
गुणान्रुन्ध इति प्रोक्तो गुरुशब्दस्य विग्रहः ॥ ८३॥

सविकारान्राजसादीन्गुणान्रुन्धे व्यपोहति ।
गुणातीतः परशिवो गुरुरूपं समाश्रितः ॥ ८४॥

गुणत्रयं व्यपोह्याग्रे शिवं बोधयतीति सः ।

विश्वस्तानां तु शिष्याणां गुरुरित्यभिधीयते ॥ ८५॥

तस्माद् गुरुशरीरं तु गुरुलिङ्गं भवेद् बुधः ।
गुरुलिङ्गस्य पूजा तु गुरुशुश्रूषणं भवेत् ॥ ८६॥

श्रुतं करोति शुश्रूषा कायेन मनसा गिरा ।
उक्तं यद् गुरुणा पूर्वं शक्यं वाऽशक्यमेव वा ॥ ८७॥

करोत्येव हि पूतात्मा प्राणैरपि धनैरपि ।
तस्माद्वै शासने योग्यः शिष्य इत्यभिधीयते ॥ ८८॥

शरीराद्यर्थकं सर्वं गुरोर्दत्त्वा सुशिष्यकः ।
अग्रपाकं निवेद्याग्रे भुञ्जीयाद् गुर्वनुज्ञया ॥ ८९॥

शिष्यःपुत्र इति प्रोक्तः सदा शिष्यत्वयोगतः ।
जिह्वालिङ्गान्मन्त्रशुक्रं कर्णयोनौ निषिच्य वै ॥ ९०॥

जातः पुत्रो मन्त्रपुत्रः पितरं पूजयेद् गुरुम् ।
निमज्जयति पुत्रं वै संसारे जनकः पिता ॥ ९१॥

सन्तारयति संसाराद् गुरुर्वै बोधकः पिता ।
उभयोरन्तरं ज्ञात्वा पितरं गुरुमर्चयेत् ॥ ९२॥

अङ्गशुश्रूषया चापि धनाद्यैः स्वार्जितैर्गुरुम् ।
पादादिकेशपर्यन्तं लिङ्गान्यङ्गानि यद्गुरोः ॥ ९३॥

धनरूपैः पादुकाद्यैः पादसङ्ग्रणादिभिः ।
स्नानाभिषेकनैवेद्यैर्भोजनैश्च प्रपूजयेत् ॥ ९४॥

गुरुपूजैव पूजा स्याच्छिवस्य परमात्मनः ।
गुरुसेवा तु यत्सर्वमात्मशुद्धिकरी भवेत् ॥ ९५॥

गुरोः शेषः शिवोच्छिष्टं जलमन्नादिनिर्मितम् ।
शिष्याणां शिवभक्तानां ग्राह्यं भोज्यं भवेद् द्विजाः ॥ ९६॥

गुर्वनुज्ञाविरहितं चोरवत्सकलं भवेत् ।
गुरोरपि विशेषज्ञं यत्नाद् गृह्णीत वै गुरुम् ॥ ९७॥

अज्ञानमोचनं साध्यं विशेषज्ञो हि मोचकः ।
आदौ च विघ्नशमनं कर्तव्यं कर्मपूर्तये ॥ ९८॥

निर्विघ्नेन कृतं साङ्गं कर्म वै सफलं भवेत् ।
तस्मात्सकलकर्मादौ विघ्नेशं पूजयेद् बुधः ॥ ९९॥

सर्वबाधानिवृत्त्यर्थं सर्वान्देवान् यजेद् बुधः ।
ज्वरादिग्रन्थिरोगाश्च बाधा ह्याध्यात्मिकी मता ॥ १००॥

पिशाचजम्बुकादीनां वल्मीकाद्युद्भवे तथा ।
अकस्मादेव गोधादिजन्तूनां पतनेऽपि च ॥ १०१॥

गृहे कच्छपसर्पस्त्रीदुर्जनादर्शनेऽपि च ।
वृक्षनारीगवादीनां प्रसूतिविषयेऽपि च ॥ १०२॥

भाविदुःखं समायाति तस्मात्ते भौतिका मताः ।
अमेध्याशनिपातश्च महामारी तथैव च ॥ १०३॥

ज्वरमारी विषूचिश्च गोमारी च मसूरिका ।
जन्मर्क्षग्रहसङ्क्रान्तिग्रहयोगाः स्वराशिके ॥ १०४॥

दुःस्वप्नदर्शनाद्याश्च मता वै ह्याधिदैविकाः ।
शवचाण्डालपतितस्पर्शादन्तर्गृहे गते ॥ १०५॥

एतादृशे समुत्पन्ने भाविदुःखस्य सूचके ।
शान्तियज्ञं तु मतिमान्कुर्यात्तद्दोषशान्तये ॥ १०६॥

देवालयेऽथ गोष्ठे वा चैत्ये वापि गृहाङ्गणे ।
प्रदेशोन्नतधिष्ण्ये वै द्विहस्ते च स्वलङ्कृते ॥ १०७॥

भारमात्रं व्रीहिधान्यं प्रस्थाप्य परिसृत्य च ।
मध्ये विलिख्य कमलं तथा दिक्षु विलिख्य वै ॥ १०८॥

तन्तुना वेष्टितं कुम्भं नवगुग्गुलधूपितम् ।
मध्ये स्थाप्य महाकुम्भं तथा दिक्ष्वपि विन्यसेत् ॥ १०९॥

सनालाम्रककूर्चादीन्कलशांश्च तथाष्टसु ।
पूरयेन्मन्त्रपूतेन पञ्चद्रव्ययुतेन हि ॥ ११०॥

प्रक्षिपेन्नवरत्नानि नीलादीन्क्रमशस्तथा ।
कर्मज्ञं च सपत्नीकमाचार्यं वरयेद् बुधः ॥ १११॥

सुवर्णप्रतिमां विष्णोरिन्द्रादीनां च निक्षिपेत् ।
सशिरस्के मध्यकुम्भे विष्णुमावाह्य पूजयेत् ॥ ११२॥

प्रागादिषु यथामन्त्रमिन्द्रादीन्क्रमशो यजेत् ।
तत्तन्नाम्ना चतुर्थ्या च नमोऽन्तेन यथाक्रमम् ॥ ११३॥

आवाहनादिकं सर्वमाचार्येणैव कारयेत् ।
आचार्यऋत्विजैः सार्धं तन्मत्रान्प्रजपेच्छतम् ॥ ११४॥

कुम्भस्य पश्चिमे भागे जपान्ते होममाचरेत् ।
कोटिं लक्षं सहस्रं वा शतमष्टोत्तरं बुधाः ॥ ११५॥

एकाहं वा नवाहं वा तथा मण्डलमेव वा ।
यथायोग्यं प्रकुर्वीत कालदेशानुसारतः ॥ ११६॥

शमीहोमश्च शान्त्यर्थे वृत्त्यर्थे च पलाशकम् ।
समिदन्नाज्यकैर्द्रव्यैर्नाम्ना मन्त्रेण वा हुनेत् ॥ ११७॥

प्रारम्भे यत्कृतं द्रव्यं तत्क्रियान्तं समाचरेत् ।
पुण्याहं वाचयित्वान्ते दिने सम्प्रोक्ष्येज्जलैः ॥ ११८॥

ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्यावदाहुतिसङ्ख्यया ।
आचार्यश्च हविष्याशी ऋत्विजश्च भवेद् बुधाः ॥ ११९॥

आदित्यादीन्ग्रहानिष्ट्वा सर्वहोमान्त एव हि ।
ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यान्नवरत्नं यथाक्रमम् ॥ १२०॥

दशदानं ततः कुर्याद् भूरिदानं ततः परम् ।
बालानामुपनीतानां गृहिणां वनिनां धनम् ॥ १२१॥

कन्यानां च सभर्तॄणां विधवानां ततः परम् ।
तन्त्रोपकरणं सर्वमाचार्याय निवेदयेत् ॥ १२२॥

उत्पातानां च मारीणां दुःखस्वामी यमः स्मृतः ।
तस्माद्यमस्य प्रीत्यर्थं कालदानं प्रदापयेत् ॥ १२३॥

शतनिष्केण वा कुर्याद्दशनिष्केण वा पुनः ।
पाशाङ्कुशधरं कालं कुर्यात्पुरुषरूपिणम् ॥ १२४॥

तत्स्वर्णप्रतिमादानं कुर्याद्दक्षिणया सह ।
तिलदानं ततः कुर्यात्पूर्णायुष्यप्रसिद्धये ॥ १२५॥

आज्यावेक्षणदानं च कुर्याद्व्याधिनिवृत्तये ।

सहस्रं भोजयेद्विप्रान्दरिद्रः शतमेव वा ॥ १२६॥

वित्ताभावे दरिद्रस्तु यथाशक्ति समाचरेत् ।
भैरवस्य महापूजां कुर्याद्भूतादिशान्तये ॥ १२७॥

महाभिषेकं नैवेद्यं शिवस्यान्ते तु कारयेत् ।
ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्भूरिभोजनरूपतः ॥ १२८॥

एवं कृतेन यज्ञेन दोषशान्तिमवाप्नुयात् ।
शान्तियज्ञमिमं कुर्याद्वर्षे वर्षे तु फाल्गुने ॥ १२९॥

दुर्दर्शनादौ सद्यो वै मासमात्रे समाचरेत् ।
महापापादिसम्प्राप्तौ कुर्याद्भैरवपूजनम् ॥ १३०॥

महाव्याधिसमुत्पत्तौ सङ्कल्पं पुनराचरेत् ।
सर्वाभावे दरिद्रस्तु दीपदानमथाचरेत् ॥ १३१॥

तदप्यशक्तः स्नात्वा वै यत्किञ्चिद् दानमाचरेत् ।
दिवाकरं नमस्कुर्यान्मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम् ॥ १३२॥

सहस्रमयुतं लक्षं कोटिं वा कारयेद् बुधः ।
नमस्कारात्मयज्ञेन तुष्टाः स्युः सर्वदेवताः ॥ १३३॥

त्वत्स्वरूपेऽर्पिता बुद्धिर्न तेऽशून्ये च रोचते ।
या चास्त्यस्मदहन्तेति त्वयि दृष्टे विवर्जिता ॥ १३४॥

नम्रोऽहं हि स्वदेहेन भो महांस्त्वमसि प्रभो ।
न शून्यो मत्स्वरूपो वै तव दासोऽस्मि साम्प्रतम् ॥ १३५॥

यथायोग्यं स्वात्मयज्ञं नमस्कारं प्रकल्पयेत् ।
अथात्र शिवनैवेद्यं दत्त्वा ताम्बूलमाहरेत् ॥ १३६॥

शिवप्रदक्षिणं कुर्यात्स्वयमष्टोत्तरं शतम् ।
सहस्रमयुतं लक्षं कोटिमन्येन कारयेत् ॥ १३७॥

शिवप्रदक्षिणात्सर्वं पातकं नश्यति क्षणात् ।
दुःखस्य मूलं व्याधिर्हि व्याधेर्मूलं हि पातकम् ॥ १३८॥

धर्मेणैव हि पापानामपनोदनमीरितम् ।
शिवोद्देशकृतो धर्मः क्षमः पापविनोदने ॥ १३९॥

अध्यक्षं शिवधर्मेषु प्रदक्षिणमितीरितम् ।
क्रियया जपरूपं हि प्रणवं तु प्रदक्षिणम् ॥ १४० ॥

जननं मरणं द्वन्द्वं मायाचक्रमितीरितम् ।
शिवस्य मायाचक्रं हि बलिपीठं तदुच्यते ॥ १४१ ॥

बलिपीठं समारभ्य प्रादक्षिण्यक्रमेण वै ।
पदे पदान्तरं गत्वा बलिपीठं समाविशेत् ॥ १४२ ॥

नमस्कारं ततः कुर्यात्प्रदक्षिणमितीरितम् ।
निर्गमाज्जननं प्राप्तं नमस्त्वात्मसमर्पणम् ॥ १४३ ॥

जननं मरणं द्वन्द्वं शिवमायासमर्पितम् ।
शिवमायार्पितद्वन्द्वो न पुनस्त्वात्मभाग्भवेत् ॥ १४४ ॥

यावद्देहं क्रियाधीनः स जीवो बद्ध उच्यते ।
देहत्रयवशीकारे मोक्ष इत्युच्यते बुधैः ॥ १४५ ॥

मायाचक्रप्रणेता हि शिवः परमकारणम् ।
शिवमायार्पितद्वन्द्वं शिवस्तु परिमार्जति ॥ १४६ ॥

शिवेन कल्पितं द्वन्द्वं तस्मिन्नेव समर्पयेत् ।
शिवस्यातिप्रियं विद्यात्प्रदक्षिणनमो बुधाः ॥ १४७ ॥

प्रदक्षिणनमस्काराः शिवस्य परमात्मनः ।
षोडशैरुपचारैश्च कृता पूजा फलप्रदा ॥ १४८ ॥

प्रदक्षिणाऽविनाश्यं हि पातकं नास्ति भूतले ।
तस्मात्प्रदक्षिणेनैव सर्वपापं विनाशयेत् ॥ १४९ ॥

शिवपूजापरो मौनी सत्यादिगुणसंयुतः ।
क्रियातपोजपज्ञानध्यानेष्वेकैकमाचरेत् ॥ १५० ॥

ऐश्वर्यं दिव्यदेहश्च ज्ञानमज्ञानसङ्क्षयः ।
शिवसान्निध्यमित्येतत्क्रियादीनां फलं भवेत् ॥ १५१ ॥

करणेन फलं याति तमसः परिहापनात् ।
जन्मनः परिमार्जित्वाज्ज्ञबुध्या जनितानिव ॥ १५२ ॥

यथादेशं यथाकालं यथादेहं यथाधनम् ।
यथायोग्यं प्रकुर्वीत क्रियादीन् शिवभक्तिमान् ॥ १५३ ॥

न्यायार्जितसुवित्तेन वसेत्प्राज्ञः शिवस्थले ।
जीवहिंसादिरहितमतिक्लेशविवर्जितम् ॥ १५४॥

पञ्चाक्षरेण जप्तं च तोयमन्नं विदुः सुखम् ।
अथवाहुर्दरिद्रस्य भिक्षान्नं ज्ञानदं भवेत् ॥ १५५॥

शिवभक्तस्य भिक्षान्नं शिवभक्तिविवर्धनम् ।
शम्भुसत्रमिति प्राहुर्भिक्षान्नं शिवयोगिनः ॥ १५६॥

येन केनाप्युपायेन यत्र कुत्रापि भूतले ।
शुद्धान्नभुक्सदा मौनी रहस्यं न प्रकाशयेत् ॥ १५७॥

प्रकाशयेत्तु भक्तानां शिवमाहात्म्यमेव हि ।
रहस्यं शिवमन्त्रस्य शिवो जानाति नापरः ॥ १५८॥

शिवभक्तो वसेन्नित्यं शिवलिङ्गं समाश्रितः ।
स्थाणुलिङ्गाश्रयेणैव स्थाणुर्भवति भूसुराः ॥ १५९॥

पूजया चरलिङ्गस्य क्रमान्मुक्तो भवेद् ध्रुवम् ।
सर्वमुक्तं समासेन साध्यसाधनमुत्तमम् ॥ १६०॥

व्यासेन यत्पुरा प्रोक्तं यच्छ्रुतं हि मया पुरा ।
भद्रमस्तु हि वोऽस्माकं शिवभक्तिर्दृढास्तु सा ॥ १६१॥

य इमं पठतेऽध्यायं यः शृणोति नरः सदा ।
शिवज्ञानं स लभते शिवस्य कृपया बुधाः ॥ १६२॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखण्डे शिवलिङ्गमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १.१८॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.१९. एकोनविंशोऽध्यायः । पार्थिवपूजनमाहात्म्यं भस्मप्रकाराभिधानं च ।

ऋषय ऊचुः ।

सूत सूत चिरञ्जीव धन्यस्त्वं शिवभक्तिमान् ।
सम्यगुक्तस्त्वया लिङ्गमहिमा सत्फलप्रदः ॥ १॥

यत्र पार्थिवमाहेशलिङ्गस्य महिमाधुना ।
सर्वोत्कृष्टश्च कथितो व्यासतो ब्रूहि तं पुनः ॥ २॥

सूत उवाच ।
शृणुध्वमृषयः सर्वे सद्भक्त्यादरतोऽखिलाः ।
शिवपार्थिवलिङ्गस्य महिमा प्रोच्यते मया ॥ ३॥

उक्तेष्वेतेषु लिङ्गेषु पार्थिवं लिङ्गमुत्तमम् ।
तस्य पूजनतो विप्रा बहवः सिद्धिमागताः ॥ ४॥

हरिर्ब्रह्मा च ऋषयः सप्रजापतयस्तथा ।
सम्पूज्य पार्थिवं लिङ्गं प्रापुः सर्वेप्सितं द्विजाः ॥ ५॥

देवासुरमनुष्याश्च गन्धर्वोरगराक्षसाः ।
अन्येऽपि बहवः सिद्धिं तं सम्पूज्य गताः पराम् ॥ ६॥

कृते रत्नमयं लिङ्गं त्रेतायां हेमसम्भवम् ।
द्वापरे पारदं श्रेष्ठं पार्थिवं तु कलौ युगे ॥ ७॥

अष्टमूर्तिषु सर्वासु मूर्तिर्वै पार्थिवी वरा ।
अनन्यपूजिता विप्रास्तपस्तस्मान्महत्फलम् ॥ ८॥

यथा सर्वेषु देवेषु ज्येष्ठः श्रेष्ठः महेश्वरः ।
एवं सर्वेषु लिङ्गेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ ९॥

यथा नदीषु सर्वासु ज्येष्ठा श्रेष्ठा सुरापगा ।
तथा सर्वेषु लिङ्गेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ १०॥

यथा सर्वेषु मन्त्रेषु प्रणवो हि महान्स्मृतः ।
तथेदं पार्थिवं श्रेष्ठमाराध्यं पूज्यमेव हि ॥ ११॥

यथा सर्वेषु वर्णेषु ब्राह्मणः श्रेष्ठ उच्यते ।
तथा सर्वेषु लिङ्गेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ १२॥

यथा पुरीषु सर्वासु काशी श्रेष्ठतमा स्मृता ।
तथा सर्वेषु लिङ्गेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ १३॥

यथा व्रतेषु सर्वेषु शिवरात्रिव्रतं परम् ।

तथा सर्वेषु लिङ्गेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ १४॥

यथा देवीषु सर्वासु शैवी शक्तिः परा स्मृता ।
तथा सर्वेषु लिङ्गेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ १५॥

प्रकृत्य पार्थिवं लिङ्गं योऽन्यदेवं प्रपूजयेत् ।
वृथा भवति सा पूजा स्नानदानादिकं वृथा ॥ १६॥

पार्थिवाराधनं पुण्यं धन्यमायुर्विवर्धनम् ।
तुष्टिदं पुष्टिदं श्रीदं कार्यं साधकसत्तमैः ॥ १७॥

यथालब्धोपचारैश्च भक्तिश्रद्धासमन्वितः ।
पूजयेत्पार्थिवं लिङ्गं सर्वकामार्थसिद्धिदम् ॥ १८॥

यः कृत्वा पार्थिवं लिङ्गं पूजयेच्छुभवेदिकम् ।
इहैव धनवाञ्छ्रीमानन्ते रुद्रोऽभिजायते ॥ १९॥

त्रिसन्ध्यं योऽर्चयंल्लिङ्गं कृत्वा बिल्वेन पार्थिवम् ।
दशैकादशकं यावत्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ २०॥

अनेनैव स्वदेहेन रुद्रलोके महीयते ।
पापहं सर्वमर्त्यानां दर्शनात्स्पर्शनादपि ॥ २१॥

जीवन्मुक्तः स वै ज्ञानी शिव एव न संशयः ।
तस्य दर्शनमात्रेण भुक्तिर्मुक्तिश्च जायते ॥ २२॥

शिवं यः पूजयेन्नित्यं कृत्वा लिङ्गं तु पार्थिवम् ।
यावज्जीवनपर्यन्तं स याति शिवमन्दिरम् ॥ २३॥

मृडेनाप्रमितान्वर्षाञ्छिवलोके हि तिष्ठति ।
सकामः पुनरागत्य राजेन्द्रो भारते भवेत् ॥ २४॥

निष्कामः पूजयेन्नित्यं पार्थिवं लिङ्गमुत्तमम् ।
शिवलोके सदा तिष्ठेत्तस्य सायुज्यमाप्नुयात् ॥ २५॥

पार्थिवं शिवलिङ्गं च विप्रो यदि न पूजयेत् ।
स याति नरकं घोरं शूलप्रोतं सुदारुणम् ॥ २६॥

यथाकथञ्चिद्विधिना रम्यं लिङ्गं प्रकारयेत् ।
पञ्चसूत्रविधानं च पार्थिवे न विचारयेत् ॥ २७॥

अखण्डं तद्धि कर्तव्यं न विखण्डं प्रकारयेत् ।
विखण्डं तु प्रकुर्वाणो नैव पूजाफलं लभेत् ॥ २८॥

रत्नजं हेमजं लिङ्गं पारदं स्फाटिकं तथा ।
पार्थिवं पुष्परागोत्थमखण्डं तु प्रकारयेत् ॥ २९॥

अखण्डं तु चरं लिङ्गं द्विखण्डमचरं स्मृतम् ।
खण्डाखण्डविचारोऽयं सचराचरयोः स्मृतः ॥ ३०॥

वेदिका तु महाविद्या लिङ्गं देवो महेश्वरः ।
अतो हि स्थावरे लिङ्गे स्मृता श्रेष्ठा द्विखण्डता ॥ ३१॥

द्विखण्डं स्थावरं लिङ्गं कर्तव्यं हि विधानतः ।
अखण्डं जङ्गमं प्रोक्तं शैवसिद्धान्तवेदिभिः ॥ ३२॥

द्विखण्डं तु चरं लिङ्गं कुर्वन्त्यज्ञानमोहिताः ।
नैव सिद्धान्तवेत्तारो मुनयः शास्त्रकोविदाः ॥ ३३॥

अखण्डं स्थावरं लिङ्गं द्विखण्डं चरमेव च ।
ये कुर्वन्ति नरा मूढा न पूजाफलभागिनः ॥ ३४॥

तस्माच्छास्त्रोक्तविधिना अखण्डं चरसंज्ञकम् ।
द्विखण्डं स्थावरं लिङ्गं कर्तव्यं परया मुदा ॥ ३५॥

अखण्डे तु चरे पूजा सम्पूर्णफलदायिनी ।
द्विखण्डे तु चरे पूजा महाहानिप्रदा स्मृता ॥ ३६॥

अखण्डे स्थावरे पूजा न कामफलदायिनी ।
प्रत्यवायकरी नित्यमित्युक्तं शास्त्रवेदिभिः ॥ ३७॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखण्डे पार्थिवशिवलिङ्गपूजनमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १.१९॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.२०. विंशोऽध्यायः । वैदिकः पार्थिवपूजनप्रकारः ।

सूत उवाच -
अथ वैदिकभक्तानां पार्थिवार्चा निगद्यते ।
वैदिकेनैव मार्गेण भुक्तिमुक्तिप्रदायिनी ॥ १॥

सूत्रोक्तविधिना स्नात्वा सन्ध्यां कृत्वा यथाविधि ।
ब्रह्मयज्ञं विधायादौ ततस्तर्पणमाचरेत् ॥ २॥

नैत्यिकं सकलं कामं विधायानन्तरं पुमान् ।
शिवस्मरणपूर्वं हि भस्मरुद्राक्षधारकः ॥ ३॥

वेदोक्तविधिना सम्यक् सम्पूर्णफलसिद्धये ।
पूजयेत्परया भक्त्या पार्थिवं लिङ्गमुत्तमम् ॥ ४॥

नदीतीरे तडागे च पर्वते काननेऽपि च ।
शिवालये शुचौ देशे पार्थिवार्चा विधीयते ॥ ५॥

शुद्धप्रदेशसम्भूतां मृदमाहृत्य यत्नतः ।
शिवलिङ्गं प्रकल्पेत सावधानतया द्विजाः ॥ ६॥

विप्रे गौरा स्मृता शोणा बाहुजे पीतवर्णका ।
वैश्ये कृष्णा पादजाते ह्यथवा यत्र या भवेत् ॥ ७॥

सङ्गृह्य मृत्तिकां लिङ्गनिर्माणार्थं प्रयत्नतः ।
अतीव शुभदेशे च स्थापयेत्तां मृदं शुभाम् ॥ ८॥

संशोध्य च जलेनापि पिण्डीकृत्य शनैः शनैः ।
विधीयेत शुभं लिङ्गं पार्थिवं वेदमार्गतः ॥ ९॥

ततः सम्पूजयेद्भक्त्या भुक्तिमुक्तिफलाप्तये ।
तत्प्रकारमहं वच्मि शृणुध्वं सविधानतः ॥ १०॥

नमः शिवाय मन्त्रेणार्चनद्रव्यं च प्रोक्षयेत् ।
भूरसीति च मन्त्रेण क्षेत्रसिद्धिं प्रकारयेत् ॥ ११॥

आपोऽस्मानिति मन्त्रेण जलसंस्कारमाचरेत् ।
नमस्ते रुद्रमन्त्रेण स्फाटिकाबन्धमुच्यते ॥ १२॥

शम्भवायेति मन्त्रेण क्षेत्रशुद्धिं प्रकारयेत् ।

कुर्यात्पञ्चामृतस्यापि नमःपूर्वेण प्रोक्षणम् ॥ १३॥

नीलग्रीवाय मन्त्रेण नमःपूर्वेण भक्तिमान् ।
चरेच्छङ्करलिङ्गस्य प्रतिष्ठापनमुत्तमम् ॥ १४॥

भक्तितस्तत एतत्ते रुद्रावेति च मन्त्रतः ।
आसनं रमणीयं वै दद्याद्वैदिकमार्गकृत् ॥ १५॥

मानो महान्तमिति च मन्त्रेणावाहनं चरेत् ।
या ते रुद्रेण मन्त्रेण सञ्चरेदुपवेशनम् ॥ १६॥

मन्त्रेण यामिषुमिति न्यासं कुर्याच्छिवस्य च ।
अध्यवोचदिति प्रेम्णाधिवासं मनुनाचरेत् ॥ १७॥

मनुनासौ जीव इति देवतान्यासमाचरेत् ।
असौ योऽवसर्पतीति चाचरेदुपसर्पणम् ॥ १८॥

नमोऽस्तु नीलग्रीवायेति पाद्यं मनुनाहरेत् ।
अर्घ्यं च रुद्रगायत्र्याचमनं त्र्यम्बकेण च ॥ १९॥

पयः पृथिव्यां मन्त्रेण पयसा स्नानमाचरेत् ।
दधिक्राव्णेति मन्त्रेण दधिस्नानं च कारयेत् ॥ २०॥

घृतस्नानं खलु घृतं घृतयावेति मन्त्रतः ।
मधुव्वाता मधुनक्तं मधुमान्न इति त्र्यृचा ॥ २१॥

मधुखण्डस्नपनं प्रोक्तमिति पञ्चामृतं स्मृतम् ।
अथवा पाद्यमन्त्रेण स्नानं पञ्चामृतेन च ॥ २२॥

मानस्तोके इति प्रेम्णा मन्त्रेण कटिबन्धनम् ।
नमो धृष्णवे इति वा उत्तरीयं च धारयेत् ॥ २३॥

या ते हेतिरिति प्रेम्णा ऋक्चतुष्केण वैदिकः ।
शिवाय विधिना भक्तश्चरेद्वस्त्रसमर्पणम् ॥ २४॥

नमः श्वभ्य इति प्रेम्णा गन्धं दद्यादृचा सुधीः ।
नमस्तक्षभ्य इति चाक्षतान्मन्त्रेण चार्पयेत् ॥ २५॥

नमः पार्याय इति वा पुष्पं मन्त्रेण चार्पयेत् ।
नमः पर्ण्याय इति वा बिल्वपत्रसमर्पणम् ॥ २६॥

नमः कपर्दिने चेति धूपं दद्याद्यथाविधि ।
दीपं दद्याद्यथोक्तं तु नम आशव इत्यृचा ॥ २७॥

नमो ज्येष्ठाय मन्त्रेण दद्यान्नैवेद्यमुत्तमम् ।
मनुना त्र्यम्बकमिति पुनराचमनं स्मृतम् ॥ २८॥

इमा रुद्रायेति ऋचा कुर्यात्फलसमर्पणम् ।
नमो व्रज्यायेति ऋचा सकलं शम्भवेऽर्पयेत् ॥ २९॥

मानो महान्तमिति च मानस्तोके इति ततः ।
मन्त्रद्वयेनैकादशाक्षतै रुद्रान्प्रपूजयेत् ॥ ३०॥

हिरण्यगर्भ इति त्र्यृचा दक्षिणां हि समर्पयेत् ।
देवस्यत्वेति मन्त्रेण ह्यभिषेकं चरेद्बुधः ॥ ३१॥

दीपमन्त्रेण वा शम्भोर्नीराजनविधिं चरेत् ।
पुष्पाञ्जलिं चरेद्भक्त्या इमा रुद्राय च त्र्यृचा ॥ ३२॥

मानो महान्तमिति च चरेत्प्राज्ञः प्रदक्षिणाम् ।
मानस्तोकेति मन्त्रेण साष्टाङ्गं प्रणमेत्सुधीः ॥ ३३॥

एष ते इति मन्त्रेण शिवमुद्रां प्रदर्शयेत् ।
यतो यत इत्यभयां ज्ञानाख्यां त्र्यम्बकेण च ॥ ३४॥

नमः सेनेति मन्त्रेण महामुद्रां प्रदर्शयेत् ।
दर्शयेद्धेनुमुद्रां च नमो गोभ्य ऋचानया ॥ ३५॥

पञ्च मुद्राः प्रदर्श्याथ शिवमन्त्रजपं चरेत् ।
शतरुद्रियमन्त्रेण जपेद् वेदविचक्षणः ॥ ३६॥

ततः पञ्चाङ्गपाठं च कुयाद् वेदविचक्षणः ।
देवागात्विति मन्त्रेण कुर्याच्छम्भोर्विसर्जनम् ॥ ३७॥

इत्युक्तः शिवपूजाया व्यासतो वैदिको विधिः ।
समासतश्च शृणुत वैदिकं विधिमुत्तमम् ॥ ३८॥

ऋचा सद्योजातमिति मृदाहरणमाचरेत् ।
वामदेवाय इति च जलप्रक्षेपमाचरेत् ॥ ३९॥

अघोरेण च मन्त्रेण लिङ्गनिर्माणमाचरेत् ।
तत्पुरुषाय मन्त्रेणाह्वानं कुर्याद्यथाविधि ॥ ४०॥

संयोजयेद्वेदिकायामीशानमनुना हरम् ।
अन्यत्सर्वं विधानं च कुर्यात्सङ्क्षेपतः सुधीः ॥ ४१॥

पञ्चाक्षरेण मन्त्रेण गुरुदत्तेन वा तथा ।
कुर्यात्पूजां षोडशोपचारेण विधिवत्सुधीः ॥ ४२॥

भवाय भवनाशाय महादेवाय धीमहि ।
उग्राय उग्रनाशाय शर्वाय शशिमौलिने ॥ ४३॥

अनेन मनुना वापि पूजयेच्छङ्करं सुधीः ।
सुभक्त्या च भ्रमं त्यक्त्वा भक्त्यैव फलदः शिवः ॥ ४४॥

इत्यपि प्रोक्तमादृत्य वैदिकं क्रमपूजनम् ।
प्रोच्यतेऽन्यविधिः सम्यक्साधारणतया द्विजाः ॥ ४५॥

पूजा पार्थिवलिङ्गस्य सम्प्रोक्ता शिवनामभिः ।
तां शृणुध्वं मुनिश्रेष्ठाः सर्वकामप्रदायिनीम् ॥ ४६॥

हरो महेश्वरः शम्भुः शूलपाणिः पिनाकधृक् ।
शिवः पशुपतिश्चैव महादेव इति क्रमात् ॥ ४७॥

मृदाहरणसङ्घट्टप्रतिष्ठाह्वानमेव च ।
स्नपनं पूजनं चैव क्षमस्वेति विसर्जनम् ॥ ४८॥

ॐकारादिचतुर्थ्यन्तैर्नमोऽन्तैर्नामभिः क्रमात् ।
कर्तव्याश्च क्रियाः सर्वा भक्त्या परमया मुदा ॥ ४९॥

कृत्वा न्यासविधिं सम्यक् षडङ्गं करयोस्तथा ।
षडक्षरेण मन्त्रेण ततो ध्यानं समाचरेत् ॥ ५०॥

कैलासपीठासनमध्यसंस्थं
भक्तैः सनन्दादिभिरर्च्यमानम् ।
भक्तार्तिदावानलमप्रमेयं
ध्यायेदुमालिङ्गितविश्वभूषणम् ॥ ५१॥

ध्यायेन्नित्यं महेशं रजतगिरिनिभं चारुचन्द्रावतंसं
रत्नाकल्पोज्ज्वलाङ्गं परशुमृगवराभीतिहस्तं प्रसन्नम् ।
पद्मासीनं समन्तात्स्तुतममरगणैर्व्याघ्रकृत्तिं वसानम्

विश्वाद्यं विश्वबीजं निखिलभयहरं पञ्चवक्त्रं त्रिनेत्रम् ॥ ५२॥

इति ध्यात्वा च सम्पूज्य पार्थिवं लिङ्गमुत्तमम् ।
जपेत्पञ्चाक्षरं मन्त्रं गुरुदत्तं यथाविधि ॥ ५३॥

स्तुतिभिश्चैव देवेशं स्तुवीत प्रणमन्सुधीः ।
नानाभिधाभिर्विप्रेन्द्राः पठेद् वै शतरुद्रियम् ॥ ५४॥

ततः साक्षतपुष्पाणि गृहीत्वाञ्जलिना मुदा ।
प्रार्थयेच्छङ्करं भक्त्या मन्त्रैरेभिः सुभक्तितः ॥ ५५॥

तावकस्त्वद्गुणप्राणस्त्वच्चित्तोऽहं सदा मृड ।
कृपानिधे इति ज्ञात्वा भूतनाथ प्रसीद मे ॥ ५६॥

अज्ञानाद्यदि वा ज्ञानाज्जपपूजादिकं मया ।
कृतं तदस्तु सफलं कृपया तव शङ्कर ॥ ५७॥

अहं पापी महानद्य पावनश्च भवान्महान् ।
इति विज्ञाय गौरीश यदिच्छसि तथा कुरु ॥ ५८॥

वेदैः पुराणैः सिद्धान्तैर्ऋषिभिर्विविधैरपि ।
न ज्ञातोऽसि महादेव कुतोऽहं त्वां सदाशिव ॥ ५९॥

यथा तथा त्वदीयोऽस्मि सर्वभावैर्महेश्वर ।
रक्षणीयस्त्वयाहं वै प्रसीद परमेश्वर ॥ ६०॥

इत्येवं चाक्षतान्पुष्पाण्यारोप्य च शिवोपरि ।
प्रणमेद्भक्तितः शम्भुं साष्टाङ्गं विधिवन्मुने ॥ ६१॥

ततः प्रदक्षिणां कुर्याद्यथोक्तविधिना सुधीः ।
पुनः स्तुवीत देवेशं स्तुतिभिः श्रद्धयान्वितः ॥ ६२॥

ततो गलरवं कृत्वा प्रणमेच्छुचिनम्रधीः ।
कुर्याद्विज्ञप्तिमादृत्य विसर्जनमथाचरेत् ॥ ६३॥

इत्युक्ता मुनिशार्दूलाः पार्थिवार्चा विधानतः ।
भुक्तिदा मुक्तिदा चैव शिवभक्तिविवर्धिनी ॥ ६४॥

इत्यध्यायं सुचित्तेन यः पठेच्छृणुयादपि ।
सर्वपापविशुद्धात्मा सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ६५॥

आयुरारोग्यदं चैव यशस्यं स्वर्ग्यमेव च ।
पुत्रपौत्रादिसुखदमाख्यानमिदमुत्तमम् ॥ ६६॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखण्डे पार्थिवशिवलिङ्गपूजाविधिवर्णनं
@नाम विंशोऽध्यायः ॥ १.२०॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.२१. एकविंशोऽध्यायः । कामनानुरोधेन पूजने शिवलिङ्गसङ्ख्याभिधानम् ।

ऋषय ऊचुः ।
सूत सूत महाभाग व्यासशिष्य नमोऽस्तु ते ।
सम्यगुक्तं त्वया तात पार्थिवार्चाविधानकम् ॥ १॥

कामनाभेदमाश्रित्य सङ्ख्यां ब्रूहि विधानतः ।
शिवपार्थिवलिङ्गानां कृपया दीनवत्सल ॥ २॥

सूत उवाच ।
शृणुध्वमृषयः सर्वे पार्थिवार्चाविधानकम् ।
यस्यानुष्ठानमात्रेण कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ ३॥

अकृत्वा पार्थिवं लिङ्गं योऽन्यदेवं प्रपूजयेत् ।
वृथा भवति सा पूजा दमदानादिकं वृथा ॥ ४॥

सङ्ख्या पार्थिवलिङ्गानां यथाकामं निगद्यते ।
सङ्ख्या सद्यो मुनिश्रेष्ठ निश्चयेन फलप्रदा ॥ ५॥

प्रथमावाहनं तत्र प्रतिष्ठा पूजनं पृथक् ।
लिङ्गाकारं समं तत्र सर्वं ज्ञेयं पृथक्पृथक् ॥ ६॥

विद्यार्थी पुरुषः प्रीत्या सहस्रमितपार्थिवम् ।
पूजयेच्छिवलिङ्गं हि निश्चयात्तत्फलप्रदम् ॥ ७॥

नरः पार्थिवलिङ्गानां धनार्थी च तदर्धकम् ।

पुत्रार्थी सार्धसाहस्रं वस्त्रार्थी शतपञ्चकम् ॥ ८॥

मोक्षार्थी कोटिगुणितं भूकामश्च सहस्रकम् ।
दयार्थी च त्रिसाहस्रं तीर्थार्थी द्विसहस्रकम् ॥ ९॥

सुहृत्कामी त्रिसाहस्रं वश्यार्थी शतमष्टकम् ।
मारणार्थी सप्तशतं मोहनार्थी शताष्टकम् ॥ १०॥

उच्चाटनपरश्चैव सहस्रं च यथोक्ततः ।
स्तम्भनार्थी सहस्रं तु द्वेषणार्थी तदर्धकम् ॥ ११॥

निगडान्मुक्तिकामस्तु सहस्रं सार्धमुत्तमम् ।
महाराजभये पञ्चशतं ज्ञेयं विचक्षणैः ॥ १२॥

चौरादिसङ्कटे ज्ञेयं पार्थिवानां शतद्वयम् ।
डाकिन्यादिभये पञ्चशतमुक्तं च पार्थिवम् ॥ १३॥

दारिद्रत्ये पञ्चसाहस्रमयुतं सर्वकामदम् । ष्लेअसे चेच्क्
अथ नित्यविधिं वक्ष्ये शृणुध्वं मुनिसत्तमाः ॥ १४॥

एकं पापहरं प्रोक्तं द्विलिङ्गं चार्थसिद्धिदम् ।
त्रिलिङ्गं सर्वकामानां कारणं परमीरितम् ॥ १५॥

उत्तरोत्तरमेवं स्यात्पूर्वोक्तगणनावधि ।
मतान्तरमथो वक्ष्ये सङ्ख्यायां मुनिभेदतः ॥ १६॥

लिङ्गानामयुतं कृत्वा पार्थिवानां सुबुद्धिमान् ।
निर्भयो हि भवेन्नूनं महाराजभयं हरेत् ॥ १७॥

कारागृहादिमुक्त्यर्थमयुतं कारयेद् बुधः ।
डाकिन्यादिभये सप्तसहस्रं कारयेत्तथा ॥ १८॥

अपुत्रः पञ्चपञ्चाशत् सहस्राणि प्रकारयेत् ।
लिङ्गानामयुतेनैव कन्यकासन्ततिं लभेत् ॥ १९॥

लिङ्गानामयुतेनैव विष्ण्वाद्यैश्वर्यमाप्नुयात् ।
लिङ्गानां प्रयुतेनैव ह्यतुलां श्रियमाप्नुयात् ॥ २०॥

कोटिमेकां तु लिङ्गानां यः करोति नरो भुवि ।
शिव एव भवेत्सोऽपि नात्र कार्या विचारणा ॥ २१॥

अर्चा पार्थिवलिङ्गानां कोटियज्ञफलप्रदा ।
भुक्तिदा मुक्तिदा नित्यं ततः कामार्थिनां नृणाम् ॥ २२॥

विना लिङ्गार्चनं यस्य कालो गच्छति नित्यशः ।
महाहानिर्भवेत्तस्य दुर्वृत्तस्य दुरात्मनः ॥ २३॥

एकतः सर्वदानानि व्रतानि विविधानि च ।
तीर्थानि नियमा यज्ञा लिङ्गार्चा चैकतः स्मृता ॥ २४॥

कलौ लिङ्गार्चनं श्रेष्ठं यथा लोके प्रदृश्यते ।
तथान्यन्नास्ति शास्त्राणामेष सिद्धान्तनिश्चयः ॥ २५॥

भुक्तिमुक्तिप्रदं लिङ्गं विविधापन्निवारणम् ।
पूजयित्वा नरो नित्यं शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ २६॥

शिवनाममयं लिङ्गं नित्यं पूज्यं महर्षिभिः ।
यतश्च सर्वलिङ्गेषु तस्मात्पूज्यं विधानतः ॥ २७॥

उत्तमं मध्यमं नीचं त्रिविधं लिङ्गमीरितम् ।
मानतो मुनिशार्दूलास्तच्छृणुध्वं वदाम्यहम् ॥ २८॥

चतुरङ्गुलमुच्छ्रायं रम्यं वेदिकया युतम् ।
उत्तमं लिङ्गमाख्यातं मुनिभिः शास्त्रकोविदैः ॥ २९॥

तदर्द्धं मध्यमं प्रोक्तं तदर्द्धमधमं स्मृतम् ।
इत्थं त्रिविधमाख्यातमुत्तरोत्तरतः परम् ॥ ३०॥

अनेकलिङ्गं यो नित्यं भक्तिश्रद्धासमन्वितः ।
पूजयेत्स लभेत्कामान्मनसा मानसेप्सितान् ॥ ३१॥

न लिङ्गाराधनादन्यत्पुण्यं वेदचतुष्टये ।
विद्यते सर्वशास्त्राणामेष एव विनिश्चयः ॥ ३२॥

सर्वमेतत्परित्यज्य कर्मजालमशेषतः ।
भक्त्या परमया विद्वाँल्लिङ्गमेकं प्रपूजयेत् ॥ ३३॥

लिङ्गेऽर्चितेऽर्चितं सर्वं जगत्स्थावरजङ्गमम् ।
संसाराम्बुधिमग्नानां नान्यत्तरणसाधनम् ॥ ३४॥

अज्ञानतिमिरान्धानां विषयासक्तचेतसाम् ।
प्लवो नान्योऽस्ति जगति लिङ्गाराधनमन्तरा ॥ ३५॥

हरिब्रह्मादयो देवा मुनयो यक्षराक्षसाः ।
गन्धर्वाश्चारणाः सिद्धा दैतेया दानवास्तथा ॥ ३६॥

नागाः शेषप्रभृतयो गरुडाद्याः खगास्तथा ।
सप्रजापतयश्चान्ये मनवः किन्नरा नराः ॥ ३७॥

पूजयित्वा महाभक्त्या लिङ्गं सर्वार्थसिद्धिदम् ।
प्राप्ताः कामानभीष्टांश्च तांस्तान्सर्वान्हृदि स्थितान् ॥ ३८॥

ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वा प्रतिलोमजः ।
पूजयेत्सततं लिङ्गं तत्तन्मन्त्रेण सादरम् ॥ ३९॥

किं बहूक्तेन मुनयः स्त्रीणामपि तथान्यतः ।
अधिकारोऽस्ति सर्वेषां शिवलिङ्गार्चने द्विजाः ॥ ४०॥

द्विजानां वैदिकेनापि मार्गेणाराधनं वरम् ।
अन्येषामपि जन्तूनां वैदिकेन न सम्मतम् ॥ ४१॥

वैदिकानां द्विजानां च पूजा वैदिकमार्गतः ।
कर्तव्या नान्यमार्गेण इत्याह भगवान् शिवः ॥ ४२॥

दधीचिगौतमादीनां शापेनादग्धचेतसाम् ।
द्विजानां जायते श्रद्धा नैव वैदिककर्मणि ॥ ४३॥

यो वैदिकमनादृत्य कर्म स्मार्तमथापि वा ।
अन्यत्समाचरेन्मर्त्यो न सङ्कल्पफलं लभेत् ॥ ४४॥

इत्थं कृत्वार्चनं शम्भोर्नैवेद्यान्तं विधानतः ।
पूजयेदष्टमूर्तीश्च तत्रैव त्रिजगन्मयीः ॥ ४५॥

क्षितिरापोऽनलो वायुराकाशः सूर्यसोमकौ ।
यजमान इति त्वष्टौ मूर्तयः परिकीर्तिताः ॥ ४६॥

शर्वो भवश्च रुद्रश्च उग्रो भीम इतीश्वरः ।
महादेवः पशुपतिरेतान्मूर्तिभिरर्चयेत् ॥ ४७॥

पूजयेत्परिवारं च ततः शम्भोः सुभक्तितः ।
ईशानादिक्रमात्तत्र चन्दनाक्षतपत्रकैः ॥ ४८॥

ईशानं नन्दिनं चण्डं महाकालं च भृङ्गिणम् ।

वृषं स्कन्दं कपर्दीशं सोमं शुक्रं च तत्क्रमात् ॥ ४९॥

अग्रतो वीरभद्रं च पृष्ठे कीर्तिमुखं तथा ।
तत एकादशान् रुद्रान्पूजयेद्विधिना ततः ॥ ५०॥

ततः पञ्चाक्षरं जप्त्वा शतरुद्रियमेव च ।
स्तुतीर्नानाविधाः कृत्वा पञ्चाङ्गपठनं तथा ॥ ५१॥

ततः प्रदक्षिणां कृत्वा नत्वा लिङ्गं विसर्जयेत् ।
इति प्रोक्तमशेषं च शिवपूजनमादरात् ॥ ५२॥

रात्रावुदङ्मुखः कुर्याद् देवकार्यं सदैव हि ।
शिवार्चनं सदाप्येवं शुचिः कुर्यादुदङ्मुखः ॥ ५३॥

न प्राचीमग्रतः शम्भोर्नोदीचीं शक्तिसंहिताम् ।
न प्रतीचीं यतः पृष्ठमतो ग्राह्यं समाश्रयेत् ॥ ५४॥

विना भस्मत्रिपुण्ड्रेण विना रुद्राक्षमालया ।
बिल्वपत्रं विना नैव पूजयेच्छङ्करं बुधः ॥ ५५॥

भस्माप्राप्तौ मुनिश्रेष्ठाः प्रवृत्ते शिवपूजने ।
तस्मान्मृदापि कर्तव्यं ललाटे च त्रिपुण्ड्रकम् ॥ ५६॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखण्डे पार्थिवपूजनवर्णनं नामैकविंशोऽध्यायः ॥ १.२१॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.२२. द्वाविंशोऽध्यायः । शिवनैवेद्यभक्षणनिर्णयः बिल्वमाहात्म्यं च ।

ऋषय ऊचुः ।
अग्राह्यं शिवनैवेद्यमिति पूर्वं श्रुतं वचः ।
ब्रूहि तन्निर्णयं बिल्वमाहात्म्यमपि सन्मुने ॥ १॥

सूत उवाच ।
शृणुध्वं मुनयःसर्वे सावधानतयाधुना ।
सर्वं वदामि सम्प्रीत्या धन्या यूयं शिवव्रताः ॥ २॥

शिवभक्तः शुचिः शुद्धः सद्व्रती दृढनिश्चयः ।
भक्षयेच्छिवनैवेद्यं त्यजेदग्राह्यभावनाम् ॥ ३॥

दृष्ट्वापि शिवनैवेद्यं यान्ति पापानि दूरतः ।
भुक्ते तु शिवनैवेद्ये पुण्यान्यायान्ति कोटिशः ॥ ४॥

अलं यागसहस्रेणाप्यलं यागार्बुदैरपि ।
भक्षिते शिवनैवेद्ये शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ५॥

यद्गृहे शिवनैवेद्यप्रचारोऽपि प्रजायते ।
तद्गृहं पावनं सर्वमन्यपावनकारणम् ॥ ६॥

आगतं शिवनैवेद्यं गृहीत्वा शिरसा मुदा ।
भक्षणीयं प्रयत्नेन शिवस्मरणपूर्वकम् ॥ ७॥

आगतं शिवनैवेद्यमन्यदा ग्राह्यमित्यपि ।
विलम्बे पापसम्बन्धो भवत्येव हि मानवः ॥ ८॥

न यस्य शिवनैवेद्य ग्रहणेच्छा प्रजायते ।
स पापिष्ठः गरिष्ठः स्यान्नरकं यात्यपि ध्रुवम् ॥ ९॥

हृदये चन्द्रकान्ते च स्वर्णरूप्यादिनिर्मिते ।
शिवदीक्षावता भक्तेनेदं भक्ष्यमितीर्यते ॥ १०॥

शिवदीक्षान्वितो भक्तो महाप्रसादसंज्ञकम् ।
सर्वेषामपि लिङ्गानां नैवेद्यं भक्षयेच्छुभम् ॥ ११॥

अन्यदीक्षायुजां नृणां शिवभक्तिरतात्मनाम् ।
शृणुध्वं निर्णयं प्रीत्या शिवनैवेद्यभक्षणे ॥ १२॥

शालग्रामोद्भवे लिङ्गे रसलिङ्गे तथा द्विजाः ।
पाषाणे राजते स्वर्णे सुरसिद्धप्रतिष्ठिते ॥ १३॥

काश्मीरे स्फाटिके रात्ने ज्योतिर्लिङ्गेषु सर्वशः ।
चान्द्रायणसमं प्रोक्तं शम्भोर्नैवेद्यभक्षणम् ॥ १४॥

ब्रह्महापि शुचिर्भूत्वा निर्माल्यं यस्तु धारयेत् ।
भक्षयित्वा द्रुतं तस्य सर्वपापं प्रणश्यति ॥ १५॥

चण्डाधिकारो यत्रास्ति तद्भोक्तव्यं न मानवैः ।
चण्डाधिकारो नो यत्र भोक्तव्यं तच्च भक्तितः ॥ १६॥

बाणलिङ्गे च लौहे च सिद्धे लिङ्गे स्वयम्भुवि ।
प्रतिमासु च सर्वासु न चण्डोऽधिकृतो भवेत् ॥ १७॥

स्नापयित्वा विधानेन यो लिङ्गस्नपनोदकम् ।
त्रिःपिबेत्त्रिविधं पापं तस्येहाशु विनश्यति ॥ १८॥

अग्राह्यं शिवनैवेद्यं पत्रं पुष्पं फलं जलम् ।
शालग्रामशिलासङ्गात्सर्वं याति पवित्रताम् ॥ १९॥

लिङ्गोपरि च यद् द्रव्यं तदग्राह्यं मुनीश्वराः ।
सुपवित्रं च तज्ज्ञेयं यल्लिङ्गस्पर्शबाह्यतः ॥ २०॥

नैवेद्यनिर्णयः प्रोक्त इत्थं वो मुनिसत्तमाः ।
शृणुध्वं बिल्वमाहात्म्यं सावधानतयादरात् ॥ २१॥

महादेवस्वरूपोऽयं बिल्वो देवैरपि स्तुतः ।
यथाकथञ्चिदेतस्य महिमा ज्ञायते कथम् ॥ २२॥

पुण्यतीर्थानि यावन्ति लोकेषु प्रथितान्यपि ।
तानि सर्वाणि तीर्थानि बिल्वमूले वसन्ति हि ॥ २३॥

बिल्वमूले महादेवं लिङ्गरूपिणमव्ययम् ।
यः पूजयति पुण्यात्मा स शिवं प्राप्नुयाद् ध्रुवम् ॥ २४॥

बिल्वमूले जलैर्यस्तु मूर्धानमभिषिञ्चति ।
स सर्वतीर्थस्नातः स्यात्स एव भुवि पावनः ॥ २५॥

एतस्य बिल्वमूलस्याथालवालमनुत्तमम् ।
जलाकुलं महादेवो दृष्ट्वा तुष्टो भवत्यलम् ॥ २६॥

पूजयेद् बिल्वमूलं यो गन्धपुष्पादिभिर्नरः ।
शिवलोकमवाप्नोति सन्ततिर्वर्धते सुखम् ॥ २७॥

बिल्वमूले दीपमालां यः कल्पयति सादरम् ।
स तत्त्वज्ञानसम्पन्नो महेशान्तर्गतो भवेत् ॥ २८॥

बिल्वशाखां समादाय हस्तेन नवपल्लवम् ।
गृहीत्वा पूजयेद् बिल्वं स च पापैः प्रमुच्यते ॥ २९॥

बिल्वमूले शिवरतं भोजयेद्यस्तु भक्तितः ।

एकं वा कोटिगुणितं तस्य पुण्यं प्रजायते ॥ ३०॥

बिल्वमूले क्षीरयुक्तमन्नमाज्येन संयुतम् ।
यो दद्याच्छिवभक्ताय स दरिद्रो न जायते ॥ ३१॥

साङ्गोपाङ्गमिति प्रोक्तं शिवलिङ्गप्रपूजनम् ।
प्रवृत्तानां निवृत्तानां भेदतो द्विविधं द्विजाः ॥ ३२॥

प्रवृत्तानां पीठपूजा सर्वाभीष्टप्रदा भुवि ।
पात्रेणैव प्रवृत्तस्तु सर्वपूजां समाचरेत् ॥ ३३॥

नैवेद्यमभिषेकान्ते शाल्यन्नेन समाचरेत् ।
पूजान्ते स्थापयेल्लिङ्गं पुटे शुद्धे पृथग्गृहे ॥ ३४॥

करपूजानिवृत्तानां स्वभोज्यं तु निवेदयेत् ।
निवृत्तानां परं सूक्ष्मं लिङ्गमेव विशिष्यते ॥ ३५॥

विभूत्यभ्यर्चनं कुर्याद्विभूतिं च निवेदयेत् ।
पूजां कृत्वा तथा लिङ्गं शिरसा धारयेत्सदा ॥ ३६॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखण्डे शिवनैवेद्यवर्णनं नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ १.२२॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.२३. त्रयोविंशोऽध्यायः । रुद्राक्षमाहात्म्यं शिवनाममहिमा च ।

ऋषय ऊचुः ।
सूत सूत महाभाग व्यासशिष्य नमोऽस्तु ते ।
तदेव व्यासतो ब्रूहि भस्ममाहात्म्यमुत्तमम् ॥ १॥

तथा रुद्राक्षमाहात्म्यं नाममाहात्म्यमुत्तमम् ।
त्रितयं ब्रूहि सुप्रीत्या ममानन्दय मानसम् ॥ २॥

सूत उवाच ।
साधु पृष्टं भवद्भिश्च लोकानां हितकारकम् ।
भवन्तो वै महाधन्याः पवित्राः कुलभूषणाः ॥ ३॥

येषां चैव शिवः साक्षाद् दैवतं परमं शुभम् ।
सदाशिवकथा लोके वल्लभा भवतां सदा ॥ ४॥

ते धन्याश्च कृतार्थाश्च सफलं देहधारणम् ।
उद्धृतं च कुलं तेषां ये शिवं समुपासते ॥ ५॥

शिवनाम मुखे यस्य सदा शिवशिवेति च ।
पापानि न स्पृशन्त्येव खदिराङ्गारकं यथा ॥ ६॥

श्रीशिवाय नमस्तुभ्यं मुखं व्याहरते यदा ।
तन्मुखं पावनं तीर्थं सर्वपापविनाशनम् ॥ ७॥

तन्मुखं च तथा यो वै पश्यति प्रीतिमान्नरः ।
तीर्थजन्यं फलं तस्य भवतीति सुनिश्चितम् ॥ ८॥

यत्र त्रयं सदा तिष्ठेदेतच्छुभतरं द्विजाः ।
तस्य दर्शनमात्रेण वेणीस्नानफलं लभेत् ॥ ९॥

शिवनाम विभूतिश्च तथा रुद्राक्ष एव च ।
एतत्त्रयं महापुण्यं त्रिवेणीसदृशं स्मृतम् ॥ १०॥

एतत्त्रयं शरीरे च यस्य तिष्ठति नित्यशः ।
तस्यैव दर्शनं लोके दुर्लभं पापहारकम् ॥ ११॥

तद्दर्शनं यथा वेणी नोभयोरन्तरं मनाक् ।
एवं यो न विजानाति स पापिष्ठो न संशयः ॥ १२॥

विभूतिर्यस्य नो भाले नाङ्गे रुद्राक्षधारणम् ।
नास्ये शिवमयी वाणी तं त्यजेदधमं यथा ॥ १३॥

शैवं नाम यथा गङ्गा विभूतिर्यमुना मता ।
रुद्राक्षं विधिजा प्रोक्ता सर्वपापविनाशिनी ॥ १४॥

शरीरे च त्रयं यस्य तत्फलं चैकतः स्थितम् ।
एकतो वेणिकायाश्च स्नानजं तु फलं बुधैः ॥ १५॥

तदेवं तुलितं पूर्वं ब्रह्मणा हितकारिणा ।
समानं चैव तज्जातं तस्माद् धार्यं सदा बुधैः ॥ १६॥

तद्दिनं हि समारभ्य ब्रह्मविष्ण्वादिभिः सुरैः ।
धार्यते त्रितयं तच्च दर्शनात्पापहारकम् ॥ १७॥

ऋष्य ऊचुः ।
ईदृशं हि फलं प्रोक्तं नामादित्रितयोद्भवम् ।
तन्माहात्म्यं विशेषेण वक्तुमर्हसि सुव्रत ॥ १८॥

सूत उवाच ।
ऋषयो हि महाप्राज्ञाः सच्छैवा ज्ञानिनां वराः ।
तन्माहात्म्यं हि सद्भक्त्या शृणुतादरतो द्विजाः ॥ १९॥

सुगूढमपि शास्त्रेषु पुराणेषु श्रुतिष्वपि ।
भवत्स्नेहान्मया विप्राः प्रकाशः क्रियतेऽधुना ॥ २०॥

कस्तत्त्रितयमाहात्म्यं सञ्जानाति द्विजोत्तमाः ।
महेश्वरं विना सर्वं ब्रह्माण्डे सदसत्परम् ॥ २१॥

वच्म्यहं नाममाहात्म्यं यथाभक्ति समासतः ।
शृणुत प्रीतितो विप्राः सर्वपापहरं परम् ॥ २२॥

शिवेति नामदावाग्नेर्महापातकपर्वताः ।
भस्मीभवन्त्यनायासात्सत्यं सत्यं न संशयः ॥ २३॥

पापमूलानि दुःखानि विविधान्यपि शौनक ।
शिवनामैकनश्यानि नान्यनश्यानि सर्वथा ॥ २४॥

स वैदिकः स पुण्यात्मा स धन्यः स बुधो मतः ।
शिवनामजपासक्तो यो नित्यं भुवि मानवः ॥ २५॥

भवन्ति विविधा धर्मास्तेषां सद्यः फलोन्मुखाः ।
येषां भवति विश्वासः शिवनामजपे मुने ॥ २६॥

पातकानि विनश्यन्ति यावन्ति शिवनामतः ।
भुवि तावन्ति पापानि क्रियन्ते न नरैर्मुने ॥ २७॥

ब्रह्महत्यादिपापानां राशीनप्रमितान्मुने ।
शिवनाम द्रुतं प्रोक्तं नाशयत्यखिलान्नरैः ॥ २८॥

शिवनामतरीं प्राप्य संसाराब्धिं तरन्ति ये ।
संसारमूलपापानि तानि नश्यन्त्यसंशयम् ॥ २९॥

संसारमूलभूतानां पातकानां महामुने ।

शिवनामकुठारेण विनाशो जायते ध्रुवम् ॥ ३० ॥

शिवनामामृतं पेयं पापदावानलार्दितैः ।
पापदावाग्नितप्तानां शान्तिस्तेन विना न हि ॥ ३१ ॥

शिवेति नामपीयूषवर्षधारापरिप्लुताः ।
संसारदवमध्येऽपि न शोचन्ति कदाचन ॥ ३२ ॥

शिवनाम्नि महद्भक्तिर्जाता येषां महात्मनाम् ।
तद्विधानां तु सहसा मुक्तिर्भवति सर्वथा ॥ ३३ ॥

अनेकजन्मभिर्येन तपस्तप्तं मुनीश्वर ।
शिवनाम्नि भवेद्भक्तिः सर्वपापापहारिणी ॥ ३४ ॥

यस्यासाधारणी शम्भुनाम्नि भक्तिरखण्डिता ।
तस्यैव मोक्षः सुलभो नान्यस्येति मतिर्मम ॥ ३५ ॥

कृत्वाप्यनेकपापानि शिवनामजपादरः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो भवत्येव न संशयः ॥ ३६ ॥

भवन्ति भस्मसाद् वृक्षा दवदग्धा यथा वने ।
तथा तावन्ति दग्धानि पापानि शिवनामतः ॥ ३७ ॥

यो नित्यं भस्मपूताङ्गः शिवनामजपादरः ।
स तरत्येव संसारमघोरमपि शौनक ॥ ३८ ॥

ब्रह्मस्वहरणं कृत्वा हत्वापि ब्राह्मणान्बहून् ।
न लिप्यते नरः पापैः शिवनामजपादरः ॥ ३९ ॥

विलोक्य वेदानखिलान् शिवनामजपः परः ।
संसारतरणोपाय इति पूर्वैर्विनिश्चितम् ॥ ४० ॥

किं बहूक्त्या मुनिश्रेष्ठाः श्लोकेनैकेन वच्म्यहम् ।
शिवाभिधानमाहात्म्यं सर्वपापापहारणम् ॥ ४१ ॥

पापानां हरणे शम्भोर्नाम्नः शक्तिर्हि यावती ।
शक्नोति पातकं तावत्कर्तुं नापि नरः क्वचित् ॥ ४२ ॥

शिवनामप्रभावेण लेभे सद्गतिमुत्तमाम् ।
इन्द्रद्युम्ननृपः पूर्वं महापापयुतो मुने ॥ ४३ ॥

तथा काचिद् द्विजा योषाऽसौ मुने बहुपापिनी ।
शिवनामप्रभावेण लेभे सद्गतिमुत्तमाम् ॥ ४४॥

इत्युक्तं वो द्विजश्रेष्ठा नाममाहात्म्यमुत्तमम् ।
शृणुध्वं भस्ममाहात्म्यं सर्वपावनपावनम् ॥ ४५॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखण्डे शिवनाममाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ १.२३॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.२४. चतुर्विंशोऽध्यायः । भस्ममाहात्मम् ।

सूत उवाच ।
द्विविधं भस्म सम्प्रोक्तं सर्वमङ्गलदं परम् ।
तत्प्रकारमहं वक्ष्ये सावधानतया शृणु ॥ १॥

एकं ज्ञेयं महाभस्म द्वितीयं स्वल्पसंज्ञकम् ।
महाभस्म इति प्रोक्तं भस्म नानाविधं परम् ॥ २॥

तद्भस्म त्रिविधं प्रोक्तं श्रौतं स्मार्तं च लौकिकम् ।
भस्मैव स्वल्पसंज्ञं हि बहुधा परिकीर्तितम् ॥ ३॥

श्रौतं भस्म तथा स्मार्तं द्विजानामेव कीर्तितम् ।
अन्येषामपि सर्वेषामपरं भस्म लौकिकम् ॥ ४॥

धारणं मन्त्रतः प्रोक्तं द्विजानां मुनिपुङ्गवैः ।
केवलं धारणं ज्ञेयमन्येषां मन्त्रवर्जितम् ॥ ५॥

आग्नेयमुच्यते भस्म दग्धगोमयसम्भवम् ।
तदपि द्रव्यमित्युक्तं त्रिपुण्ड्रस्य महामुने ॥ ६॥

अग्निहोत्रोत्थितं भस्म सङ्ग्राह्यं वा मनीषिभिः ।
अन्ययज्ञोत्थितं वापि त्रिपुण्ड्रस्य च धारणे ॥ ७॥

अग्निरित्यादिभिर्मन्त्रैर्जाबालोपनिषद्गतैः ।
सप्तभिर्धूलनं कार्यं भस्मना सजलेन च ॥ ८॥

वर्णानामाश्रमाणां च मन्त्रतोऽमन्त्रतोऽपि च ।
त्रिपुण्ड्रोद्धूलनं प्रोक्तं जाबालैरादरेण च ॥ ९॥

भस्मनोद्धूलनं चैव धृतं तिर्यक् त्रिपुण्ड्रकम् ।
प्रमादादपि मोक्षार्थी न त्यजेदिति वै श्रुतिः ॥ १०॥

शिवेन विष्णुना चैव धृतं तिर्यक् त्रिपुण्ड्रकम् ।
उमादेव्या च लक्ष्म्या च स्तुतमन्यैश्च नित्यशः ॥ ११॥

ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैरपि च सङ्करैः ।
अपभ्रंशैर्धृतं भस्म त्रिपुण्ड्रोद्धूलनात्मना ॥ १२॥

उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च श्रद्धया नाचरन्ति ये ।
तेषां नास्ति समाचारो वर्णाश्रमसमन्वितः ॥ १३॥

उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च श्रद्धया नाचरन्ति ये ।
तेषां नास्ति विनिर्मुक्तिः संसाराज्जन्मकोटिभिः ॥ १४॥

उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रञ्च श्रद्धया नाचरन्ति ये ।
तेषां नास्ति शिवज्ञानं कल्पकोटिशतैरपि ॥ १५॥

उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च श्रद्धया नाचरन्ति ये ।
ते महापातकैर्युक्ता इति शास्त्रीयनिर्णयः ॥ १६॥

उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च श्रद्धया नाचरन्ति ये ।
तेषामाचरितं सर्वं विपरीतफलाय हि ॥ १७॥

महापातकयुक्तानां जन्तूनां सर्वविद्विषाम् ।
त्रिपुण्ड्रोद्धूलनद्वेषो जायते सुदृढं मुने ॥ १८॥

शिवाग्निकार्यं यः कृत्वा कुर्यात्त्रियायुषात्मवित् ।
मुच्यते सर्वपापैस्तु स्पृष्टेन भस्मना नरः ॥ १९॥

सितेन भस्मना कुर्यात्त्रिसन्ध्यं यस्त्रिपुण्ड्रकम् ।
सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवेन सह मोदते ॥ २०॥

सितेन भस्मना कुर्याल्ललाटे तु त्रिपुण्ड्रकम् ।
योऽसावनादिभूतान्हि लोकानाप्तोऽमृतो भवेत् ॥ २१॥

अकृत्वा भस्मना स्नानं न जपेद्वै षडक्षरम् ।
त्रिपुण्ड्रं च रचित्वा तु विधिना भस्मना जपेत् ॥ २२॥

अद्यो वाधमो वापि सर्वपापान्वितोऽपि वा ।
उपपापान्वितो वापि मूर्खो वा पतितोऽपि वा ॥ २३॥

यस्मिन्देशे वसेन्नित्यं भूतिशासनसंयुतः ।
सर्वतीर्थैश्च क्रतुभिः सान्निध्यं क्रियते सदा ॥ २४॥

त्रिपुण्ड्रसहितो जीवः पूज्यः सर्वैः सुरासुरैः ।
पापान्वितोऽपि शुद्धात्मा किं पुनः श्रद्धया युतः ॥ २५॥

यस्मिन्देशे शिवज्ञानी भूतिशासनसंयुतः ।
गतो यदृच्छयाद्यापि तस्मिंस्तीर्थाः समागताः ॥ २६॥

बहुनात्र किमुक्तेन धार्यं भस्म सदा बुधैः ।
लिङ्गार्चनं सदा कार्यं जप्यो मन्त्रः षडक्षरः ॥ २७॥

ब्रह्मणा विष्णुना वापि रुद्रेण मुनिभिः सुरैः ।
भस्मधारणमाहात्म्यं न शक्यं परिभाषितुम् ॥ २८॥

इति वर्णाश्रमाचारो लुप्तवर्णक्रियोऽपि च ।
पापात्सकृत्त्रिपुण्ड्रस्य धारणात्सोऽपि मुच्यते ॥ २९॥

ये भस्मधारिणं त्यक्त्वा कर्म कुर्वन्ति मानवाः ।
तेषां नास्ति विनिर्मोक्षः संसाराज्जन्मकोटिभिः ॥ ३०॥

तेनाधीतं गुरोः सर्वं तेन सर्वमनुष्ठितम् ।
येन विप्रेण शिरसि त्रिपुण्ड्रं भस्मना कृतम् ॥ ३१॥

ये भस्मधारिणं दृष्ट्वा नराः कुर्वन्ति ताडनम् ।
तेषां चण्डालतो जन्म ब्रह्मन्नूह्यं विपश्चिता ॥ ३२॥

मानस्तोकेन मन्त्रेण मन्त्रितं भस्म धारयेत् ।
ब्राह्मणः क्षत्रियश्चैव प्रोक्तेष्वङ्गेषु भक्तिमान् ॥ ३३॥

वैश्यस्त्रियम्बकेनैव शूद्रः पञ्चाक्षरेण तु ।
अन्यासां विधवास्त्रीणां विधिः प्रोक्तश्च शूद्रवत् ॥ ३४॥

पञ्चब्रह्मादिमनुभिर्गृहस्थस्य विधीयते ।
त्रियम्बकेन मनुना विधिर्वै ब्रह्मचारिणः ॥ ३५॥

अघोरेणाथ मनुना विपिनस्थविधिः स्मृतः ।

यतिस्तु प्रणवेनैव त्रिपुण्ड्रादीनि कारयेत् ॥ ३६॥

अतिवर्णाश्रमी नित्यं शिवोऽहं भावनात्परात् ।
शिवयोगी च नियतमीशानेनापि धारयेत् ॥ ३७॥

न त्याज्यं सर्ववर्णैश्च भस्मधारणमुत्तमम् ।
अन्यैरपि यथा जीवैः सदेति शिवशासनम् ॥ ३८॥

भस्मस्नानेन यावन्तः कणाः स्वाङ्गे प्रतिष्ठिताः ।
तावन्ति शिवलिङ्गानि तनौ धत्ते हि धारकः ॥ ३९॥

ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चापि च सङ्कराः ।
स्त्रियोऽथ विधवा बालाः प्राप्ता पाखण्डिकास्तथा ॥ ४०॥

ब्रह्मचारी गृही वन्यः संन्यासी वा व्रती तथा ।
नार्यो भस्मत्रिपुण्ड्राङ्का मुक्ता एव न संशयः ॥ ४१॥

ज्ञानाज्ञानधृतो वापि वह्निदाहसमो यथा ।
ज्ञानाज्ञानधृतं भस्म पावयेत्सकलं नरम् ॥ ४२॥

नाश्नीयाज्जलमन्नमल्पमपि वा भस्माक्षधृत्या विना
भुक्त्वा वाथ गृही वनीपतियतिर्वर्णी तथा सङ्करः ।
एनोभुङ् नरकं प्रयाति स तदा गायत्रिजापेन तद्
वर्णानां तु यतेस्तु मुख्यप्रणवाजापेन मुक्तिर्भवेत् ॥ ४३॥

त्रिपुण्ड्रं ये विनिन्दन्ति निन्दन्ति शिवमेव ते ।
धारयन्ति च ये भक्त्या धारयन्ति तमेव ते ॥ ४४॥

धिग्भस्मरहितं भालं धिग्ग्राममशिवालयम् ।
धिगनीशार्चनं जन्म धिग्विद्यामशिवाश्रयाम् ॥ ४५॥

ये निन्दन्ति महेश्वरं त्रिजगतामाधारभूतं हरं
ये निन्दन्ति त्रिपुण्ड्रधारणकरं दोषस्तु तद्दर्शने ।
ते वै सङ्करसूकरासुरखरश्वक्रोष्टुकीटोपमा
जाता एव भवन्ति पापपरमास्ते नारकाः केवलम् ॥ ४६॥

ते दृष्ट्वा शशिभास्करौ निशि दिने स्वप्नेऽपि नो केवलं
पश्यन्तु श्रुतिरुद्रसूक्तजपतो मुच्येत तेनादृताः ।
तत्सम्भाषणतो भवेद्धि नरकं निस्तारवानास्थितं

ये भस्मादिविधारणं हि पुरुषं निन्दन्ति मन्दा हि ते ॥ ४७॥

न तान्त्रिकस्त्वधिकृतो नोर्ध्वपुण्ड्रधरो मुने ।
सन्तप्तचक्रचिह्नोऽत्र शिवयज्ञे बहिष्कृतः ॥ ४८॥

तत्रैते बहवो लोका बृहज्जाबालचोदिताः ।
ते विचार्याः प्रयत्नेन ततो भस्मरतो भवेत् ॥ ४९॥

यच्चन्दनैश्चन्दनकेऽपि मिश्रं
धार्यं हि भस्मैव त्रिपुण्ड्रभस्मना ।
विभूतिभालोपरि किञ्चनापि
धार्यं सदा नो यदि सन्ति बुद्धयः ॥ ५०॥

स्त्रीभिस्त्रिपुण्ड्रमलकावधि धारणीयं
भस्म द्विजादिभिरथो विधवाभिरेवम् ।
तद्वत्सदाश्रमवतां विशदा विभूति-
र्धार्यापवर्गफलदा सकलाघहन्त्री ॥ ५१॥

त्रिपुण्ड्रं कुरुते यस्तु भस्मना विधिपूर्वकम् ।
महापातकसङ्घातैर्मुच्यते चोपपातकैः ॥ ५२॥

ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वानप्रस्थोऽथवा यतिः ।
ब्रह्मक्षत्राश्च विड्शूद्रास्तथान्ये पतिताधमाः ॥ ५३॥

उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च धृत्वा शुद्धा भवन्ति च ।
भस्मनो विधिना सम्यक् पापराशिं विहाय च ॥ ५४॥

भस्मधारी विशेषेण स्त्रीगोहत्यादिपातकैः ।
वीरहत्याश्वहत्याभ्यां मुच्यते नात्र संशयः ॥ ५५॥

परद्रव्यापहरणं परदाराभिमर्शनम् ।
परनिन्दां परक्षेत्रहरणं परपीडनम् ॥ ५६॥

सस्यारामादिहरणं गृहदाहादिकर्म च ।
गोहिरण्यमहिष्यादितिलकम्बलवाससाम् ॥ ५७॥

अन्नधान्यजलादीनां नीचेभ्यश्च परिग्रहः ।
दाशवेश्यामतङ्गीषु वृषलीषु नटीषु च ॥ ५८॥

रजस्वलासु कन्यासु विधवासु च मैथुनम् ।

मांसचर्मरसादीनां लवणस्य च विक्रयः ॥ ५९॥

पैशुन्यं कूटवादश्च साक्षिमिथ्याभिलाषिणाम् ।
एवमादीन्यसङ्ख्यानि पापानि विविधानि च ।
सद्य एव विनश्यन्ति त्रिपुण्ड्रस्य च धारणात् ॥ ६०॥

शिवद्रव्यापहरणं शिवनिन्दा च कुत्रचित् ।
निन्दा च शिवभक्तानां प्रायश्चित्तैर्न शुद्ध्यति ॥ ६१॥

रुद्राक्षं यस्य गात्रेषु ललाटे तु त्रिपुण्ड्रकम् ।
स चाण्डालोऽपि सम्पूज्यः सर्ववर्णोत्तमोत्तमः ॥ ६२॥

यानि तीर्थानि लोकेऽस्मिन् गङ्गाद्याः सरितश्च याः ।
स्नातो भवति सर्वत्र ललाटे तु यस्त्रिपुण्ड्रकम् ॥ ६३॥

सप्तकोटिमहामन्त्राः पञ्चाक्षरपुरस्सराः ।
तथान्ये कोटिशो मन्त्राः शैवकैवल्यहेतवः ॥ ६४॥

अन्ये मन्त्राश्च देवानां सर्वसौख्यकरा मुने ।
ते सर्वे तस्य वश्याः स्युर्यो बिभर्ति त्रिपुण्ड्रकम् ॥ ६५॥

सहस्रं पूर्वजातानां सहस्रं जनयिष्यताम् ।
स्ववंशजानां ज्ञातीनामुद्धरेद्यस्त्रिपुण्ड्रकृत् ॥ ६६॥

इह भुक्त्वाखिलान्भोगान्दीर्घायुर्व्याधिवर्जितः ।
जीवितान्ते च मरणं सुखेनैव प्रपद्यते ॥ ६७॥

अष्टैश्वर्यगुणोपेतं प्राप्य दिव्यवपुः शिवम् ।
दिव्यं विमानमारुह्य दिव्यत्रिदशसेवितम् ॥ ६८॥

विद्याधराणां सर्वेषां गन्धर्वाणां महौजसाम् ।
इन्द्रादिलोकपालानां लोकेषु च यथाक्रमम् ॥ ६९॥

भुक्त्वा भोगान्सुविपुलान्प्रजेशानां पदेषु च ।
ब्रह्मणः पदमासाद्य तत्र कन्याशतं रमेत् ॥ ७०॥

तत्र ब्रह्मायुषो मानं भुक्त्वा भोगाननेकशः ।
विष्णोर्लोके लभेद्भोगं यावद् ब्रह्मशतात्ययः ॥ ७१॥

शिवलोकं ततः प्राप्य लब्ध्वेष्टं काममक्षयम् ।
शिवसायुज्यमाप्नोति संशयो नात्र जायते ॥ ७२॥

सर्वोपनिषदां सारं समालोक्य मुहुर्मुहुः ।
इदमेव हि निर्णीतं परं श्रेयस्त्रिपुण्ड्रकम् ॥ ७३॥

विभूतिं निन्दते यो वै ब्राह्मणः सोऽन्यजातकः ।
प्रयाति नरके घोरे यावद् ब्रह्मा चतुर्मुखः ॥ ७४॥

श्राद्धे यज्ञे जपे होमे वैश्वदेवे सुरार्चने ।
धृतत्रिपुण्ड्रः पूतात्मा मृत्युं जयति मानवः ॥ ७५॥

जलस्नानं मलत्यागे भस्मस्नानं सदा शुचिः ।
मन्त्रस्नानं हरेत्पापं ज्ञानस्नाने परं पदम् ॥ ७६॥

सर्वतीर्थेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलम् ।
तत्फलं समवाप्नोति भस्मस्नानकरो नरः ॥ ७७॥

भस्मस्नानं परं तीर्थं गङ्गास्नानं दिने दिने ।
भस्मरूपी शिवः साक्षाद्भस्म त्रैलोक्यपावनम् ॥ ७८॥

न तत्स्नानं न तद्ध्यानं न तद्दानं जपो न सः ।
त्रिपुण्ड्रेण विना येन विप्रेण यदनुष्ठितम् ॥ ७९॥

वानप्रस्थस्य कन्यानां दीक्षाहीननृणां तथा ।
मध्याह्नात्प्राग्जलैर्युक्तं परतो जलवर्जितम् ॥ ८०॥

एवं त्रिपुण्ड्रं यः कुर्यान्नित्यं नियतमानसः ।
शिवभक्तः स विज्ञेयो भुक्तिं मुक्तिं च विन्दति ॥ ८१॥

यस्याङ्गे नैव रुद्राक्ष एकोऽपि बहुपुण्यदः ।
तस्य जन्म निरर्थं स्यात्त्रिपुण्ड्ररहितो यदि ॥ ८२॥

एवं त्रिपुण्ड्रमाहात्म्यं समासात् कथितं मया ।
रहस्यं सर्वजन्तूनां गोपनीयमिदं त्वया ॥ ८३॥

तिस्रो रेखा भवन्त्येव स्थानेषु मुनिपुङ्गवाः ।
ललाटादिषु सर्वेषु यथोक्तेषु बुधैर्मुने ॥ ८४॥

भ्रुवोर्मध्यं समारभ्य यावदन्तो भवेद् भ्रुवोः ।
तावत्प्रमाणं सन्धार्यं ललाटे च त्रिपुण्ड्रकम् ॥ ८५॥

मध्यमानामिकाङ्गुल्या मध्ये तु प्रतिलोमतः ।

अङ्गुष्ठेन कृता रेखा त्रिपुण्ड्राख्याभिधीयते ॥ ८६॥

मध्येऽङ्गुलिभिरादाय तिसृभिर्भस्म यत्नतः ।
त्रिपुण्ड्रं धारयेद्भक्त्या भुक्तिमुक्तिप्रदं परम् ॥ ८७॥

तिसृणामपि रेखानां प्रत्येकं नवदेवताः ।
सर्वत्राङ्गेषु ता वक्ष्ये सावधानतया शृणु ॥ ८८॥

अकारो गार्हपत्याग्निर्भूर्धर्मश्च रजोगुणः ।
ऋग्वेदश्च क्रियाशक्तिः प्रातःसवनमेव च ॥ ८९॥

महादेवश्च रेखायाः प्रथमायाश्च देवता ।
विज्ञेया मुनिशार्दूलाः शिवदीक्षापरायणैः ॥ ९०॥

उकारो दक्षिणाग्निश्च नभस्तत्त्वं यजुस्तथा ।
मध्यन्दिनं च सवनमिच्छाशक्त्यन्तरात्मकौ ॥ ९१॥

महेश्वरश्च रेखाया द्वितीयायाश्च देवता ।
विज्ञेया मुनिशार्दूल शिवदीक्षापरायणैः ॥ ९२॥

मकाराहवनीयौ च परमात्मा तमो दिवौ ।
ज्ञानशक्तिः सामवेदस्तृतीयं सवनं तथा ॥ ९३॥

शिवश्चैव च रेखायास्तृतीयायाश्च देवता ।
विज्ञेया मुनिशार्दूल शिवदीक्षापरायणैः ॥ ९४॥

एवं नित्यं नमस्कृत्य सद्भक्त्या स्थानदेवताः ।
त्रिपुण्ड्रं धारयेच्छुद्धो भुक्तिं मुक्तिं च विन्दति ॥ ९५॥

इत्युक्ताः स्थानदेवाश्च सर्वाङ्गेषु मुनिश्वराः ।
तेषां सम्बन्धिनो भक्त्या स्थानानि शृणु साम्प्रतम् ॥ ९६॥

द्वात्रिंशत्स्थानके वार्धषोडशस्थानकेऽपि च ।
अष्टस्थाने तथा चैव पञ्चस्थानेऽपि नान्यसेत् ॥ ९७॥

उत्तमाङ्गे ललाटे च कर्णयोर्नेत्रयोस्तथा ।
नासावक्त्रगलेष्वेवं हस्तयोरुभयोस्ततः ॥ ९८॥

कूर्परे मणिबन्धे च हृदये पार्श्वयोर्द्वयोः ।
नाभौ मुष्कद्वये चैवमूर्वोर्गुल्फे च जानुनि ॥ ९९॥

जङ्घाद्वये पदद्वन्द्वे द्वात्रिंशत्स्थानमुत्तमम् ।
अग्न्यब्भूवायुदिग्देशदिक्पालान् वसुभिः सह ॥ १०० ॥

धरा ध्रुवश्च सोमश्च आपश्चैवानिलोऽनलः ।
प्रत्यूषश्च प्रभातश्च वसवोऽष्ट प्रकीर्तिताः ॥ १०१ ॥

एतेषां नाममात्रेण त्रिपुण्ड्रं धारयेद् बुधाः ।
कुर्याद्वा षोडशस्थाने त्रिपुण्ड्रं तु समाहितः ॥ १०२ ॥

शीर्षके च ललाटे च कण्ठे चांसद्वये भुजे ।
कूर्परे मणिबन्धे च हृदये नाभिपार्श्वके ॥ १०३ ॥

पृष्ठे चैवं प्रतिष्ठाप्य यजेत्तत्राश्विदैवते ।
शिवं शक्तिं तथा रुद्रमीशं नारदमेव च ॥ १०४ ॥

वामादिनवशक्तीश्च एता षोडश देवताः ।
नासत्यौ दस्रकश्चैव अश्विनौ द्वौ प्रकीर्तितौ ॥ १०५ ॥

अथवा मूर्ध्नि केशे च कर्णयोर्वदने तथा ।
बाहुद्वये च हृदये नाभ्यामूरुयुगे तथा ॥ १०६ ॥

जानुद्वये च पदयोः पृष्ठभागे च षोडश ।
शिवश्चन्द्रश्च रुद्रः को विघ्नेशो विष्णुरेव वा ॥ १०७ ॥

श्रीश्चैव हृदये शम्भुस्तथा नाभौ प्रजापतिः ।
नागश्च नागकन्याश्च उभयोर्ऋषिकन्यकाः ॥ १०८ ॥

पादयोश्च समुद्राश्च तीर्थाः पृष्ठे विशालतः ।
इत्येवं षोडशस्थानमष्टस्थानमथोच्यते ॥ १०९ ॥

गुह्यस्थानं ललाटश्च कर्णद्वयमनुत्तमम् ।
अंसयुग्मं च हृदयं नाभिरित्येवमष्टकम् ॥ ११० ॥

ब्रह्मा च ऋषयः सप्त देवताश्च प्रकीर्तिताः ।
इत्येवं तु समुद्दिष्टं भस्मविद्भिर्मुनीश्वराः ॥ १११ ॥

अथवा मस्तकं बाहू हृदयं नाभिरेव च ।
पञ्चस्थानान्यमून्याहुर्धारणे भस्मविज्जनाः ॥ ११२ ॥

यथासम्भवनं कुर्याद्देशकालाद्यपेक्षया ।
उद्धूलनेऽप्यशक्तिश्चेत्त्रिपुण्ड्रादीनि कारयेत् ॥ ११३ ॥

त्रिनेत्रं त्रिगुणाधारं त्रिदेवजनकं शिवम् ।
स्मरन्नमः शिवायेति ललाटे तु त्रिपुण्ड्रकम् ॥ ११४॥

ईशाभ्यां नम इत्युक्त्वा पार्श्वयोश्च त्रिपुण्ड्रकम् ।
बीजाभ्यां नम इत्युक्त्वा धारयेत्तु प्रकोष्ठयोः ॥ ११५॥

कुर्यादधः पितृभ्यां च उमेशाभ्यां तथोपरि ।
भीमायेति ततः पृष्ठे शिरसः पश्चिमे तथा ॥ ११६॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां भस्मधारणवर्णनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ १.२४॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ श्रीगौरीशङ्कराभ्यां नमः ॥
विद्येश्वरसंहिता

१.२५. पञ्चविंशोऽध्यायः । रुद्राक्षमाहात्म्यम् ।

सूत उवाच ।
शौनकर्षे महाप्राज्ञ शिवरूप महापते ।
शृणु रुद्राक्षमाहात्म्यं समासात् कथयाम्यहम् ॥ १॥

शिवप्रियतमो ज्ञेयो रुद्राक्षः परपावनः ।
दर्शनात् स्पर्शनाज्जाप्यात् सर्वपापहरः स्मृतः ॥ २॥

पुरा रुद्राक्षमहिमा देव्यग्रे कथितो मुने ।
लोकोपकरणार्थाय शिवेन परमात्मना ॥ ३॥

शिव उवाच ।
श्रूयतां तु महेशानि रुद्राक्षमहिमा शिवे ।
कथयामि तव प्रीत्या भक्तानां हितकाम्यया ॥ ४॥

दिव्यवर्षसहस्राणि महेशानि पुनः पुरा ।
तपः प्रकुर्वतस्त्रस्तं मनः संयम्य वै मम ॥ ५॥

स्वतन्त्रेण परेशेन लोकोपकृतिकारिणा ।
लीलया परमेशानि चक्षुरुन्मीलितं मया ॥ ६॥

पुटाभ्यां चारुचक्षुर्भ्यां पतिता जलबिन्दवः ।
तत्राश्रुबिन्दुतो जाता वृक्षा रुद्राक्षसंज्ञकाः ॥ ७॥

स्थावरत्वमनुप्राप्य भक्तानुग्रहकारणात् ।
ते दत्ता विष्णुभक्तेभ्यश्चतुर्वर्णेभ्य एव च ॥ ८॥

भूमौ गौडोद्भवांश्चक्रे रुद्राक्षाञ्छिववल्लभान् ।
मथुरायामयोध्यायां लङ्कायां मलये तथा ॥ ९॥

सह्याद्रौ च तथा काश्यां देशेष्वन्येषु वा तथा ।
परानसह्यपापौघभेदनाञ्छ्रुतिनोदनान् ॥ १०॥

ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा जाता ममाज्ञया ।
रुद्राक्षास्ते पृथिव्यां तु तज्जातीयाः शुभाक्षकाः ॥ ११॥

श्वेतरक्ताः पीतकृष्णा वर्णा ज्ञेयाः क्रमाद् बुधैः ।
स्वजातीयं नृभिर्धार्यं रुद्राक्षं वर्णतः क्रमात् ॥ १२॥

वर्णैस्तु तत्फलं धार्यं भुक्तिमुक्तिफलेप्सुभिः ।
शिवभक्तैर्विशेषेण शिवयोः प्रीतये सदा ॥ १३॥

धात्रीफलप्रमाणं यच्छ्रेष्ठमेतदुदाहृतम् ।
बदरीफलमात्रं तु मध्यमं सम्प्रकीर्तितम् ॥ १४॥

अधमं चणमात्रं स्यात् प्रक्रियैषा परोच्यते ।
शृणु पार्वति सुप्रीत्या भक्तानां हितकाम्यया ॥ १५॥

बदरीफलमात्रं च यत् स्यात् किल महेश्वरि ।
तथापि फलदं लोके सुखसौभाग्यवर्धनम् ॥ १६॥

धात्रीफलसमं यत् स्यात् सर्वारिष्टविनाशनम् ।
गुञ्जया सदृशं यत् स्यात् सर्वार्थफलसाधनम् ॥ १७॥

यथा यथा लघुः स्याद्वै तथाधिकफलप्रदः ।
एकैकतः फलं प्रोक्तं दशांशैरधिकं बुधैः ॥ १८॥

रुद्राक्षधारणं प्रोक्तं पापनाशनहेतवे ।
तस्माच्च धारणीयो वै सर्वार्थसाधनो ध्रुवम् ॥ १९॥

यथा च दृश्यते लोके रुद्राक्षः फलदः शुभः ।
न तथा दृश्यतेऽन्या च मालिका परमेश्वरि ॥ २०॥

समाः स्निग्धा दृढाः स्थूलाः कण्टकैः संयुताः शुभाः ।
रुद्राक्षाः कामदा देवि भुक्तिमुक्तिप्रदाः सदा ॥ २१॥

कृमिदुष्टं छिन्नभिन्नं कण्टकैर्हीनमेव च ।
व्रणयुक्तमवृत्तं च रुद्राक्षान् षड् विवर्जयेत् ॥ २२॥

स्वयमेव कृतद्वारं रुद्राक्षं स्यादिहोत्तमम् ।
यत्तु पौरुषयत्नेन कृतं तन्मध्यमं भवेत् ॥ २३॥

रुद्राक्षधारणं प्रोक्तं महापातकनाशनम् ।
रुद्रसङ्ख्याशतं धृत्वा रुद्ररूपो भवेन्नरः ॥ २४॥

एकादशशतानीह धृत्वा यत्फलमाप्यते ।
तत्फलं शक्यते नैव वक्तुं वर्षशतैरपि ॥ २५॥

शतार्धेन युतैः पञ्चशतैर्वै मुकुटं मतम् ।
रुद्राक्षैर्विरचेत्सम्यग्भक्तिमान्पुरुषो वरः ॥ २६॥

त्रिभिः शतैः षष्टियुक्तैस्त्रिरावृत्त्या तथा पुनः ।
रुद्राक्षैरुपवीतं च निर्मीयाद्भक्तितत्परः ॥ २७॥

शिखायां च त्रयं प्रोक्तं रुद्रक्षाणां महेश्वरि ।
कर्णयोः षट् च षट् चैव वामदक्षिणयोस्तथा ॥ २८॥

शतमेकोत्तरं कण्ठे बाह्वोर्वै रुद्रसङ्ख्यया ।
कूर्परद्वारयोस्तत्र मणिबन्धे तथा पुनः ॥ २९॥

उपवीते त्रयं धार्यं शिवभक्तिरतैर्नरैः ।
शेषानुर्वरितान्पञ्च सम्मितान्धारयेत्कटौ ॥ ३०॥

एतत्सङ्ख्या धृता येन रुद्राक्षाः परमेश्वरि ।
तद्रूपं तु प्रणम्यं हि स्तुत्यं सर्वैर्महेशवत् ॥ ३१॥

एवम्भूतं स्थितं ध्याने यदा कृत्वासने जनम् ।
शिवेति व्याहरंश्चैव दृष्ट्वा पापैः प्रमुच्यते ॥ ३२॥

शताधिकसहस्रस्य विधिरेष प्रकीर्तितः ।
तदभावे प्रकारोऽन्यः शुभः सम्प्रोच्यते मया ॥ ३३॥

शिखायामेकरुद्राक्षं शिरसा त्रिंशतं वहेत् ।

पञ्चाशच्च गले दध्याद् बाह्वोः षोडश षोडश ॥ ३४॥

मणिबन्धे द्वादश द्विस्कन्धे पञ्चशतं वहेत् ।
अष्टोत्तरशतैर्माल्यमुपवीतं प्रकल्पयेत् ॥ ३५॥

एवं सहस्ररुद्राक्षान्धारयेद्यो दृढव्रतः ।
तं नमन्ति सुराः सर्वे यथा रुद्रस्तथैव सः ॥ ३६॥

एकं शिखायां रुद्राक्षं चत्वारिंशत्तु मस्तके ।
द्वात्रिंशत्कण्ठदेशे तु वक्षस्यष्टोत्तरं शतम् ॥ ३७॥

एकैकं कर्णयोः षट् षट् बाह्वोः षोडश षोडश ।
करयो रविमानेन द्विगुणेन मुनीश्वर ॥ ३८॥

सङ्ख्या प्रीतिधृता येन सोऽपि शैवजनः परः ।
शिववत्पूजनीयो हि वन्द्यः सर्वैरभीक्ष्णशः ॥ ३९॥

शिरसीशानमन्त्रेण कर्णे तत्पुरुषेण च ।
अघोरेण गले धार्यं तेनैव हृदयेऽपि च ॥ ४०॥

अघोरबीजमन्त्रेण करयोर्धारयेत्सुधीः ।
पञ्चदशाक्षग्रथितां वामदेवेन चोदरे ॥ ४१॥

पञ्चब्रह्मभिरङ्गैश्च त्रिमालां पञ्च सप्त च ।
अथ वा मूलमन्त्रेण सर्वानक्षांस्तु धारयेत् ॥ ४२॥

मद्यं मांसं तु लशुनं पलाण्डुं शिग्रुमेव च ।
श्लेष्मान्तकं विड्वराहं भक्षणे वर्जयेत्ततः ॥ ४३॥

वलक्षं रुद्राक्षं द्विजतनुभिरेवेह विहितं
सुरक्तं क्षत्राणां प्रमुदितमुमे पीतमसकृत् ।
ततो वैश्यैर्धार्यं प्रतिदिवसभावश्यकमहो
तथा कृष्णं शूद्रैः श्रुतिगदितमार्गोऽयमगजे ॥ ४४॥

वर्णी वनी गृहयतीर्नियमेन दध्या-
देतद्रहस्यपरमो न हि जातु तिष्ठेत् ।
रुद्राक्षधारणमिदं सुकृतैश्च लभ्यं
त्यक्त्वेदमेतदखिलान्नरकान् प्रयान्ति ॥ ४५॥

आदावामलकास्ततो लघुतरा

रुग्णास्ततः कण्टकैः
सन्दष्टाः कृमिभिस्तनूपकरण-
च्छिद्रेण हीनास्तथा ।
धार्या नैव शुभेप्सुभिश्चणकवद्
रुद्राक्षमप्यन्ततो
रुद्राक्षो मम लिङ्गमङ्गलमुमे
सूक्ष्मं प्रशस्तं सदा ॥ ४६॥

सर्वाश्रमाणां वर्णानां स्त्रीशूद्राणां शिवाज्ञया ।
धार्याः सदैव रुद्राक्षा यतीनां प्रणवेन हि ॥ ४७॥

दिवा बिभ्रद्रात्रिकृतै रात्रौ बिभ्रद्दिवाकृतैः ।
प्रातर्मध्याह्नसायाह्ने मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ४८॥

ये त्रिपुण्ड्रधरा लोके जटाधारिण एव ये ।
ये रुद्राक्षधरास्ते वै यमलोकं प्रयान्ति न ॥ ४९॥

रुद्राक्षमेकं शिरसा बिभर्ति
तथा त्रिपुण्ड्रं च ललाटमध्ये ।
पञ्चाक्षरं ये हि जपन्ति मन्त्रं
पूज्या भवद्भिः खलु ते हि साधवः ॥ ५०॥

यस्याङ्गे नास्ति रुद्राक्षस्त्रिपुण्ड्रं भालपट्टके ।
मुखे पञ्चाक्षरं नास्ति तमानय यमालयम् ॥ ५१॥

ज्ञात्वा ज्ञात्वा तत्प्रभावं भस्मरुद्राक्षधारिणः ।
ते पूज्याः सर्वदास्माकं नो नेतव्याः कदाचन ॥ ५२॥

एवमाज्ञापयामास कालोऽपि निजकिङ्करान् ।
तथेति मत्वा ते सर्वे तूष्णीमासन्सुविस्मिताः ॥ ५३॥

अत एव महादेवि रुद्राक्षोऽप्यघनाशनः ।
तद्धरो मत्प्रियः शुद्धोऽत्यघवानपि पार्वति ॥ ५४॥

हस्ते बाहौ तथा मूर्ध्नि रुद्राक्षं धारयेत्तु यः ।
अवध्यः सर्वभूतानां रुद्ररूपी चरेद्भुवि ॥ ५५॥

सुरासुराणां सर्वेषां वन्दनीयः सदा स वै ।
पूजनीयो हि दृष्टस्य पापहा च यथा शिवः ॥ ५६॥

ध्यानज्ञानावमुक्तोऽपि रुद्राक्षं धारयेत्तु यः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तः स याति परमां गतिम् ॥ ५७॥

रुद्राक्षेण जपन्मन्त्रं पुण्यं कोटिगुणं भवेत् ।
दशकोटिगुणं पुण्यं धारणाल्लभते नरः ॥ ५८॥

यावत्कालं हि जीवस्य शरीरस्थो भवेत्स वै ।
तावत्कालं स्वल्पमृत्युर्न तं देवि विबाधते ॥ ५९॥

त्रिपुण्ड्रेण च संयुक्तं रुद्राक्षाविलसाङ्गकम् ।
मृत्युञ्जयं जपन्तं च दृष्ट्वा रुद्रफलं लभेत् ॥ ६०॥

पञ्चदेवप्रियश्चैव सर्वदेवप्रियस्तथा ।
सर्वमन्त्राञ्जपेद्भक्तो रुद्राक्षमालया प्रिये ॥ ६१॥

विष्ण्वादिदेवभक्ताश्च धारयेयुर्न संशयः ।
रुद्रभक्तो विशेषेण रुद्राक्षान्धारयेत्सदा ॥ ६२॥

रुद्राक्षा विविधाः प्रोक्तास्तेषां भेदान् वदाम्यहम् ।
शृणु पार्वति सद्भक्त्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदान् ॥ ६३॥

एकवक्त्रः शिवः साक्षाद्भुक्तिमुक्तिफलप्रदः ।
तस्य दर्शनमात्रेण ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ ६४॥

यत्र सम्पूजितस्तत्र लक्ष्मीर्दूरतरा नहि ।
नश्यन्त्युपद्रवाः सर्वे सर्वकामा भवन्ति हि ॥ ६५॥

द्विवक्त्रो देवदेवेशः सर्वकामफलप्रदः ।
विशेषतः स रुद्राक्षो गोवधं नाशयेद् द्रुतम् ॥ ६६॥

त्रिवक्त्रो यो हि रुद्राक्षः साक्षात्साधनदः सदा ।
तत्प्रभावाद्भवेयुर्वै विद्याः सर्वाः प्रतिष्ठिताः ॥ ६७॥

चतुर्वक्त्रः स्वयं ब्रह्मा नरहत्यां व्यपोहति ।
दर्शनात् स्पर्शनात् सद्यश्चतुर्वर्गफलप्रदः ॥ ६८॥

पञ्चवक्त्रः स्वयं रुद्रः कालाग्निर्नामतः प्रभुः ।
सर्वमुक्तिप्रदश्चैव सर्वकामफलप्रदः ॥ ६९॥

अगम्यागमनं पापमभक्ष्यस्य च भक्षणम् ।

इत्यादिसर्वपापानि पञ्चवक्त्रो व्यपोहति ॥ ७० ॥

षड्वक्त्रः कार्तिकेयस्तु धारणाद् दक्षिणे भुजे ।
ब्रह्महत्यादिकैः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥ ७१ ॥

सप्तवक्त्रो महेशानि ह्यनङ्गो नाम नामतः ।
धारणात्तस्य देवेशि दरिद्रोऽपीश्वरो भवेत् ॥ ७२ ॥

रुद्राक्षश्चाष्टवक्त्रश्च वसुमूर्तिश्च भैरवः ।
धारणात्तस्य पूर्णायुर्मृतो भवति शूलभृत् ॥ ७३ ॥

भैरवो नववक्त्रश्च कपिलश्च मुनिः स्मृतः ।
दुर्गा वा तदधिष्ठात्री नवरूपा महेश्वरी ॥ ७४ ॥

तं धारयेद्वामहस्ते रुद्राक्षं भक्तितत्परः ।
सर्वेश्वरो भवेन्नूनं मम तुल्यो न संशयः ॥ ७५ ॥

दशवक्त्रो महेशानि स्वयं देवो जनार्दनः ।
धारणात्तस्य देवेशि सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ७६ ॥

एकादशमुखो यस्तु रुद्राक्षः परमेश्वरि ।
स रुद्रो धारणात्तस्य सर्वत्र विजयी भवेत् ॥ ७७ ॥

द्वादशास्यं तु रुद्राक्षं धारयेत् केशदेशके ।
आदित्याश्चैव ते सर्वे द्वादशैव स्थितास्तथा ॥ ७८ ॥

त्रयोदशमुखो विश्वेदेवस्तद्धारणान्नरः ।
सर्वान्कामानवाप्नोति सौभाग्यं मङ्गलं लभेत् ॥ ७९ ॥

चतुर्दशमुखो यो हि रुद्राक्षः परमः शिवः ।
धारयेन्मूर्ध्नि तं भक्त्या सर्वपापं प्रणश्यति ॥ ८० ॥

इति रुद्राक्षभेदा हि प्रोक्ता वै मुखभेदतः ।
तत्तन्मन्त्राञ्छृणु प्रीत्या क्रमाच्छैलेश्वरात्मजे ॥ ८१ ॥

ॐ ह्रीं नमः १ ॐ नमः २ ॐ क्लीं नमः ३ ॐ ह्रीं नमः ४
ॐ ह्रीं नमः ५ ॐ ह्रीं हुं नमः ६ ॐ हुं नमः ७ ॐ हुं नमः ८
ॐ ह्रीं हुं नमः ९ ॐ ह्रीं नमः १०
ॐ ह्रीं हुं नमः ११ ॐ क्रौं क्षौं रौं नमः १२
ॐ ह्रीं नमः १३ ॐ नमः १४

भक्तिश्रद्धायुतश्चैव सर्वकामार्थसिद्धये ।
रुद्राक्षान्धारयेन्मन्त्रैर्देवि आलस्यवर्जितः ॥ ८२॥

विना मन्त्रेण हो धत्ते रुद्राक्षं भुवि मानवः ।
स याति नरकं घोरं यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ८३॥

रुद्राक्षमालिनं दृष्ट्वा भूतप्रेतपिशाचकाः ।
डाकिनी शाकिनी चैव ये चान्ये द्रोहकारकाः ॥ ८४॥

कृत्रिमं चैव यत्किञ्चिदभिचारादिकं च यत् ।
तत्सर्वं दूरतो याति दृष्ट्वा शङ्कितविग्रहम् ॥ ८५॥

रुद्राक्षमालिनं दृष्ट्वा शिवो विष्णुः प्रसीदति ।
देवी गणपतिः सूर्यः सुराश्चान्येऽपि पार्वति ॥ ८६॥

एवं ज्ञात्वा तु माहात्म्यं रुद्राक्षस्य महेश्वरि ।
सम्यग्धार्याः समन्त्राश्च भक्त्या धर्मविवृद्धये ॥ ८७॥

इत्युक्तं गिरिजाग्रे हि शिवेन परमात्मना ।
भस्मरूद्राक्षमाहात्म्यं भुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ॥ ८८॥

शिवस्यातिप्रियौ ज्ञेयौ भस्मरुद्राक्षधारिणौ ।
तद्धारणप्रभावाद्धि भुक्तिर्मुक्तिर्न संशयः ॥ ८९॥

भस्मरुद्राक्षधारी यः शिवभक्तः स उच्यते ।
पञ्चाक्षरजपासक्तः परिपूर्णश्च सन्मुखे ॥ ९०॥

विना भस्मत्रिपुण्ड्रेण विना रुद्राक्षमालया ।
पूजितोऽपि महादेवो नाभीष्टफलदायकः ॥ ९१॥

तत्सर्वं च समाख्यातं यत्पृष्टं हि मुनीश्वर ।
भस्मरुद्राक्षमाहात्म्यं सर्वकामसमृद्धिदम् ॥ ९२॥

एतद्यः शृणुयान्नित्यं माहात्म्यं परमं शुभम् ।
रुद्राक्षभस्मनोर्भक्त्या सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ९३॥

इह सर्वसुखं भुक्त्वा पुत्रपौत्रादिसंयुतः ।
लभेत्परत्र सन्मोक्षं शिवस्यातिप्रियो भवेत् ॥ ९४॥

विद्येश्वरसंहितेयं कथिता वो मुनीश्वराः ।
सर्वसिद्धिप्रदा नित्यं मुक्तिदा शिवशासनात् ॥ ९५॥

इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखण्डे रुद्राक्षमहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ १.२५॥

॥ समाप्तेयं प्रथमा विद्येश्वरसंहिता ॥

Shri Shiva Mahapuranam 1 vidyeshvarasaMhitA
pdf was typeset on January 31, 2026

Please send corrections to *sanskrit@cheerful.com*